

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ

ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ:

Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική

Τίτλος :

**Πολιτικές Κοινωνικής Επένδυσης και Παιδική Φτώχεια στην
Ελλάδα**

ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Αναστάσιος Κωτσιάβρας

Τριμελής εξεταστική επιτροπή:

Αγγελάκη Μαρίνα

Βενιέρης Δημήτριος

Φερόνας Ανδρέας

Κόρινθος, 2020

© 2020

Αναστάσιος Β. Κωτσιάβρας

Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος (All Rights Reserved)

Η σελίδα του Copyright διασφαλίζει από μόνη της τα δικαιώματα σας σε περίπτωση προσφυγής ή παράβασης, βάσει του Ν2121/93 (Φ.Ε.Κ. Α25).

Η χρήση κάθε υλικού με κατοχυρωμένα πνευματικά δικαιώματα (Copyright) στην εργασία σας προϋποθέτει γραπτή άδεια του ιδιοκτήτη των δικαιωμάτων.

Η εργασία αυτή αφιερώνεται στους δύο μικρούς εμπνευστές της:

Για τη Φιλαρέτη και το Βασίλη

Θέλω να ευχαριστήσω θερμά τη σύζυγο μου Απολλώνια και τον πατέρα μου που με πίστεψαν, με παρότρυναν και με στήριζαν σε αυτό το εγχείρημα.

Επίσης, θέλω να ευχαριστήσω τα μέλη της επιτροπής και την κυρία Αγγελάκη για τη συνεργασία.

Ιδιαίτερες ευχαριστίες θέλω να εκφράσω και στην «ψυχή» αυτού του προγράμματος σπουδών τον κύριο Βενιέρη, για την εξαιρετική ομάδα καθηγητών που συνέθεσε, για τα ιδανικά που φρόντισε να συνοδεύουν τις γνώσεις που λάβαμε και γιατί πάνω από όλα ήταν πάντα «εκεί», όπως μας υποσχέθηκε στο πρώτο μάθημα.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Συνομογραφίες.....	6
Περίληψη.....	7
Abstract.....	8
Εισαγωγή.....	9

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ - Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ

1.1) Ιστορική εξέλιξη του κοινωνικού κράτους-Από τους παραδοσιακούς στους νέους κινδύνους.....	14
1.2) Η νεοφιλελεύθερη επιρροή.....	16
1.3) Η αναδιάταξη του κοινωνικού κράτους.....	17
1.4) Η Σκανδιναβική οπτική.....	19

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ

2.1) Τι είναι η κοινωνική επένδυση.....	22
2.2) Κοινωνική επένδυση και κοινωνική προστασία.....	25
2.3) Παιδική φτώχεια και πολιτικές κοινωνικής επένδυσης.....	27
2.4) Οικογενειακές πολιτικές.....	29
2.4.1) Προσχολική εκπαίδευση.....	31
2.4.2) Γονικές άδειες.....	32
2.4.3) Οικονομική στήριξη.....	34

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

3.1) Η προσέγγιση της ΕΕ.....	36
3.2) Κριτική και ιδεολογικές διαφοροποιήσεις.....	38
3.3) Η σύσταση της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την παιδική φτώχεια.....	40
3.4) Ελλείψεις και νέες προσεγγίσεις.....	42
3.5) Προσχολική εκπαίδευση στην δύση του “Ευρώπη 2020”.....	44

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΑΙΔΙΚΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1) Το κοινωνικό κράτος στην Ελλάδα.....	47
4.2) Παιδική φτώχεια στην Ελλάδα	49
4.3) Οι αλλαγές μετά την οικονομική κρίση.....	51
4.4) Πολιτικές κοινωνικής επένδυσης στην Ελλάδα.....	53
4.4.1) Οικογενειακά επιδόματα.....	54
4.4.2) Εναρμόνιση οικογενειακή και επαγγελματικής ζωής.....	58
4.4.3) Προσχολική φροντίδα και εκπαίδευση.....	61
4.4.4) Γονικές άδειες.....	65

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1) Συμπεράσματα από τη θεωρητική ανάλυση και την πρακτική εφαρμογή.....	68
5.2) Η ελληνική περίπτωση.....	70
6) Βιβλιογραφία.....	74
7) Παράρτημα.....	96

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

Γονικές Άδειες = ΓΑ

Child Poverty = CP

Ελάχιστο Εγγυημένο Εισόδημα = ΕΕΕ

Ελληνική Εταιρία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης = ΕΕΤΑΑ

Εθνικός Οργανισμός Παροχής Υπηρεσιών Υγείας = ΕΟΠΥΥ

Ευρωπαϊκή Ένωση= ΕΕ

Ευρωπαϊκή Επιτροπή= Commission

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα = ΕΚΤ

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Μοντέλο = ΕΚΜ

Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο = ΕΚΤ

European Social Fund = ESF

European Regional Development Fund = ERDF

Fund for European Aid to the Most Deprived = FEAD

Κοινωνική Επένδυση = ΚΕ

Κοινωνικό Κράτος = ΚΚ

Κράτος Πρόνοιας = ΚΠ

Νέοι Κοινωνικοί Κίνδυνοι = ΝΚΚ

Οργανισμός Προνοιακών Επιδομάτων και Κοινωνικής Αλληλεγγύης = ΟΠΕΚΑ

Παιδική Φτώχεια = ΠΦ

Παραδοσιακό Κράτος Πρόνοιας = ΠΚΚ

Προσχολική Φροντίδα και Εκπαίδευση =ΠΦΕ

Social Investment Package = SIP

Social Investment = SI

Σύμφωνο Σταθερότητας & Ανάπτυξης = ΣΣΑ

Στρατηγική Κοινωνικής Επένδυσης = ΣΚΕ

Ταμείο Ευρωπαϊκής Βοήθειας προς Απόρους = ΤΕΒΑ

Welfare State = WS

Περίληψη

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι η απόπειρα ανάλυσης της επίκαιρης αλλά και συνάμα αμφιλεγόμενης έννοιας των ΚΕ. Επίκαιρη, γιατί θεωρείται ως η νέα αντίληψη και έκφραση της κοινωνικής πολιτικής και ταυτόχρονα η απάντηση στα σύγχρονα κοινωνικά φαινόμενα και τους νέους κοινωνικούς κινδύνους. Η ανάγκη για μεταρρύθμιση του ΚΚ, οδήγησε στη μετατόπιση και της ρητορικής του. Το «preparing rather than repairing»(Cantillon, 2013), συμπυκνώνει τους στόχους της ΚΕ και ταυτόχρονα σηματοδοτεί την απαρχή της κριτικής στην αμφιλεγόμενη ιδιότητα της. Από τη μία πλευρά, η επιδίωξη για ενδυνάμωση του ανθρώπου με όρους εκπαίδευσης και αναγκών της αγοράς, ώστε να είναι ικανός να ανταπεξέλθει χωρίς τη λήψη παθητικών μέτρων. Στην αντίπερα όχθη, η μετατόπιση της ευθύνης από το κράτος προς τον άνθρωπο, από τον θεματοφύλακα της αλληλεγγύης δηλαδή, σε αυτόν που βιώνει την ανάγκη. Το ερώτημα που επιχειρούμε να απαντήσουμε, σχετίζεται με την δυναμική της να παρεμβαίνει στην πρώιμη παιδική ηλικία και κατά πόσο μπορεί αυτή η παρέμβαση να μειώσει την ΠΦ στις κοινωνίες που εφαρμόζεται. Εξελικτικά, θα διερευνήσουμε και την περίπτωση της Ελλάδας, αν και κατά πόσο δηλαδή, εφαρμόζονται πολιτικές ΚΕ.

Κάνοντας μια σύντομη αναδρομή, που θα μας φέρει στους λόγους που προωθήθηκε η ΚΕ στο προσκήνιο της πολιτικής, θα ερευνήσουμε τον τρόπο που λειτουργεί και παρεμβαίνει η ΚΕ, στη μείωση της ΠΦ. Η υιοθέτηση της ως εναλλακτικό μοντέλο κοινωνικής πολιτικής από την ΕΕ και ιδιαίτερα οι πρωτοβουλίες της Commission για την επένδυση στην παιδική ευημερία, θα μας απασχολήσουν στη συνέχεια, διερευνώντας την αποτελεσματικότητά τους στη μείωση της ΠΦ. Τέλος, θα εξετάσουμε κατά πόσο υλοποιούνται πολιτικές ΚΕ στην Ελλάδα και αν είναι αρκετές για τη μείωση της ΠΦ, ιδίως στη μεταμνημονιακή περίοδο.

Λέξεις κλειδιά: κοινωνική επένδυση, κοινωνική προστασία, ευρωπαϊκή ένωση, παιδική φτώχεια.

Abstract

The purpose of this research is to try to analyze the current and at the same time controversial concept of SI. Timely, because it is seen as the new concept and expression of social policy and at the same time a response to modern social phenomena and new social risks. The need for reform of the WS has also led to its rhetoric shifting. "Preparing rather than repairing" (Cantillon, 2013), condenses the objectives of the SI and at the same time marks the beginning of criticism of its controversial status. On the one hand, the pursuit of empowering people in terms of education and market needs, so as to be able to cope without taking passive measures. On the opposite bank, the shift of responsibility from the state to the human being, from the guardian of solidarity, to the one experiencing the need. The question we are trying to answer relates to its potential to intervene in early childhood and to what extent this intervention can reduce CP in applied societies. Evolutionarily, we will also investigate the case of Greece, if and to what extent, that is, SI policies are applied.

In a brief overview, which will bring us to the reasons that the SI has been brought to the forefront of policy, we will investigate how the SI operates and intervenes in reducing CP. Its adoption as an alternative model of social policy by the EU, and in particular the Commission's initiatives to invest in child welfare, will then occupy us, exploring their effectiveness in reducing CP. Finally, we will examine whether SI policies are implemented in Greece and whether they are sufficient to reduce CP, especially in the post-memorandum period.

Keywords: social investment, social protection, European Union, child poverty.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Βασιζόμενη στη θεωρητική έννοια των ΚΕ, η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να αναδείξει τα μακροπρόθεσμα οφέλη τους και να τα συσχετίσει με την ΠΦ και την καταπολέμηση της. Η ΠΦ ως φαινόμενο, δεν προκύπτει από λανθασμένες εκτιμήσεις και επιλογές των παιδιών. Πηγάζει από καταστάσεις άνισων ευκαιριών, μειονεκτικού περιβάλλοντος και υποβαθμισμένων συνθηκών διαβίωσης, με υψηλό τον κίνδυνο διαίωσης της λόγω των περιορισμένων δυνατοτήτων (Andersen, 2006).

Η ικανότητα παρέμβασης της ΚΕ στη μείωση της ΠΦ, εκκινεί από την πρώιμη παιδική ηλικία. Έχοντας βασικό στόχο την παροχή περισσότερων και καλύτερων ερεθισμάτων, μέσω της συμμετοχής στην ΠΦΕ, δημιουργεί προοπτικές ανώτερης εκπαίδευσης και ένα επαρκές υπόβαθρο που θα καθιστά αποτελεσματικές, μετέπειτα διορθωτικές δράσεις (κατάρτιση, επανένταξη) (Hemerijck and Santini, 2019). Παράλληλα, πλαισιώνεται με μία δέσμη απαραίτητων μέτρων (ένταξη στην απασχόληση για τους γονείς και επιδόματα) που επιτρέπουν τη διασφάλιση ενός «υγιούς» οικογενειακού περιβάλλοντος και την προστασία από ακραία φαινόμενα φτώχειας, μειονεξίας, πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης και υποσιτισμού, αμβλύνοντας τις ανισότητες (Cantillon, 2011).

Τις τελευταίες δεκαετίες, τα ΚΠ στην Ευρώπη εισήλθαν σε μια διαδικασία αναδιάταξης, εξαιτίας των αλλαγών που προκάλεσε η μετάβαση στην οικονομία της γνώσης. Τα υψηλά ποσοστά δομικής ανεργίας και η αυξημένη ζήτηση για υπηρεσίες, δημιούργησαν νέους κινδύνους, ενώ η δημογραφική γήρανση ανέδειξε σε μείζον το ζήτημα της βιωσιμότητας των ΚΠ (Bonoli, 2005). Ως απάντηση επιχειρήθηκε η ενδυνάμωση του ανθρώπου μέσω των ΚΕ, καθιστώντας τον διαχειριστή της ίδιας του της ζωής (Cantillon, 2013). Σε αντιδιαστολή με την παραδοσιακή αναδιανεμητική λειτουργία του ΚΚ και την ανακούφιση που παρέχει τη στιγμή που υφίσταται μια δυσμενής κατάσταση, δίνεται στον άνθρωπο πλέον η δυνατότητα, σε μία κοινωνία ταχύτατα μεταβαλλόμενη και απαιτητική να είναι κατάλληλα προετοιμασμένος, «ώστε να μπορεί να τα καταφέρει μόνος του». Αυτό, σύμφωνα με τον ερευνητή, είναι το κρίσιμο σημείο ανάδειξης ή υποβάθμισης των ΚΕ σε επίπεδο εφαρμογής. Υποδηλώνεται δηλαδή, απουσία θεσμικής προστασίας από το κράτος στο βωμό της

βιωσιμότητας; Μπορεί από μόνη της μία πολιτική ενδυνάμωσης να εξαλείψει τη φτώχεια ή η ΚΕ έχει επωμιστεί ένα «φορτίο» που δεν αντέχει;

Η ΚΕ εμφανίστηκε στο ευρωπαϊκό προσκήνιο με αυτή την ιδιότητα, μεταφέροντας την «τεχνογνωσία» από την εφαρμογή της στις Σκανδιναβικές χώρες, ωστόσο με ημιτελή τρόπο. Και αυτό γιατί, στις χώρες αυτές δεν λειτούργησε ως αυτόνομη αλλά ως παράλληλη ή συμπληρωματική πολιτική (Σακελλαρόπουλος, 2011). Η ρητορική της ευημερίας μέσα από την απασχόληση που προωθήθηκε από την Commission, θα μπορούσε να έχει στέρεα βάση, αν υπήρχαν καλά αμειβόμενες θέσεις για όλους. Εναλλακτικά, οι ευέλικτες και επισφαλείς θέσεις προϋποθέτουν στήριξη εισοδήματος (Βενιέρης, 2013) και για ένα ζήτημα όπως η ΠΦ, ιδιαίτερη στόχευση προς τις ευάλωτες οικογένειες (Jenson and Saint-Martin, 2003).

Η σύλληψη του ερευνητικού μας εγχειρήματος προήλθε από το βιβλίο του Δανού κοινωνιολόγου Esping-Andersen, με τίτλο: «Γιατί χρειαζόμαστε ένα Νέο Κοινωνικό Κράτος». Η πεποίθηση πως τα ζητήματα που πραγματεύεται, ανταποκρίνονται στον ίδιο αν όχι σε μεγαλύτερο βαθμό και στη χώρα μας, αποτέλεσε βασικό ερέθισμα εξέτασης των πολιτικών που εφαρμόζονται και στοχεύουν στην παιδική ευημερία και παράλληλα να αποδείξουμε την αναγκαιότητα εφαρμογής των ΚΕ στην Ελλάδα, με προοπτική την εξάλειψη της ΠΦ.

Η Ελλάδα είναι μια χώρα με υψηλά ποσοστά φτώχειας και ανισοτήτων και ο τρόπος λειτουργίας του ΚΚ ευθύνεται σε μεγάλο βαθμό για την αναπαραγωγή τους. Υψηλές και αναποτελεσματικές δαπάνες, παροχή προστασίας σε συγκεκριμένες επαγγελματικές ομάδες, υποβαθμισμένες υπηρεσίες, πελατειακές σχέσεις και κακοδιαχείριση συνθέτουν την δομή του, στην οποία οι οικογένειες με παιδιά απολάμβαναν διαχρονικά τη λιγότερη προστασία, ενώ παράλληλα ήταν επιφορτισμένες με αρμοδιότητες φροντίδας και εκπαίδευσης (Σακελλαρόπουλος και Αγγελάκη, 2018; Ferrera, 1999). Η αναγκαιότητα εκσυγχρονισμού και μεταρρυθμίσεων σε όλους τους τομείς δεν έγινε έγκαιρα αντιληπτή ή συνάντησε εμπόδια και αυτό καλείται να γίνει τώρα σε περιβάλλον έντονων φαινομένων φτώχειας και ανεργίας, που διόγκωσε η οικονομική κρίση. Τον μεταρρυθμιστικό ρόλο τα τελευταία χρόνια, τον έχουν αναλάβει τα μνημόνια συνεργασίας και η ΕΕ και εμείς θα εξετάσουμε το συνολικό πρόσημο

αυτής της προσπάθειας, με γνώμονα τις πολιτικές προστασίας των παιδιών και των οικογενειών.

Συνοπτικά, τα ερευνητικά ερωτήματα που θα επιχειρήσουμε να απαντήσουμε είναι:

- α) Με ποιο τρόπο οι ΚΕ συνθέτουν ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο πολιτικών που μειώνουν τον κίνδυνο της ΠΦ και παρεμβαίνουν στην εξάλειψη των παραγόντων που την προκαλούν;
- β) Το πλαίσιο που η ΕΕ υιοθετεί και εφαρμόζει την ΚΕ, είναι επαρκώς αποτελεσματικό για τη μείωση της ΠΦ;
- γ) Σε ποιο βαθμό εφαρμόζονται πολιτικές ΚΕ στην Ελλάδα;
- δ) Ποιες είναι οι ελλείψεις και οι προοπτικές που παρουσιάζονται από την εφαρμογή τους;

Η δομή της εργασίας, αποτελείται από πέντε κεφάλαια, τα οποία είναι χωρισμένα σε υποκεφάλαια και είναι δομημένα με τρόπο που απαντούν στα βασικά ερωτήματα της έρευνας, δημιουργώντας ταυτόχρονα μια λογική και χρονική αλληλουχία. Ιστορική αναδρομή, θεωρία, πρακτική εφαρμογή, αντικείμενο έρευνας, συμπεράσματα.

Στο πρώτο κεφάλαιο, θα ξεκινήσουμε παρουσιάζοντας τους λόγους που η ΚΕ αναδύθηκε και επικράτησε ως νέο μοντέλο κοινωνικής πολιτικής, εξαιτίας των αλλαγών που συντελέστηκαν σε όλα τα επίπεδα. Παράλληλα, χρησιμοποιώντας το παράδειγμα των Σκανδιναβικών χωρών, θα δείξουμε τον τρόπο που εφάρμοσαν πρώτοι τις πολιτικές με επίκεντρο το παιδί και την οικογένεια, επιδεικνύοντας σταθερά τα καλύτερα αποτελέσματα στους κοινωνικούς δείκτες.

Στο δεύτερο κεφάλαιο θα αναλύσουμε την θεωρία των ΚΕ. Στο ένα σκέλος της αυτή αφορά τον τρόπο που λειτουργεί η ΚΕ και τη διαφορετική προσέγγιση που έχει απέναντι στους κοινωνικούς κινδύνους, σε αντιδιαστολή με την κοινωνική προστασία. Στο άλλο της σκέλος όμως εξηγεί την αλληλένδετη σχέση τους, δίνοντας έμφαση στην επάρκεια της αναδιανομής, ώστε να γίνει εφικτή η αντιμετώπιση παλαιών και νέων κινδύνων. Στη συνέχεια, θα παραθέσουμε τους βασικούς παράγοντες που προκαλούν την ΠΦ για να τους συσχετίσουμε με δράσεις (πολιτικές για την οικογένεια, πρόσβαση

σε δομές ΠΦΕ, ΓΑ) που περιλαμβάνει το πλαίσιο των ΚΕ και σχετίζονται άμεσα με την παιδική ευημερία.

Το τρίτο κεφάλαιο, αναλύει το πλαίσιο εφαρμογής της ΣΚΕ από την Commission καθώς και τις πρωτοβουλίες που η ίδια έχει λάβει για τη μείωση της ΠΦ, όπως η «Σύσταση για επένδυση στα παιδιά». Οι ενότητες αυτές συνοδεύονται και από την κριτική που έχει αναπτυχθεί και επικεντρώνεται κυρίως στην μείωση της κοινωνικής ευθύνης και στο μοντέλο ευημερίας μέσα από την απασχόληση. Στην τελευταία ενότητα, θα εξεταστούν τα στοιχεία που προκύπτουν από την συμμετοχή των παιδιών στην ΠΦΕ. Ο τομέας της ΠΦΕ εξετάζεται, αφενός γιατί αποτέλεσε την αιχμή του δόρατος των πολιτικών της ΕΕ με σκοπό την αύξηση των ποσοστών της απασχόλησης. Αφετέρου, θεωρείται η κατ' εξοχήν πολιτική ΚΕ που στοχεύει στην παιδική ευημερία και στη μείωση της διαγενεακής φτώχειας και των ανισοτήτων.

Στο τέταρτο κεφάλαιο θα εξετάσουμε την Ελληνική περίπτωση. Ξεκινώντας από μια σύντομη περιγραφή του ΚΚ και της ΠΦ στην Ελλάδα, θα παρουσιάσουμε τα διαχρονικά κενά των ελληνικών πολιτικών στην προστασία των παιδιών και των οικογενειών και πως αυτά οξύνθηκαν μετά την κρίση του 2008. Στη συνέχεια, με χρονικό ορόσημο την εφαρμογή των μνημονίων, θα αναλύσουμε τις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιούνται στον τομέα της απασχόλησης των γυναικών με παιδιά, της ΠΦΕ, των ΓΑ και της εισοδηματικής ή άλλου είδους στήριξης που λαμβάνουν οι οικογένειες και αν κινούνται προς την κατεύθυνση των ΚΕ.

Το τελευταίο κεφάλαιο, αφορά τα συμπεράσματα. Αυτό θα χωριστεί σε δύο μέρη. Στο πρώτο, θα παρουσιάσουμε τα συμπεράσματα που προκύπτουν από τη θεωρητική ανάλυση των ΚΕ και τα ζητήματα που προκύπτουν από την πρακτική εφαρμογή τους στο ευρωπαϊκό πλαίσιο. Στο δεύτερο, θα αναφερθούμε στα συμπεράσματα που μας οδήγησε η έρευνα της ελληνικής περίπτωσης, με σκοπό να παρουσιάσουμε τα δεδομένα, να προτείνουμε λύσεις και να αναφέρουμε ελλείψεις.

Λόγω του ιδιαίτερου επιστημονικού ενδιαφέροντος που αναπτύχθηκε τα τελευταία χρόνια σχετικά με τις πολιτικές ΚΕ, η απάντηση των ερωτημάτων μας στηρίχθηκε στην επισκόπηση, συλλογή και ανάλυση δεδομένων, κυρίως από την πλούσια διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία και αρθρογραφία, αλλά και σε πηγές από το διαδίκτυο. Με αυτό τον τρόπο, επιχειρήθηκε η δημιουργία ενός συμπαγούς θεωρητικού

υποβάθρου και επαρκώς αποσαφηνισμένου και έγκυρου εννοιολογικού πλαισίου. Επιπλέον, μέσα από πρωτογενείς πηγές της Commission, της ελληνικής νομοθεσίας και δεδομένα διεθνών οργανισμών, επιχειρήθηκε η επαλήθευση και η αξιοπιστία των ευρημάτων μας και των αρχικών μας εικασιών. Ωστόσο, για να μπορέσει η έρευνα μας να είναι διεξοδική και να προσφέρει χρήσιμα συμπεράσματα και όντας συνεπής με ποσοτικούς περιορισμούς, θα περιορίσει το πεδίο ανάλυσης της σε πολιτικές ΚΕ που σχετίζονται άμεσα με την ΠΦ. Πρόσβαση σε δομές ΠΦΕ, εισοδηματική στήριξη και ΓΑ θεωρούνται οι κατεξοχήν πολιτικές μείωσης της και κατ' επέκτασιν, θα αποφύγουμε αναφορές σε πολιτικές κατάρτισης, ισότητας, δια βίου μάθησης, απασχόλησης και ενεργού γήρανσης. Ομοίως, θα σταθούμε στην ουσία των Συνθηκών και όχι σε εκτενείς αναφορές, αποφεύγοντας την απλή παράθεση και καταγραφή γεγονότων. Τέλος, επειδή θεωρούμε πως η ΠΦ συνιστά ξεχωριστό αντικείμενο έρευνας, θα επικεντρωθούμε κυρίως στην καταπολέμηση των παραγόντων που την προκαλούν, θεωρώντας δεδομένο πως ο ορισμός και οι συνέπειες της είναι ευρέως γνωστά και συνεπώς η εκτενής αναφορά σε αυτές δεν θα πρόσφερε κάτι ουσιαστικό στην έρευνα μας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ- Ο ΔΡΟΜΟΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ

1.1 Ιστορική εξέλιξη του κοινωνικού κράτους-Από τους παραδοσιακούς στους νέους κινδύνους

Η σταδιακή ανάπτυξη του ΚΚ και η εγκαθίδρυση του, τόσο με θεσμική μορφή όσο και στις συνειδήσεις των πολιτών, μπορεί να γίνει αντιληπτή μέσα από παράλληλες και αλληλένδετες διαδικασίες. Αρχικά, μέσα από την επίγνωση πως η φύση των κοινωνικών κινδύνων (ανεργία, ασθένεια, γηρατειά) έχει κοινωνική προέλευση. Δεν προκύπτουν δηλαδή εξαιτίας ατομικής επιλογής. Εν συνεχεία, αναδύεται η έννοια της ευθύνης για τη συλλογική κάλυψη των κινδύνων, που δημιουργούνται από την ίδια την κοινωνία. Ακολούθως, εγείρεται η ανάγκη σύστασης κοινωνικών θεσμών (π.χ κοινωνική ασφάλιση, συστήματα υγείας), που σκοπό έχουν την κάλυψη και την διαχείριση των κινδύνων αυτών, αντανακλώντας την θεσμοποιημένη έκφραση της κοινωνικής αλληλεγγύης (Φερόνας, 2019).

Το ΚΚ και τα πεδία παρέμβασης του, από τις απαρχές της δημιουργίας του ως και την περίοδο που αναπτύχθηκε και μεγαλούργησε, κλήθηκε να αντιμετωπίσει προβλήματα που δημιουργούσε το τότε περιβάλλον και οι υφιστάμενες συνθήκες. Χαμηλά ποσοστά ανεργίας και υψηλά ποσοστά απασχόλησης, εργασιακό μοντέλο στο πλαίσιο του φορντικού προτύπου παραγωγής και της χαμηλής ειδίκευσης, υψηλή γεννητικότητα και χαμηλό προσδόκιμο ζωής, παγιωμένα οικογενειακά πρότυπα και μικρή συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας (Σακελλαρόπουλος, 2011). Γίνεται αντιληπτό, πως η ανάγκη για κοινωνική προστασία επικεντρωνόταν σε συγκεκριμένους τομείς που σχετίζονταν με τον άνδρα εργαζόμενο και τους κινδύνους που αντιμετώπιζε στη διάρκεια της ζωής του (Bonoli, 2005). Ανεργία, ασφάλιση, περίθαλψη για τον ίδιο και την οικογένεια του, αποτελούσαν τις βασικές αιχμές των κοινωνικών προγραμμάτων.

Τις τελευταίες δεκαετίες όμως, εξαιτίας των αλλαγών που έχουν συντελεστεί (παγκοσμιοποίηση, αποβιομηχάνιση, δημογραφική γήρανση, αλλαγές εργασιακών και

οικογενειακών προτύπων), ο κυρίαρχος λόγος του παραδοσιακού ΚΠ περί αναδιανομής και κοινωνικής προστασίας των ασθενέστερων έχει περάσει σε δεύτερη μοίρα και απειλείται με διάβρωση (Φερόνας, 2019).

Με τη μετάβαση στην μεταβιομηχανική εποχή αναδύεται μια μορφή οικονομίας που βασίζεται στις υπηρεσίες, στη γνώση και στην αυξημένη ζήτηση για εργαζόμενους με ανεπτυγμένες δεξιότητες και το εργατικό δυναμικό με χαμηλά προσόντα βιώνει καταστάσεις ανεργίας, αποκλεισμού και φτώχειας. Επιπλέον και ιδίως για χώρες με ανελαστική αγορά εργασίας, η διατήρηση των προνομίων για τους εντός των τειχών, αντισταθμίστηκε με νέες συμβάσεις που κινούνταν στο πλαίσιο των άτυπων μορφών απασχόλησης, κάτι που συνεπάγεται περιορισμένα δικαιώματα και προστασία (Bonoli, 2013). Σταδιακά, στο πεδίο της απασχόλησης επικρατούν έννοιες όπως απορρυθμισή, ευελιξία, ελλιπή προστασία, που αυξάνουν τις ανισότητες εισοδήματος και το εισόδημα από την εργασία δεν διασφαλίζει πλέον από τη φτώχεια (Bonoli, 2005).

Οι αλλαγές αυτές, είχαν ως αποτέλεσμα την ανάδυση των ΝΚΚ και τα ΚΠ όφειλαν να αναδιοργανώσουν τις πολιτικές τους, προκειμένου να ανταπεξέλθουν στις νέες ανάγκες. Με τον όρο ΝΚΚ (new social risks), ορίζονται τα χάσματα εισοδήματος που θα αντιμετωπίσουν οι άνθρωποι κατά τη διάρκεια της μετάβασης στην μεταβιομηχανική εποχή και πλήττουν πιο έντονα τους νέους με χαμηλή ειδίκευση, τις εργαζόμενες μητέρες και τις οικογένειες με μικρά παιδιά. Συγκεκριμένα:

α) Η ανάγκη για εναρμόνιση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής, λόγω της αυξανόμενης συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, αλλά και οι αλλαγές στα οικογενειακά πρότυπα (μόνοι γονείς και παιδιά εκτός γάμου), καθιστούν αναγκαία την ανάθεση της παιδικής φροντίδας σε εξωτερικές υπηρεσίες. Ο ίδιος κίνδυνος υφίσταται για υπηρεσίες φροντίδας σε ηλικιωμένους και άτομα με ειδικές ανάγκες.

β) Η κατοχή ή γνώση παρωμένων δεξιοτήτων, οδηγεί πολλούς ανθρώπους σε επισφαλείς μορφές εργασιών με χαμηλές απολαβές και ελλιπή προστασία, γεγονός που καθιστά τον κίνδυνο ανεργίας και φτώχειας υψηλό.

γ) Οι νέες μορφές ευέλικτης απασχόλησης έχουν αλλάξει σε σημαντικό βαθμό τα πρότυπα εργασίας και ασφάλισης πάνω στα οποία έχουν βασιστεί τα ΚΠ. Η ανεπαρκής κοινωνική ασφάλιση είναι πολύ πιθανό στο μέλλον να φέρει τους εργαζόμενους κοντά στο χάσμα της φτώχειας (Bonoli, 2005).

Ο χαρακτήρας αυτών των κινδύνων επηρεάζει μεγαλύτερο αριθμό ατόμων και κοινωνικών ομάδων, συνδέεται σε μεγαλύτερο βαθμό με την απασχόληση και τον κύκλο ζωής των ανθρώπων, ενώ η ετερογενής φύση τους, τους κάνει δύσκολα προβλέψιμους (Φερόνας, 2019).

1.2 Η νεοφιλελεύθερη επιρροή

Πέρα όμως από τους ΝΚΚ και τις αλλαγές που επήλθαν από τη μετάβαση στην νέα εποχή, το ΚΚ αντιμετώπισε και εσωτερικές πιέσεις. Οι δύο συνεχόμενες πετρελαϊκές κρίσεις της δεκαετίας του '70, δημιούργησαν συνθήκες οικονομικής ύφεσης και αυξημένης ανεργίας και με προεξάρχουσες κυρίως τις Αγγλοσαξονικές χώρες, παρατηρήθηκε μια μεταστροφή προς το νεοφιλελεύθερο δόγμα και τη λιτότητα.

Το ΚΚ αντιμετώπιστηκε ως εμπόδιο για την επίτευξη οικονομικών στόχων, όπως η ανάπτυξη και η ανταγωνιστικότητα. Με πρόσχημα τις υψηλές και αναποτελεσματικές δαπάνες, την υψηλή φορολόγηση, την ανελαστικότητα στην αγορά εργασίας, καθώς και την αύξηση της εξάρτησης του ατόμου από τις κοινωνικές παροχές, επιδιώχθηκε η συρρίκνωση του (Jenson and Saint-Martin, 2003). Αντίθετα, προωθήθηκαν πολιτικές συγκράτησης των δημόσιων χρεών και του μισθολογικού κόστους και παράλληλα μια ρητορική που προέβαλε την ανάληψη της ευθύνης απ' τον ίδιο τον άνθρωπο για την απόκτηση της ευημερίας του (Πετμεζίδου, 2014). Αυτή είναι ίσως και η μεγαλύτερη επίδραση που άσκησε η νεοφιλελεύθερη προσέγγιση στα ΚΠ, οδηγώντας τα στην απομάκρυνση από τις κενσιανές πολιτικές πλήρους απασχόλησης και δημοσίων επενδύσεων που επικρατούσαν μέχρι τότε (Kersbergen and Hemerijck, 2012). Από τη δεκαετία του '80, οι πιέσεις για περιορισμό των δαπανών είχαν σαφή αντίκτυπο στην αναδιανεμητική λειτουργία των κοινωνικών προγραμμάτων και μεταφράστηκαν σε όξυνση των φαινομένων φτώχειας και ανισοτήτων και πόλωση των εισοδημάτων στα ανώτερα εισοδηματικά στρώματα (Jenson and Saint-Martin, 2003).

Στις αρχές της δεκαετία του '90, κύριος εκφραστής του νεοφιλελευθερισμού αποδείχθηκε η ανάδυση του υπερεθνικού στοιχείου. Αρχικά, μέσω της ευρωπαϊκής

ολοκλήρωσης και της ένταξης στην ενιαία αγορά τα κράτη μπήκαν σε ένα περιβάλλον προσαρμογών επιδιώκοντας στόχους που έθεταν θεσμικά όργανα της ΕΕ (Commission, ΕΚΤ) με σκοπό την αύξηση της ανταγωνιστικότητας, εκτοπίζοντας παράλληλα σε δεύτερη μοίρα την ισότητα και την κοινωνική πολιτική (Ferrera, 2013). Επιπλέον, με την εφαρμογή του ΣΣΑ(1997) και την είσοδο στην ΟΝΕ (1999) εντάθηκε η έκφραση δημοσιονομικής πειθαρχίας, ενώ με το ενιαίο νόμισμα τα κράτη έχασαν το εργαλείο της υποτίμησης που είχαν στα χέρια τους για να εξισορροπούν οικονομικούς και κοινωνικούς στόχους (Bonoli, 2016).

Ωστόσο, ο νεοφιλελευθερισμός δεν αλλοίωσε τα θεσμικά θεμέλια των ΚΠ, αφού τα περισσότερα όχι μόνο δεν ανταποκρίθηκαν στην απήχηση του ακραιφνούς ανταγωνισμού, αλλά διατήρησαν τα κοινωνικά τους προγράμματα και πρότυπα σε υψηλά επίπεδα, όπως αποτυπώθηκε και σε επίπεδο δαπανών, αποφεύγοντας την επαπειλούμενη «κούρσα ισοπέδωσης προς τα κάτω» (Ferrera, 2013; Πετμεζίδου, 2014; Cantillon, 2011; Ματσαγγάνης, 2011). Οι πιέσεις όμως για υγιή δημοσιονομικά και το διακύβευμα της νομισματικής σταθερότητας, τα οδήγησε σε μία πορεία ανασύστασης και αναζήτησης νέων κοινωνικών πολιτικών (Kersbergen and Hemerijck, 2012).

1.3 Η αναδιάταξη του κοινωνικού κράτους

Η μεταρρύθμιση που συντελέστηκε σε ευρωπαϊκό επίπεδο για το νέο ΚΚ αποτέλεσε μια σύνθεση ιδεολογιών, νεοφιλελεύθερων και σοσιαλδημοκρατικών, που υποδήλωναν και την αντίστοιχη σύνθεση αξιών, ελευθερία και ισότητα, ατομική ευθύνη και κοινωνική δέσμευση, ανταγωνισμός και κοινωνική συνοχή (Ferrera, 2013). Σύμφωνα με τον Pierson (2001), η δημοφιλία και η ανθεκτικότητα των κοινωνικών προγραμμάτων, οδήγησε σε μεταρρυθμίσεις που αποκαλούνται “νέα πολιτική” για το ΚΚ. Οι πολιτικές αυτές περιλαμβάνουν τρεις παράλληλες διαδικασίες.

α) Την συγκράτηση του κόστους και των δαπανών (cost containment), χωρίς να αλλάζουν χαρακτήρα τα προγράμματα.

β) Την επανεμπορευματοποίηση (recomodification), δηλαδή την κάλυψη των αναγκών μέσω της αγοράς.

γ) Την επαναρρύθμιση (recalibration) των παροχών, ώστε να ανταποκρίνονται στις νέες ανάγκες (Φερόνας, 2019) .

Η αλλαγή που πραγματοποιήθηκε, αφορούσε τη αναδιάρθρωση των κοινωνικών δαπανών, με εμφανή τη μεταστροφή προς τις υπηρεσίες, οι οποίες θεωρούνται λιγότερο δαπανηρές (υπολογίζονται στο 2% του ΑΕΠ, σε σχέση με το 10% που αντιστοιχεί σε ένα πρόγραμμα κοινωνικής ασφάλισης), αλλά και λιγότερο αναδιανεμητικές από τις μεταφορές μετρητών (Bonoli, 2005; Πετμεζίδου, 2014; Busch, 2010). Σταδιακά, επιδόματα ανεργίας και οικογενειακής στήριξης αντικαταστάθηκαν από υπηρεσίες συμβουλευτικής, κατάρτισης και φροντίδας, οδηγώντας τα ΚΠ από μία πορεία συρρίκνωσης όπως πολλοί πίστευαν, σε μία φάση προσαρμογής στα νέα δεδομένα (Kersbergen and Hemerijck, 2012; Ahn and Kim, 2014).

Παράλληλα, εισήχθησαν και έννοιες όπως ενδυνάμωση, ενεργοποίηση, επένδυση, οι οποίες διαφαίνονταν ως άμεση απάντηση στις νέες προκλήσεις, καθώς εξυπηρετούσαν τόσο τους οικονομικούς όσο και τους κοινωνικούς στόχους (Ferrera, 2013). Κύρια χαρακτηριστικά της νέας μορφής θεσμικής έκφρασης της κοινωνικής αλληλεγγύης είναι η μεταστροφή από τις λεγόμενες παθητικές πολιτικές κοινωνικής προστασίας από τις συνέπειες της αγοράς, μέσω των κοινωνικών δικαιωμάτων και της αποεμπορευματοποίησης, στις λεγόμενες ενεργητικές πολιτικές. Της επένδυσης στο ανθρώπινο κεφάλαιο, των επιλεκτικών παροχών κατόπιν ελέγχου και της ένταξης στην αγορά εργασίας μέσω της ενεργοποίησης (Φερόνας, 2019).

Τα ΚΠ στην Ευρώπη από τα τέλη της δεκαετίας του '80 βρίσκονται σε διαδικασία αναδόμησης (recasting), εντάσσοντας στοιχεία ενεργητικών πολιτικών στην ατζέντα τους, η εφαρμογή των οποίων ποικίλει σε μεγάλο βαθμό μεταξύ των χωρών. Η διαφοροποίηση τους αντανakλά το καθεστώς ευημερίας που αντιπροσωπεύουν, τις κυρίαρχες ιδεολογικές, πολιτικές και οικονομικές δυνάμεις την δεδομένη εποχή, καθώς και την τροχιά εξάρτησης τους (path dependence) (Kersbergen and Hemerijck, 2012). Για παράδειγμα, οι χώρες του Βορρά και η Γαλλία δίνουν έμφαση στην επένδυση στα παιδιά, οι αγγλοσαξονικές προωθούν την ενεργοποίηση, ενώ στην Ολλανδία επικρατεί το μοντέλο της ευελιξίας με ασφάλεια (flexicurity) στην εργασία. Ωστόσο, φαίνεται

πως υπάρχουν συγκλίσεις σε δύο ζητήματα. Το πρώτο σχετίζεται με την αύξηση των ποσοστών απασχόλησης και της ενεργοποίησης του αδρανούς εργατικού δυναμικού. Το δεύτερο σημείο σύγκλισης είναι η επένδυση στα παιδιά (Jenson and Saint-Martin, 2003; Hemerijck and Vandenbroucke, 2012).

1.4 Η Σκανδιναβική Οπτική

Στις Σκανδιναβικές χώρες η αναδιάταξη είχε λιγότερο επιβεβλημένο χαρακτήρα, καθώς η νέα οικονομία, η αύξηση της ζήτησης για υπηρεσίες, η γήρανση και η είσοδος των γυναικών στην εργασία, ήταν ήδη μέρος της ατζέντας του ΚΚ για δεκαετίες (Kersbergen and Hemerijck, 2012). Εφαρμόζοντας ένα μείγμα διατήρησης κάποιων παραδοσιακών κοινωνικών προγραμμάτων αλλά και εισαγωγής νέων πολιτικών πρόληψης κατά των κινδύνων, χώρες όπως η Δανία και η Σουηδία κατάφεραν να ανταπεξέλθουν των οικονομικών κρίσεων και της παγκοσμιοποίησης και να αποτελέσουν ένα αξιοπρόσεκτο παράδειγμα ΚΚ χωρίς να προσέλθουν σε ακραίες μεταρρυθμίσεις (Σακελλαρόπουλος, 2011). Η προοπτική του κύκλου ζωής, η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο και η κατάλληλη προετοιμασία του, αποτέλεσαν μέρος της στρατηγικής των Βόρειων χωρών και συνέθεσαν τις πολιτικές ΚΕ.

Τα πρώτα ψήγματα αυτής της πολιτικής εμφανίστηκαν την δεκαετία του '30 και βασίστηκαν στην παραδοχή πως οικονομική και κοινωνική πολιτική είναι δύο αλληλένδετες έννοιες. Πρωτεύων στόχος αναδείχθηκε η επιδίωξη της ισότητας, θεωρώντας πως μέσω της εξίσωσης των ευκαιριών και της κινητικότητας των ανθρώπων μπορούν από κοινού να επιτευχθούν οικονομική ανάπτυξη και μείωση της φτώχειας και των ανισοτήτων (Palme and Cronert, 2015).

Σε αυτή τη λογική, η ανάπτυξη σύγχρονων οικογενειακών πολιτικών και ειδικότερα πολιτικών επικεντρωμένων στο παιδί και την ισότητα των φύλων, αναδείχθηκαν σε βασικές προτεραιότητες και βασίστηκαν στην δυναμική μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας και σε μεγάλες επενδύσεις στην εκπαίδευση και κυρίως στην πρώιμη παιδική ηλικία (Bråthen and Fløtten, 2016). Η προσέγγιση των Σκανδιναβών

απέκτησε περισσότερο εξατομικευμένο χαρακτήρα, χάρη στην ανάπτυξη σύγχρονων και λειτουργικών υπηρεσιών, ανταποκρινόμενη στους ιδιαίτερους κινδύνους που αντιμετώπιζαν οι ευάλωτες ομάδες. Οι υπηρεσίες συμμετείχαν καθοριστικά μέσω υποστηρικτικών δράσεων και απαλλάσσοντας από ευθύνες φροντίδας το ανενεργό δυναμικό, ενώ συνοδεύονταν από χρηματικές παροχές προστατεύοντας τους ανθρώπους κατά τη διάρκεια των επικίνδυνων μεταβάσεων στη ζωή τους (Andersen, 2006).

Η επένδυση στην παιδική ευημερία και τις οικογενειακές πολιτικές περιελάμβανε την παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών ΠΦΕ, που ήταν καθοριστικές για τις μετέπειτα δυνατότητες και ευκαιρίες του ατόμου, μειώνοντας τους δείκτες ανισότητας και τη διαγενεακή φτώχεια. Παράλληλα, διευκόλυνε τις μητέρες να ενταχθούν ή να παραμείνουν στην εργασία τους, συμβάλλοντας στην βελτίωση της ευημερίας των οικογενειών και λειτουργώντας ως ανάχωμα κατά της ΠΦ (Andersen, 2006). Τα οφέλη συμπληρώνονταν από υψηλές μεταβιβάσεις κλιμακωτού χαρακτήρα (επιδόματα τέκνων και ασφάλισης ΓΑ), στα όρια ενός δεύτερου εισοδήματος και διανεμόνταν με σκοπό τη διασφάλιση ενός επιπέδου διαβίωσης πάνω από το όριο της φτώχειας.

Το πεδίο της αγοράς εργασίας αποτέλεσε επίσης σημαντικό μέρος του μεταρρυθμιστικού τους σχεδίου. Επεκτείνοντας την έννοια της Κευνσιανής θεωρίας περί πλήρους απασχόλησης και δημοσίων επενδύσεων, προέβησαν στην δημιουργία θέσεων εργασίας περιλαμβάνοντας και τις γυναίκες στο πλάνο αυτό (Palme and Cronert, 2015). Έτσι, συγκρότησαν ένα διογκωμένο αλλά σύγχρονο και λειτουργικό δημόσιο τομέα, στοχεύοντας στην ισότητα των δύο φύλων και στην ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας. Ο δημόσιος τομέας διευκόλυνε τις γυναίκες να εργαστούν σε θέσεις χαμηλής έντασης και συμβατές με την μητρότητα, αποφορτίζοντας τον πυλώνα της οικογένειας από την παροχή υπηρεσιών φροντίδας. Παράλληλα, προσέφερε τη δυνατότητα απασχόλησης σε θέσεις χαμηλής ειδίκευσης για άτομα με περιορισμένες δεξιότητες (Andersen, 2006).

Ωστόσο, τα τελευταία χρόνια παρατηρείται σχετική αύξηση των φαινομένων φτώχειας και ανισοτήτων, λόγω της ανάγκης για περιορισμό του δημόσιου χρέους, του δημογραφικού και της οικονομικής μετάβασης, που οδήγησαν σε σαφείς αλλοιώσεις τα κοινωνικά προγράμματα (Cantillon, 2011). Αυτές αφορούσαν τόσο τη μείωση παροχών,

όσο και την εισαγωγή στοιχείων του ιδιωτικού τομέα στην υγεία και κεφαλαιοποιητικού χαρακτήρα μεταρρυθμίσεις στην κοινωνική ασφάλιση (Busch, 2010; Πετμεζίδου, 2014).

Παρόλα αυτά όπως αποτυπώνεται και στους κοινωνικούς δείκτες, τα Σκανδιναβικά κράτη εξακολουθούν να παρουσιάζουν καλύτερη εικόνα μεταξύ των ευρωπαϊκών χωρών, δείχνοντας πως το ανταγωνιστικό τους πλεονέκτημα είναι αποτέλεσμα των μακροχρόνιων διαδικασιών μεταρρύθμισης και εκσυγχρονισμού των ήδη αποτελεσματικών πολιτικών πρόνοιας (Hemerijck and Vandenbroucke, 2012). Ενδεικτικά, σε επίπεδο μακροπρόθεσμης βιωσιμότητας των δημοσιονομικών τους, το 2009 η Δανία, η Σουηδία και η Φινλανδία, ήταν οι μόνες χώρες που παρουσίαζαν χαμηλό κίνδυνο (Kersbergen and Hemerijck, 2012). Τα επίπεδα απασχόλησης καταγράφουν σταθερά υψηλή πορεία από το 2010 ως το 2018 και κυμαίνονται από 73-82%, ενώ στους δείκτες μακροχρόνιας ανεργίας, διατηρούν τα ποσοστά περίπου στο 1%. Η γυναικεία απασχόληση κυμαίνεται σταθερά πάνω από 70% όλη τη δεκαετία και για το 2018, 74-80%. Επίσης, τα ποσοστά φτώχειας είναι κοντά στο 10% για Ισλανδία, 12% Νορβηγία, Φινλανδία, Δανία και μόνο στη Σουηδία ξεπερνά το 16%, ενώ η φτώχεια στους εργαζομένους, ιδιαίτερα στην Δανία και τη Φινλανδία είναι πολύ χαμηλή. Οι οικογενειακές δαπάνες ανέρχονται μεταξύ 10-11% σε όλες τις χώρες και οι δαπάνες ανά κάτοικο είναι οι υψηλότερες στην Ευρώπη και συνοδεύονται από ψηλές δαπάνες για την εκπαίδευση, την κατάρτιση και ένταξη στην αγορά εργασίας (Eurostat, 2019; ΟΟΣΑ, 2019).

Στα επόμενα δύο κεφάλαια, θα αναλύσουμε την θεωρητική έννοια των ΚΕ και την εφαρμογή τους σε επίπεδο ΕΕ. Τους στόχους και το αξιακό πλαίσιο των ΚΕ δηλαδή όπως εφαρμόστηκαν στις χώρες της Σκανδιναβίας, σε αντιδιαστολή με την στρατηγική που προωθείται στις μέρες μας υπό την μορφή της αναδιάρθρωσης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΕΝΔΥΣΗ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗΣ ΚΑΤΑ ΤΗΣ ΠΑΙΔΙΚΗΣ ΦΤΩΧΕΙΑΣ

2.1 Τι είναι η κοινωνική επένδυση

Παρουσιάσαμε στο προηγούμενο κεφάλαιο τις αλλαγές που συντελέστηκαν από την μετάβαση στην μεταβιομηχανική εποχή, με σαφείς τις συνέπειες ρευστότητας σε όλα τα επίπεδα. Νέες μορφές οικογενειών (παιδιά εκτός γάμου, μονογονεϊκότητα) και ένα πεδίο εργασίας με άτυπες μορφές απασχόλησης, απουσία σταθερής σταδιοδρομίας και αρκετές διακοπές (λόγω εκπαίδευσης, ασθένειας, εγκυμοσύνης), που προδιαγράφουν αβέβαιες πορείες ζωής με έντονες διακυμάνσεις και ποικιλομορφίες. Ακόμα και η εκπαίδευση, δεν εξαρτάται όπως παλιά από τους τυπικούς φορείς (γονείς και σχολείο), αλλά αφορά μια συνεχή διαδικασία που ξεκινά πολύ νωρίς και συνεχίζεται και μετά το πέρας της τυπικής εκπαίδευσης. Αυτό αποτυπώνεται και στην αγορά εργασίας, όπου οι περισσότερες θέσεις που μπορούν να εξασφαλίσουν πιθανότητες ευημερίας έχουν υψηλό συντελεστή απαιτήσεων.

Οι κίνδυνοι δηλαδή, προκύπτουν περισσότερο ως αποτέλεσμα ατομικών επιλογών, δυνατοτήτων και ευκαιριών, συνιστώντας μια εξατομικευμένη πορεία που καθορίζεται από τη χρονική στιγμή, το φύλο, την προέλευση, το περιβάλλον και από τα προηγούμενα επιτεύγματα του καθενός. Είναι απαραίτητο συνεπώς, η κοινωνική πολιτική να μπορεί να προσεγγίζει την πορεία ζωής του ανθρώπου και τις μεταβάσεις που θα αντιμετωπίσει, υπογραμμίζοντας τα ιδιαίτερα ατομικά χαρακτηριστικά του (Kvist, 2014; Vandembroucke, Hemerijck and Palier, 2011; Andersen, 2006).

Οι πολιτικές ΚΕ βασίζονται στην ιδέα της πρόληψης και της προετοιμασίας του ανθρώπου, για να ανταπεξέλθει μόνος του αυτές τις μεταβάσεις στην διάρκεια του βίου του. Η προετοιμασία του ανθρώπου σήμερα, μακροπρόθεσμα θα λειτουργήσει προληπτικά ώστε να μην βρεθεί αντιμέτωπος με φαινόμενα ανεργίας και φτώχειας ή και αν βρεθεί να είναι προσωρινό, καθώς τα εφόδια που θα έχει λάβει θα' ναι επαρκή

(Cantillon, 2013). Με όχημα τις πολιτικές ενίσχυσης των ανθρώπινων ικανοτήτων σε όλες τις ηλικίες, επιδιώκουν τη βελτίωση της παραγωγικότητας του και όχι την επιδιόρθωση από τους κινδύνους της αγοράς, σηματοδοτώντας τη μετάβαση από την ασφάλεια εισοδήματος που αντιπροσώπευε το ΠΚΚ, στην ασφάλεια ζωής (Ahn and Kim, 2014; Hemerijck, 2014).

Σύμφωνα με την αναδιανεμητική λειτουργία του ΠΚΚ, οι ανάγκες αντιμετωπίζονται αφού και όταν προκύψει η ατυχία ή ο κίνδυνος. Δηλαδή, η ανακούφιση που προσφέρει γίνεται σε παρόντα χρόνο. Σε ένα επενδυτικό ΚΚ, επιδιώκεται η έννοια της πρόληψης και η παρέμβαση αποκτά μελλοντική διάσταση, αφού οι πολιτικές ακολουθούν τον άνθρωπο σε όλη τη διάρκεια του βίου του. Οι άνθρωποι με αυτό το τρόπο καθίστανται διαχειριστές και χρηματοδότες της ίδιας τους της ζωής, καθώς το γνωστικό κεφάλαιο που αποκτά κάποιος θα καθορίσει μετέπειτα το εργασιακό του προφίλ, το οποίο με τη σειρά του θα χρηματοδοτήσει τόσο το στάδιο της γήρανσης, όσο και τις μελλοντικές γενιές (Kvist, 2014). Παράλληλα όμως, τα οφέλη επιστρέφουν στην κοινωνία με τη μορφή κέρδους, απόρροια του γνωστικού κεφαλαίου που συσσωρεύεται στους ανθρώπους, δίνοντας και μία χωρική διάσταση. Η αύξηση της φορολογικής βάσης λόγω της μεγαλύτερης συμμετοχής στην απασχόληση, σημαίνουν έσοδα για το κράτος και βιώσιμα κοινωνικά συστήματα για όλους (ανάλογα την αποτελεσματικότητα του φορολογικού συστήματος, οι επιστροφές σε φόρους υπολογίζονται από 30% ως 100%) (Hufkens, Figari, Vandelanoot and Verbist, 2019). Επιπλέον, η γυναικεία ένταξη στην απασχόληση, συνεπάγεται προστασία από την φτώχεια και συνδέεται με την γονιμότητα (Morel, Palier and Palme, 2009; Kvist, 2013). Έτσι, θα μπορούσαμε να οριοθετήσουμε τους δύο βασικούς στόχους της ΚΕ. Ο βραχυπρόθεσμος που αφορά την αύξηση της απασχόλησης, μέσω της κοινωνικής ένταξης. Ο μακροπρόθεσμος, που συνδέεται με τη μείωση της διαγενεακής φτώχειας, καθώς μέσω της ενδυνάμωσης, οι άνθρωποι θα έχουν μελλοντικά περισσότερα εφόδια για να εξασφαλίσουν την ευημερία τους (Jenson, 2009; Hemerijck, 2018).

Η ΚΕ δηλαδή, ξεφεύγει τόσο από τις Κευσιανές πολιτικές τεχνητής αύξησης της ζήτησης για θέσεις εργασίας χαμηλής ειδίκευσης, όσο και από τις νεοφιλελεύθερες αντιλήψεις για περιορισμό των κοινωνικών δαπανών. Αντίθετα, συμβολίζει την μετάβαση σε ένα παραγωγικό μοντέλο κοινωνικής πολιτικής, μιας εναλλακτικής

αναδιανεμητικής διαδικασίας, όπου οι κοινωνικές δαπάνες δεν πρέπει απλώς να εξαντλούνται μέσω της κατανάλωσης, αλλά να επενδύονται για να αναπτύξουν κάποιας μορφής ικανότητα για μελλοντικά οφέλη. Κατά συνέπεια, οι νέες θέσεις εργασίας προκύπτουν ως αποτέλεσμα των ανεπτυγμένων δεξιοτήτων και της μεγαλύτερης παραγωγικότητας του εργατικού δυναμικού, την ίδια στιγμή που μέσω του βελτιωμένου γνωστικού κεφαλαίου, το εργατικό δυναμικό αυξάνει την διαπραγματευτική του ισχύ, προσδοκώντας σε καλύτερα επίπεδα ευημερίας (Vandenbroucke and Vleminckx, 2011; Avlijas, 2017; Nolan, 2013).

Οι πολιτικές ΚΕ, περιλαμβάνουν δράσεις για όλες τις ηλικιακές βαθμίδες με έμφαση στην παιδική ηλικία και οι βασικοί άξονες τους, αφορούν την ποιοτική παιδική φροντίδα, την εκπαίδευση, την κατάρτιση, την παροχή βοήθειας για την αναζήτηση εργασίας, την υγειονομική περίθαλψη και την αποκατάσταση (ESPN, 2015). Καθοριστικό ρόλο σε αυτό επιτελούν οι υπηρεσίες, οι οποίες έχουν τη δυνατότητα να αντιμετωπίζουν προληπτικά, την δύσκολα προβλέψιμη φύση των ΝΚΚ. Ποιοτικές υπηρεσίες στην εκπαίδευση για π.χ, βελτιώνουν το γνωστικό κεφάλαιο και δημιουργούν κίνητρα στα παιδιά για παρακολούθηση, ενώ διευκολύνουν τους γονείς να ενταχθούν στην αγορά εργασίας. Ομοίως, υπηρεσίες κατάρτισης βελτιώνουν τα προσόντα των ανθρώπων και μειώνουν τα ποσοστά διαρθρωτικής ανεργίας που προκύπτουν από τις απαρχαιωμένες δεξιότητες και τις νέες ανάγκες της αγοράς (Vandenbroucke, κ.α, 2011).

Σύμφωνα με τον Hemerijck (2018), η ΚΕ προϋποθέτει μια διαδικασία τριών λειτουργιών. Διασφάλιση εισοδήματος, ώστε να διατηρηθεί η κοινωνική συνοχή. Ενίσχυση των ικανοτήτων μέσα από ποιοτικές υπηρεσίες. Ροή στην απασχόληση, αποτρέποντας φαινόμενα μακροχρόνιας ανεργίας. Δηλαδή, οι υπηρεσίες δρουν υποστηρικτικά στις παθητικές μεταβιβάσεις και αυξάνουν την προληπτική ικανότητα των κοινωνικών πολιτικών στην αντιμετώπιση των απρόβλεπτων μεταβάσεων, διασφαλίζοντας από καταστάσεις αποκλεισμού. Παράλληλα, βελτιώνοντας την παραγωγικότητα των ανθρώπων και μέσω της απασχόλησης, επιτυγχάνεται μείωση της φτώχειας και σταδιακή αποφόρτιση του ΚΚ από την αυξημένη ζήτηση (Ahn and Kim, 2014). Στόχους που η παραδοσιακή αναδιανομή και λόγω της δημογραφικής γήρανσης, είναι αβέβαιο για πόσο θα μπορεί να υποστηρίξει. Στην επόμενη ενότητα θα επεκταθούμε στην αλληλένδετη σχέση της ΚΕ με την κοινωνική προστασία.

2.3 Κοινωνική επένδυση και κοινωνική προστασία

Δείξαμε προηγουμένως τον τρόπο που η ΚΕ μετατρέπει τις προκλήσεις που αντιμετωπίζει το σύγχρονο ΚΚ (δημογραφικό, ανεργία, αποβιομηχάνιση), από εμπόδια ανάπτυξης σε ευκαιρίες για μια νέα οικονομία και μία σύγχρονη κοινωνική πολιτική. Εν τούτοις, ενώ η παραδοσιακή αναδιανομή δεν μπορεί να αντιμετωπίσει αυτές τις προκλήσεις, χωρίς την αναδιανομή και η ΚΕ αδυνατεί να ανταπεξέλθει. Η προσέγγιση των ΚΕ επικεντρώνεται στις ικανότητες και δεν αυτοπροσδιορίζεται ως υποκατάστατο της υγειονομικής περίθαλψης ή των συντάξεων, αντιθέτως τη συναντάμε κυρίως σε πολιτικές που σχετίζονται με παθητικές μεταβιβάσεις στην αγορά εργασίας και την κοινωνική αρωγή (Bussemeyer, de la Porte, Garritzmann and Pavolini, 2018).

Η ενεργοποίηση του παραγκωνισμένου εργατικού δυναμικού και η ενδυνάμωση που προσφέρει η ΚΕ, μετριάζουν την επίδραση των κοινωνικών κινδύνων, ωστόσο όχι άμεσα. Για να μπορέσει να λειτουργήσει με θετικό πρόσημο η μακροπρόθεσμη επίδραση των ΚΕ, πρέπει πρώτα να διασφαλιστεί ένα επαρκές επίπεδο ευημερίας για τις οικογένειες με χαμηλά εισοδήματα, ώστε να μειωθούν τα ποσοστά φτώχειας και ανεργίας και στη συνέχεια να προχωρήσουμε σε πολιτικές ενίσχυσης του ανθρώπινου κεφαλαίου (Deeming and Smyth, 2015; Ahn and Kim, 2014).

Σε αντίθετη περίπτωση, η μονοδιάστατη πολιτική πρόληψης για την καταπολέμηση φαινομένων όπως η φτώχεια, φέρνει αρνητικά αποτελέσματα. Τότε, ενεργοποιείται ο κίνδυνος του «διπλού μειονεκτήματος» (Cantillon, 2013). Αυτό σημαίνει πως τα οφέλη από τη μεγιστοποίηση του γνωστικού κεφαλαίου, μεταβαίνουν σε όσους δεν βιώνουν το φάσμα του αποκλεισμού και μεγαλώνουν το πλεονέκτημα τους σε σχέση με τα κατώτερα στρώματα. Από την άλλη, αυτοί που έχουν μεγαλύτερη ανάγκη, βιώνουν μεγαλύτερο αποκλεισμό (Vandenbroucke, κ.α, 2011). Γενικά, οι πολιτικές ενίσχυσης των ικανοτήτων διέπονται από μία τάση να ευνοούν όσους είναι ήδη σε καλύτερη θέση.

Παίρνοντας για παράδειγμα τις μορφές των ΝΚΚ, παρατηρούμε πως δεν μπορούν να αντιμετωπιστούν με την ίδια προσέγγιση. Η αντιμετώπιση των απαρχαιωμένων δεξιοτήτων στην αγορά αντιμετωπίζεται με πολιτικές κατάρτισης μεν, αλλά η ανάγκη συμφιλίωσης επαγγελματικού και οικογενειακού βίου χρειάζεται

επιπλέον δράσεις πέραν των υπηρεσιών ΠΦΕ. Ελαστικά ωράρια για τις μητέρες, επιδόματα και ΓΑ με ικανοποιητικό βαθμό αναπλήρωσης συμπληρώνουν το πλαίσιο προστασίας, μειώνοντας τον κίνδυνο φτώχειας (Vandenbroucke and Vleminckx, 2011). Γενικότερα όμως, η λειτουργία της κοινωνικής προστασίας εξακολουθεί να έχει προτεραιότητα, καθότι:

α) Η εργασία σήμερα δεν αποτελεί επαρκή εγγύηση για την αντιμετώπιση φαινομένων φτώχειας και ανισοτήτων που προκαλεί η ίδια η αγορά (Βενιέρης, 2013).

β) Η αύξηση του μ.ο ηλικίας των κοινωνιών συνεπάγεται μεγαλύτερη εξάρτηση μελλοντικά των ανθρώπων από τις κοινωνικές παροχές.

γ) Ο περιορισμός της αναδιανεμητικής λειτουργίας του ΚΚ λόγω των συνεπειών της οικονομικής κρίσης, αύξησαν τον αριθμό των ανθρώπων που υφίστανται απώλεια εισοδήματος και προστασίας, συνεπώς και την ζήτηση για περισσότερο ΚΚ (Kersbergen and Hemerijck, 2012).

δ) Οι κοινωνικοί κίνδυνοι πλήττουν κυρίως τους ασθενέστερους οπότε και αν ακόμα επιτευχθεί ο στόχος των ίσων ευκαιριών, κάποιοι άνθρωποι λόγω πιθανών μειονεξιών θα έχουν περισσότερες ανάγκες (Vandenbroucke and Vleminckx, 2011; Cantillon, 2013).

Συνεπώς, η ταυτόχρονη συνύπαρξη παλαιών και ΝΚΚ, σημαίνει πως η λογική της προετοιμασίας αντί της αναδιανομής, δεν αρκεί από μόνη της για τη μείωση της φτώχειας και των ανισοτήτων (Vandenbroucke and Vleminckx, 2011). Τουλάχιστον, μέχρι να μειωθεί η επιρροή παραγόντων που διαμορφώνουν διαφορετικά επίπεδα γνωστικών δυνατοτήτων στους ανθρώπους, κάτι που θα χρειαστεί ίσως δεκαετίες (Cantillon, 2013).

Συνοψίζοντας, μπορούμε να ισχυριστούμε πως η προοπτική των ΚΕ θεωρείται επιτυχής από την άποψη ότι ενισχύει και αξιοποιεί το ανθρώπινο κεφάλαιο και μεγιστοποιεί την συμμετοχή στην αγορά εργασίας. Παράλληλα όμως, ο αναδιανεμητικός ρόλος του ΚΚ εξακολουθεί να είναι απαραίτητος, στηρίζοντας όσους υφίστανται απώλεια εισοδήματος ή οποιοδήποτε κίνδυνο κατά τη διάρκεια της ζωής τους και προστατεύοντας το ανθρώπινο κεφάλαιο στο οποίο προσβλέπει η ΚΕ. Οι επόμενες ενότητες του κεφαλαίου, αναλύουν τις πολιτικές ΚΕ και τον τρόπο που παρεμβαίνουν στη μείωση της ΠΦ.

2.3 Παιδική φτώχεια και πολιτικές κοινωνικής επένδυσης

Επιχειρώντας ένα σύντομο προσδιορισμό της φτώχειας, εννοούμε την ανθρώπινη κατάσταση εμμένουσας και χρόνιας στέρησης σε πόρους, ικανότητες, επιλογές, ασφάλεια, ελεύθερη βούληση (FRA, 2018). Στοιχεία απαραίτητα για επαρκές επίπεδο διαβίωσης, αλλά και πλήρους απόδοσης των κοινωνικών δικαιωμάτων. Ομοίως, για την ΠΦ, η προσέγγιση πως αφορά τα παιδιά που ζουν σε φτωχά νοικοκυριά δείχνει πολύ περιορισμένη. Γιατί πέρα από το διαθέσιμο εισόδημα, υπάρχουν και άλλοι παράγοντες που διαμορφώνουν συνθήκες παιδικής ευημερίας ή ΠΦ. Η ύπαρξη και των δύο γονέων, οι συνθήκες διαβίωσης, η έλλειψη συγκεκριμένων αγαθών, η πρόσβαση στην εκπαίδευση και σε κοινωνικές δραστηριότητες αποτελούν εξίσου σημαντικούς παράγοντες ευημερίας (Μητράκος, 2008).

Αντίστοιχα και οι μορφές της φτώχειας που θα βιώσει ένα παιδί έχουν διαφορετικό χαρακτήρα και συνέπειες σε σχέση με έναν ενήλικα. Αυτό οφείλεται στην επίδραση που διαμορφώνουν οι συνθήκες στέρησης, στην ψυχική, πνευματική και κοινωνική ανάπτυξη των παιδιών και τα θέτουν σε μια τροχιά χαμηλών εκπαιδευτικών επιδόσεων και αντίστοιχων επαγγελματικών και κοινωνικών επιτευγμάτων αργότερα (FRA, 2018). Μια αλληλένδετη διαδικασία δηλαδή, όπου η στέρηση υλικών αγαθών οδηγεί σε υποσιτισμό, ο οποίος επηρεάζει την ανάπτυξη, την υγεία και την εκπαίδευσή τους. Η μειονεξία θα επεκταθεί και στις μετέπειτα περιόδους της ενηλικίωσης, προοιωνίζοντας ένα αβέβαιο μέλλον και στις οικογένειες που θα δημιουργήσουν αργότερα, ενεργοποιώντας ένα διαγενεακό κύκλο φτώχειας. Ο αντίκτυπος όμως αποκτά και κοινωνική χροιά, καθώς σε βάθος χρόνου δημιουργείται ένα ανθρώπινο κεφάλαιο με περιορισμένες δυνατότητες, το οποίο είναι πολύ πιθανό στο μέλλον να βρεθεί αντιμέτωπο με το φάσμα της ανεργίας και να εξαρτάται από την γενναιοδωρία του κράτους και τα προγράμματα κοινωνικής αρωγής (Andersen, 2006) .

Οι κυριότεροι παράγοντες που ευθύνονται για την ΠΦ σχετίζονται με την σύνθεση του νοικοκυριού και τα επαγγελματικά και εκπαιδευτικά επιτεύγματα των γονιών (Μητράκος, 2008). Θέτοντας τον παράγοντα σύνθεσης του νοικοκυριού, το 2016 στην Ευρώπη το 48% των μονογονεϊκών οικογενειών ήταν αντιμέτωπο με τον κίνδυνο φτώχειας και αντίστοιχα, το 31,1% των οικογενειών με 3 παιδιά και άνω,

αντιμετώπιζαν τον ίδιο κίνδυνο. Εξετάζοντας το εκπαιδευτικό παρελθόν, το 63,7% των παιδιών που οι γονείς τους είχαν ολοκληρώσει κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο φτώχειας, ενώ για τα παιδιά που οι γονείς τους είχαν ολοκληρώσει τριτοβάθμια εκπαίδευση ο κίνδυνος έπεφτε στο 10,3%. Ένας ακόμα επιβαρυντικός παράγοντας είναι το μεταναστευτικό παρελθόν των γονιών, το οποίο σχεδόν διπλασιάζει τον κίνδυνο ΠΦ, από το 18,4% για τους γηγενείς στο 31,4% για τα παιδιά μεταναστών. Όλες αυτές οι κατηγορίες οικογενειών, παρουσιάζουν δυσκολίες πρόσβασης σε καλά αμειβόμενη εργασία (FRA, 2018).

Παρατηρούμε από τα παραπάνω πως κοινός παρανομαστής και στις τρεις κατηγορίες είναι το χαμηλό εκπαιδευτικό προφίλ των γονιών, καθότι τόσο η μετανάστευση, όσο και οι πολυμελείς οικογένειες συνδέονται σε μεγάλο ποσοστό με αυτό (Andersen, 2006). Η προέλευση συνεπώς του κάθε ανθρώπου τροφοδοτεί την μετέπειτα εξέλιξη του. Η συγκυρία να γεννηθεί κάποιος σε μια δύσκολη οικονομική εποχή, σε μια υποβαθμισμένη περιοχή, ή να προέρχεται από γονείς με χαμηλό οικονομικό και εκπαιδευτικό προφίλ, συνεπάγεται λιγότερες και υποδεέστερες πιθανότητες ευημερίας (Kvist, 2013). Και είναι τέτοια η φύση της αγοράς σήμερα, που επιβραβεύει ή τιμωρεί το πλεόνασμα ή την έλλειψη δυνατοτήτων που έχει ο κάθε άνθρωπος, επιδεινώνοντας καταστάσεις αποκλεισμού και ανισοτήτων (Andersen, 2006). Συνεπώς, η βελτίωση του γνωστικού επιπέδου των ανθρώπων είναι καθοριστικός παράγοντας στη μείωση της ΠΦ.

Εξίσου σημαντικός παράγοντας όμως, είναι και η βελτίωση των καθημερινών συνθηκών διαβίωσης. Σήμερα, 1 στα 4 παιδιά ζουν σε περιβάλλον που δεν τους εξασφαλίζει καλής ποιότητας διατροφή και υγεία. Επίσης, οι μόνοι γονείς αντιπροσωπεύουν το 25% των οικογενειών και οι μισές από αυτές αντιμετωπίζουν τον κίνδυνο φτώχειας. Οι υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης ευθύνονται για την εμφάνιση φαινομένων πρόωρης σχολικής εγκατάλειψης και μειωμένων σχολικών επιδόσεων, διαμορφώνοντας περιορισμένες πιθανότητες ευημερίας στο μέλλον (Tunhyogi, 2019; Eurochild, 2015; Razavi, 2019). Είναι εξαιρετικά κρίσιμο συνεπώς (όπως αναλύσαμε στην ενότητα 2.2), πριν από οποιαδήποτε πολιτική ενίσχυσης των ικανοτήτων των παιδιών να βελτιώσουμε το περιβάλλον νοικοκυριών χωρίς εργασία ή με χαμηλής έντασης, όπως και τις συνέπειες που προκαλεί η απουσία ενός γονέα. Με

αφετηρία τις οικογενειακές πολιτικές, θα συνεχίσουμε την ανάλυση της επένδυσης στην παιδική ευημερία.

2.4 Οικογενειακές πολιτικές

Πέρα από τους παράγοντες που ευθύνονται για την αναπαραγωγή φαινομένων ΠΦ, καθοριστικές είναι και οι εθνικές πολιτικές που εφαρμόζονται. Έτσι, ενώ το 2016 το 24,3% των παιδιών στην ΕΕ-28 αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο φτώχειας, τα ποσοστά ΠΦ μεταξύ των κρατών παρουσιάζουν μεγάλες αποκλίσεις. Χώρες με αποτελεσματικά ΚΠ παρουσιάζουν χαμηλότερα ποσοστά ΠΦ, αντανακλώντας τις πολιτικές κατευθύνσεις και τους στόχους της κοινωνίας, κάτι που φαίνεται και στο γεγονός ότι ο κίνδυνος φτώχειας για τα παιδιά είναι μικρότερος από ότι στους ενήλικες. Δανία με 13,8% και Φινλανδία με 14,7% στο ένα άκρο. Στον αντίποδα, Ρουμανία με 49,2%, Βουλγαρία με 45,6%, Ελλάδα με 37,5%, Ισπανία με 32,9% (FRA, 2018; Eurostat, 2019; Martin, Blanco- Arana and Moreno-Perez, 2018). Συνεπώς, αφού οι παράγοντες που προκαλούν τη φτώχεια είναι κοινοί σε όλες τις κοινωνίες, η στόχευση στην παιδική ευημερία και η αναδιανεμητική επίδραση των πολιτικών, είναι αυτές που ορίζουν το μέγεθος του προβλήματος.

Οι προηγμένες χώρες στην Ευρώπη στρέφουν τα τελευταία χρόνια το ενδιαφέρον τους στις πολιτικές προς την οικογένεια. Χαρακτηριστικά, με εξαίρεση την Ελλάδα, την Ισπανία και την Πολωνία, χώρες με πολύ υψηλούς δείκτες ΠΦ, σε όλες τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες το 60% των οικογενειών με παιδιά είναι λήπτες κοινωνικών παροχών (Martin, κ.α, 2018). Η στόχευση στην οικογένεια πηγάζει από την επίγνωση πως οι οικογένειες αποτελούν τις πλέον ευάλωτες ομάδες πληθυσμού στην επίδραση των ΝΚΚ και κατ' επέκταση βρίσκονται πλησιέστερα στο φάσμα της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού (Bonoli, 2005). Επίσης, προκύπτει από τη συνειδητοποίηση των ωφελειών που αντλούνται από την παροχή ευημερίας σε αυτήν, καθώς αποτελεί το πρώτο δίκτυ ασφαλείας για τα παιδιά και το πεδίο που συσσωρεύονται οι γνώσεις και

μεταβιβάζονται τα πλεονεκτήματα και τα μειονεκτήματα των ανθρώπων (Andersen, 2006).

Σε γενικές γραμμές, οι σύγχρονες οικογενειακές πολιτικές διαφαίνονται ως κύριοι εκφραστές των ΚΕ και της επένδυσης στην παιδική ευημερία επιδρώντας σημαντικά στη μείωση της ΠΦ. Οι κυριότερες ρυθμίσεις που περιλαμβάνουν αφορούν αρχικά, μέτρα προστασίας και βελτίωσης των συνθηκών διαβίωσης των οικογενειών όπως τα επιδόματα, οι ΓΑ με αναπλήρωση μισθού, τα σχολικά γεύματα, φοροαπαλλαγές, οι προληπτικοί έλεγχοι υγείας (Kvist, 2013). Στη συνέχεια περιλαμβάνουν δράσεις ενίσχυσης του ανθρωπίνου κεφαλαίου, όπως παροχές υπηρεσιών με την μορφή δωρεάν ή επιδοτούμενης πρόσβασης σε παιδικούς σταθμούς, πρόληψη της σχολικής διαρροής, κίνητρα για ένταξη στις μη υποχρεωτικές βαθμίδες εκπαίδευσης, συμμετοχή των παιδιών σε κοινωνικοπολιτισμικές δραστηριότητες (Μητράκος, 2008; Andersen, 2006). Δευτερευόντως, συνδέονται και με υπηρεσίες που αφορούν την ένταξη των γονέων στην αγορά εργασίας και περιλαμβάνουν πολιτικές κατάρτισης και επανένταξης στην αγορά (Διανέοσις, 2019; Thévenon and Neyer, 2014).

Οι ευρωπαϊκές πολιτικές για την οικογένεια, ποικίλουν μεταξύ τους. Άλλες χώρες δίνουν έμφαση στις παροχές σε είδος, άλλες σε επιδοματική πολιτική και άλλες επικεντρώνονται σε ευέλικτες ρυθμίσεις του εργάσιμου χρόνου και της ανατροφής των παιδιών. Επίσης, άλλες χώρες στοχεύουν σε ευάλωτες ομάδες όπως οι μονογονεϊκές και άλλες σε πιο καθολικές παροχές. Οι χώρες με μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα στη μείωση της ΠΦ, είναι αυτές που εφαρμόζουν ένα ολοκληρωμένο πλαίσιο δράσεων (χρηματικές παροχές, υπηρεσίες), στοχεύοντας πρωτίστως στις πιο ευάλωτες ομάδες. Τα τελευταία χρόνια ωστόσο, μέσω της ευρωπαϊκής ολοκλήρωσης, της διάδοσης καλών πρακτικών και της αμοιβαίας μάθησης που προωθεί η ΕΕ σε κοινωνικά ζητήματα, οι εθνικές πολιτικές έχουν εμπλουτιστεί με περισσότερα στοιχεία, ενώ και η έμμεση επίδραση της ΕΕ, έχει επηρεάσει σημαντικά (Thévenon and Neyer, 2014). Για π.χ, η έμφαση στην απασχόληση και την ισότητα μεταξύ των φύλων, σχετίζεται άμεσα με την αυξανόμενη πρόσβαση σε δομές ΠΦΕ.

2.4.1 Προσχολική εκπαίδευση

Η ΠΦΕ αποτελεί το πλέον χαρακτηριστικό παράδειγμα πολιτικής ΚΕ. Σύμφωνα με την Commission (2011), «αποτελεί την ουσιαστική βάση για την επιτυχή διά βίου μάθηση, την κοινωνική ένταξη, την προσωπική ανάπτυξη και τη μετέπειτα απασχολησιμότητα». Η πρόσβαση στην ΠΦΕ επιτρέπει στα παιδιά να γίνονται λήπτες πολλαπλών ερεθισμάτων, διευρύνοντας με τον πλέον αποδοτικό τρόπο το γνωστικό τους κεφάλαιο και θεωρούνται καθοριστικές για το «σπάσιμο» του κύκλου της μειονεξίας (Cantillon, 2013).

Κατά τη διάρκεια της προσχολικής ηλικίας, το ανθρώπινο μυαλό διαμορφώνει χαρακτηριστικά που καθορίζουν τα επόμενα στάδια της κοινωνικής και επαγγελματικής πορείας ενός ατόμου: την ικανότητα της εστίασης, την παρακίνηση, τον αυτοέλεγχο και την κοινωνικότητα. Παρεμβαίνει συνεπώς στην ανάπτυξη των παιδιών, μειώνοντας τις πιθανότητες μετέπειτα διορθωτικών παρεμβάσεων, οι οποίες είναι περισσότερο δαπανηρές και λιγότερο αποτελεσματικές (Μουσένα, 2017; Hemerijck and Santini, 2019). Παράλληλα και με άμεσο ορίζοντα, τα οφέλη της είναι εξίσου σημαντικά, καθώς η πρόσβαση σε δομές ΠΦΕ θεωρείται ως η καλύτερη πολιτική αύξησης της γυναικείας απασχόλησης και τα οφέλη από την αμειβόμενη εργασία με τη σειρά τους λειτουργούν ως ανάχωμα κατά της ΠΦ (Razavi, 2019; Andersen, 2006).

Ωστόσο, η αποτελεσματικότητα της συμμετοχής στην ΠΦΕ έναντι της ΠΦ προϋποθέτει την παροχή υψηλής ποιότητας υπηρεσιών, πρωτίστως σε παιδιά από χαμηλότερα οικονομικά στρώματα και από όσο το δυνατόν μικρότερη ηλικία (Jenson, 2009; Συμβούλιο της ΕΕ, 2019; Abrassart and Bonoli, 2015). Και αυτό γιατί, ο εγκέφαλος των παιδιών μέχρι 3 ετών, σχηματίζει ένα εκατομμύριο νέες νευρικές συνδέσεις κάθε δευτερόλεπτο και είναι πολύ πιο δεκτικός στη αφομοίωση των ερεθισμάτων σε σχέση με 2 χρόνια αργότερα (Μουσένα, 2017; Κογκίδου, 2005). Καθίσταται αναγκαίο συνεπώς, οι πολιτικές παρέμβασης στη διαμόρφωση του γνωστικού κεφαλαίου να έχουν σχεδιαστεί πριν ολοκληρωθεί η ανάπτυξη του εγκεφάλου.

Αντίστοιχα, η υποβάθμιση της ποιότητας παρέχει λιγότερα και υποδεέστερα ερεθίσματα, εμποδίζοντας την δημιουργία ανεπτυγμένων δεξιοτήτων (Kvist, 2013;

Eurofound, 2012). Τέλος, σε σχέση με την προτεραιότητα σε παιδιά από φτωχότερες οικογένειες, έρευνα του Τζέιμς Χέκμαν απέδειξε πως τα παιδιά που είχαν πρόσβαση στην ΠΦΕ, παρουσίαζαν σε μεγαλύτερο ποσοστό καλύτερες σχολικές επιδόσεις, σπούδαζαν και έβρισκαν δουλειά με καλύτερες απολαβές και το μεγαλύτερο κέρδος με μεγάλη διαφορά, εμφανιζόταν σε παιδιά από φτωχές οικογένειες. Συγκεκριμένα, τα παιδιά που έχουν συμμετάσχει σε προγράμματα ΠΦΕ για περισσότερο από έναν χρόνο, στα 15 τους έχουν κατά 30,3% καλύτερες επιδόσεις στα μαθηματικά από τα υπόλοιπα παιδιά (Διανέοσις, 2017; ΟΟΣΑ, 2012). Ενώ τα αποτελέσματα έρευνας του εκπαιδευτικού προγράμματος PISA επιβεβαίωσαν πως, μαθητές που προέρχονται από ευνοϊκό κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον σημείωσαν καλύτερες επιδόσεις στην κατανόηση κειμένου από όσους προέρχονται από μη ευνοϊκό κοινωνικοοικονομικό περιβάλλον (ΟΟΣΑ, 2019). Είναι σημαντικό συνεπώς, η επένδυση να δίνει προτεραιότητα στα παιδιά με λιγότερες ευκαιρίες, ώστε να μειωθεί το χάσμα με παιδιά ανώτερων στρωμάτων. Στην ενότητα 3.5 θα αναφερθούμε αναλυτικά.

2.4.2 Γονικές άδειες

Μέχρι πριν λίγες δεκαετίες, υπήρχε η πεποίθηση πως η μητρότητα και η εργασία ήταν ασύμβατες έννοιες. Στις σύγχρονες κοινωνίες ωστόσο, λόγω της δημογραφικής γήρανσης, της ανάγκης για αύξηση των γεννήσεων, αλλά και των αναγκών για ρύθμιση του εργάσιμου χρόνου που προϋποθέτει η γυναικεία απασχόληση, η συμφιλίωση εργασίας-οικογένειας είναι μία πρόκληση που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα κράτη.

Συνοπτικά, οι στόχοι των ΓΑ κινούνται σε τρεις αλληλένδετους άξονες. Πρώτον, αποσκοπούν στη μείωση των αρνητικών συνεπειών της γονικής μέριμνας στη γυναικεία απασχόληση, κρατώντας τις μητέρες σε σύνδεση με την αγορά εργασίας. Δεύτερον, στην προστασία της παιδικής ευημερίας (Valentova, 2018). Τα οφέλη που παρέχει στους γονείς η αμειβόμενη εργασία, αλλά και η ρύθμιση του εργάσιμου χρόνου, συντελούν σε αυτό. Τρίτον, περιορίζουν το φαινόμενο της αναβολής της μητρότητας και της μείωσης των γεννήσεων (Chzhen, Gromada and Gwyther, 2019). Η λογική

πραγμάτωσης των στόχων αυτών, βασίζεται στο ότι οι ΓΑ αντιπροσωπεύουν μία περίοδο γεφύρωσης στην οποία η μητέρα μπορεί να αφιερώσει χρόνο στην παιδική φροντίδα όταν είναι περισσότερο απαραίτητος και σταδιακά να επιστρέψει στην εργασία όταν η χρησιμότητα της παραμονής στο σπίτι λιγοστεύει, χωρίς να μπαίνει σε ηθικά διλήμματα επιλογών (Valentova, 2018).

Στοχεύοντας σε αυτά τα ζητήματα, η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας (ILO) το 2000, πρότεινε στα κράτη μέλη μια δέσμη μέτρων που ωθούν προς στην προστασία της εργαζόμενης μητέρας. Μεταξύ άλλων περιλαμβάνει, τη θεσμική κατοχύρωση ΓΑ, περίπου 20 εβδομάδων κατ' ελάχιστον. Οι εργαζόμενες σε αυτό το διάστημα θα αμείβονται κανονικά, ώστε να μπορούν να διασφαλίζουν τις κατάλληλες συνθήκες διαβίωσης για τις ίδιες και τα παιδιά τους και προστατεύονται πλήρως από τα διευθυντικά δικαιώματα διακοπής της σύμβασης εργασίας. Επίσης, προβλέπει και την ρύθμιση του εργάσιμου χρόνου, ώστε να μπορούν να ανταπεξέλθουν των οικογενειακών υποχρεώσεων τους.

Αναφορικά όμως με την συσχέτιση των ΓΑ με την ΠΦ, καθοριστικής σημασίας αναδεικνύονται οι ρυθμίσεις που ορίζουν το πλαίσιο που εφαρμόζονται. Αν πάρουμε ως δεδομένο πως οι γυναίκες με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο τείνουν να θυσιάζουν λιγότερο την εργασία σε σχέση με την μητρότητα και να καταλαμβάνουν θέσεις με περισσότερα δικαιώματα και με υψηλότερες αποδοχές, τότε η στόχευση πρέπει να αφορά τις γυναίκες από χαμηλότερα κοινωνικά στρώματα (Valentova, 2018; Vandenbroucke and Vleminckx, 2011). Αυτή τη στιγμή στην Ευρώπη όμως, οι μητέρες με χαμηλό εκπαιδευτικό προφίλ κάνουν χρήση των ΓΑ σε μικρότερο βαθμό, συγκριτικά. Αυτό δείχνει την άνιση κατανομή των θέσεων εργασίας προς όφελος των μεσαίων στρωμάτων και της μικρότερης επίδρασης αυτών των πολιτικών στη μείωση της ΠΦ (Cantillon, 2011). Οι ρυθμίσεις πρέπει συνεπώς να στοχεύουν πρώτα στις γυναίκες με δυσκολίες πρόσβασης στην απασχόληση, περιορίζοντας τα αντικίνητρα ένταξης και να περιλαμβάνουν: επαρκείς άδειες σε επίπεδο αμοιβών και διάρκειας, εγγυημένη πρόσβαση σε υπηρεσίες ΠΦΕ και να είναι συμβατές με ευέλικτες μορφές απασχόλησης.

2.4.3 Οικονομική στήριξη

Οι εισοδηματικές μεταβιβάσεις διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην καταπολέμηση της ΠΦ, ιδιαίτερα σε περιόδους οικονομικής ύφεσης, καθώς πέρα από τον άμεσο αντίκτυπο στην ένταση του φαινομένου, περιορίζουν σημαντικά και την επίδραση των παραγόντων που την προκαλούν. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει, η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης και η εξάλειψη των συνθηκών που αναπαράγουν τις ανισότητες, είναι απαραίτητο συστατικό για μια επενδυτική πολιτική. Όταν τα οφέλη δεν επαρκούν και η πρόσβαση σε αυτά περιορίζεται, τότε η αποτελεσματικότητά των ΚΕ μειώνεται (SIM EUROPE, 2016; Vandenbroucke and Vleminckx, 2011; Andersen, 2006).

Σύμφωνα με το άρθρο 27 της σύμβασης των Ηνωμένων Εθνών για τα δικαιώματα των παιδιών, αναφέρεται πως τα κράτη οφείλουν να ενισχύουν τις οικογένειες που αδυνατούν να εξασφαλίσουν κατάλληλο περιβάλλον για τα παιδιά και πως μια στοχευμένη κοινωνική προστασία με αναδιανεμητικό ρόλο, δημιουργεί τις προϋποθέσεις για την επιτυχή έκβαση των ΚΕ (Unicef, 2013; Jenson and Saint-Martin, 2003). Επιπλέον, μικραίνουν το χάσμα σε σχέση με άλλα παιδιά που διαβιούν σε περισσότερο ευνοϊκές συνθήκες, προάγουν τον στόχο των ίσων ευκαιριών και μειώνουν τις πιθανότητες ενεργοποίησης του «διπλού μειονεκτήματος» (Cantillon, 2013). Λειτουργούν δηλαδή, προληπτικά στη μείωση των ανισοτήτων, παρεμβαίνοντας σε φαινόμενα όπως ο υποσιτισμός και η εγκατάλειψη του σχολείου (Tunyogi, 2019).

Στις χώρες της ΕΕ οι κυριότερες εισοδηματικές μεταβιβάσεις αφορούν τα επιδόματα τοκετού, ΓΑ, τέκνων, σίτισης, θέρμανσης και στέγασης (Martin, κ.α, 2018). Τα επιδόματα τέκνων ιδίως, έχουν μεγάλη αποτελεσματικότητα στη μείωση της φτώχειας, ενώ προς αυτή την κατεύθυνση φαίνεται πως κινείται μια κοινωνική παροχή στο ίδιο ύψος για όλους, με τη μορφή του εγγυημένου εισοδήματος χωρίς προϋποθέσεις (Leventi, Sutherland and Tasseva, 2018; Ματσαγγάνης, 2011).

Στην κεφάλαιο αυτό, παρουσιάσαμε τα θεωρητικά οφέλη και τον τρόπο που η ΚΕ, μέσω της ενίσχυσης των δεξιοτήτων και της οικογενειακής στήριξης μειώνει τις ανισότητες και τη διαγενεακή φτώχεια. Με αυτό τον τρόπο προστατεύει και ταυτόχρονα αναδεικνύει τις μέγιστες δυνατότητες του κάθε ανθρώπου. Αναλύσαμε επίσης πως, όπως κάθε μορφής επένδυση χρειάζεται διάρκεια χρόνου για να αποδώσει,

το ίδιο μακροπρόθεσμα εξελίσσονται τα οφέλη και στην περίπτωση των ΚΕ. Αυτά διαφοροποιούνται ανάλογα την ηλικία και την κοινωνική ομάδα στην οποία στοχεύουν και ως εκ τούτου, τα παιδιά χαμηλότερων κοινωνικών στρωμάτων λαμβάνουν τα περισσότερα από μία επενδυτική πολιτική. Ωστόσο, επειδή πρόκειται για ένα σύνολο δράσεων, είναι απαραίτητη τόσο η συντονισμένη λειτουργία τους, όσο και η στοχευμένη εφαρμογή τους. Στο πεδίο της εφαρμογής θα αναφερθούμε στο επόμενο κεφάλαιο.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

3.1 Η προσέγγιση της Ευρωπαϊκής Ένωσης

Η ΚΕ αναδύθηκε στην ΕΕ στα μέσα της δεκαετίας του '90, ως απάντηση στις προκλήσεις που αντιμετώπιζαν τα ΚΠ και των αλλαγών που συντελέστηκαν τόσο σε οικονομικό και κοινωνικό επίπεδο, όσο και στην αγορά εργασίας. Την περίοδο αυτή διατυπώθηκαν απόψεις για μία «παραγωγική κοινωνική πολιτική», που μπορεί να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στην οικονομία, μέσα από σύγχρονες πολιτικές που θα ανταποκρίνονταν στην επίδραση των ΝΚΚ και θα οδηγούσαν στην ανάπτυξη και στην ανταγωνιστικότητα.

Συμπυκνώνοντας τους στόχους αυτούς η ΚΕ, προωθήθηκε ως στρατηγική από την Commission στη Λισσαβόνα (2000), αποτελώντας μέσο για «να καταστεί η ΕΕ η πλέον ανταγωνιστική και δυναμική, βασισμένη στη γνώση οικονομία στον κόσμο» (Ferrera, 2013). Κατά αυτό τον τρόπο, η επένδυση στον άνθρωπο και στις δεξιότητες του αναδείχθηκε σε προτεραιότητα για να υλοποιηθεί ο στόχος της ανταγωνιστικότητας. Παράλληλα, μέσω της ενεργοποίησης του ανενεργού πληθυσμού, διασφαλιζόταν η βιωσιμότητα στα κοινωνικά συστήματα από τους κινδύνους που προκαλούσε η δημογραφική γήρανση, η αύξηση των ανέργων και όσων αντιμετώπιζαν καταστάσεις αποκλεισμού λόγω των νέων αναγκών της οικονομίας (Bonoli, 2016; Ferrera, 2008; Vandenbroucke, 2014).

Επισημώς, ως μεταρρυθμιστική στρατηγική υιοθετήθηκε το 2013, όπου ο κίνδυνος απόκλισης από την επίτευξη των κοινωνικών στόχων του «Ευρώπη 2020» ήταν ορατός. Ένα χρόνο πριν ο πρόεδρος της Commission Jose Manuel Barroso, μίλησε για την ανάγκη εκσυγχρονισμού των ΚΚ, τονίζοντας πως οι χώρες με τα πιο αποδοτικά συστήματα κοινωνικής προστασίας είναι παράλληλα και οι πλέον ανεπτυγμένες και ανταγωνιστικές οικονομίες στον κόσμο, δείχνοντας ουσιαστικά το πετυχημένο Σκανδιναβικό παράδειγμα (Kvist, 2013). Επιπλέον, προειδοποίησε για «πραγματική

κοινωνική έκτακτη ανάγκη» σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης, με αφορμή την αύξηση του αριθμού των ατόμων που αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο φτώχειας και της ανεργίας, ιδίως μετά την κρίση του 2008 (Eurofound, 2013).

Παρά την επίσημη υιοθέτηση της, η ΣΚΕ δεν διέπεται από θεσμικό πλαίσιο με δεσμευτικό περιεχόμενο και ουσιαστικά πρόκειται για οδηγίες-κατευθύνσεις προς τα κράτη για τον εκσυγχρονισμό των κοινωνικών πολιτικών τους και της αποτελεσματικής και αποδοτικής διαχείρισης των κοινοτικών δαπανών (de la Porte and Natali, 2018; Commission, 2013). Σε αυτές τις οδηγίες, η Commission αναφέρει πως τα ΚΠ πρέπει να εκπληρούν τρεις βασικές λειτουργίες. Την ΚΕ, την κοινωνική προστασία και την σταθεροποίηση της οικονομίας. Οι τομείς που σχετίζονται με την ΚΕ περιλαμβάνουν, την εκπαίδευση και φροντίδα στην παιδική ηλικία, ενεργητικές πολιτικές για την αγορά εργασίας, κατάρτιση, υγειονομική και μακροχρόνια περίθαλψη και υπηρεσίες αποκατάστασης. Η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο δηλαδή, ακολουθεί τον άνθρωπο σε όλες τις φάσεις της ζωής του, δημιουργώντας οφέλη στο παρόν και μερίσματα στο μέλλον.

Οι πολιτικές ενίσχυσης του ανθρώπινου κεφαλαίου και της απασχόλησης, συμπληρώνονται από ορισμένα ρυθμιστικά μέτρα προστασίας των ανθρώπων κατά την διάρκεια επικίνδυνων μεταβάσεων που ενδέχεται να αντιμετωπίσουν. Τα μέτρα αυτά αφορούν είτε υπηρεσίες, όπως τα συστήματα ενεργοποίησης ανέργων, είτε χρηματικές παροχές, όπως το ΕΕΕ και η συνεκτικότητα της δέσμης των μέτρων θα καθορίσει την αποτελεσματικότητα της στρατηγικής. Οι πολιτικές δηλαδή, πρέπει να αλληλοσυμπληρώνονται και να συνοδεύουν τους ανθρώπους σε όλες τις φάσεις της ζωής τους και σε καμία περίπτωση δεν μπορούν να προσεγγίζονται *a la carte* (ESPN, 2015). Παράλληλα όμως, η Commission (2013) τονίζει πως η κοινωνική προστασία πρέπει να επικεντρώνεται σε όσους βρίσκονται σε πραγματική ανάγκη και να είναι σχεδιασμένη με προοπτική άμεσης εξόδου και ένταξης τους, ενώ οι εξατομικευμένες και ολοκληρωμένες παροχές από τη πλευρά των υπηρεσιών, συμβάλλουν σε μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα.

Συμπερασματικά, η υιοθέτηση της ΣΚΕ από την Commission μετέστρεψε την αρνητική θεώρηση για το ΚΚ. Ο εκσυγχρονισμός του διαμέσου της γνώσης, καθιστούσε τη βιωσιμότητα των συστημάτων εφικτή και υποσχόταν υψηλή

απασχόληση και οικονομική ανάπτυξη, δείχνοντας με αυτό τον τρόπο πως οικονομικοί και κοινωνικοί στόχοι δεν αποτελούν αντιφατικές αλλά αλληλοσυμπληρούμενες επιδιώξεις (Φερόνας, 2013; Nolan, 2013). Βασικό ρόλο σε αυτή τη διαδικασία αναλαμβάνουν οι σύγχρονες υπηρεσίες, προσφέροντας κατά κανόνα παροχές που συνδέονται άμεσα ή έμμεσα με την ενεργοποίηση και την ένταξη στην αγορά (Deeming and Smyth, 2015; Vandenbroucke, κ.α, 2011).

3.2 Κριτική και ιδεολογικές διαφοροποιήσεις

Σε επίπεδο εφαρμογής ωστόσο, η ΣΚΕ αντιμετώπισε δυσκολίες. Αρχικά, εξαιτίας της οικονομικής κρίσης η οποία διόγκωσε τα φαινόμενα φτώχειας και ανεργίας, ενώ ταυτόχρονα βάθυνε τις οικονομικές αποκλίσεις μεταξύ των χωρών. Σε συνδυασμό δε, με την έλλειψη νομικής βάσης με δεσμευτικό περιεχόμενο που διέπει την ΣΚΕ και την παράλληλη πειθαρχία σε οικονομικούς στόχους, είχε ως αποτέλεσμα οι μεταρρυθμίσεις να εφαρμοστούν με διαφορετική ένταση και περιεχόμενο από τα κράτη (de la Porte and Natali, 2018), αποτελώντας την απαρχή για έντονη κριτική.

Αυτή δεν εστιάζεται στα πιθανά οφέλη της ΚΕ που προκύπτουν από την ενδυνάμωση του ανθρωπίνου κεφαλαίου, αλλά στις επιρροές της από τη νεοφιλελεύθερη ιδεολογία και την έμφαση που δίνει ως στρατηγική, στην οικονομική ανάπτυξη. Μείωση εργασιακού κόστους, αύξηση απασχόλησης και ανάπτυξη, είναι έννοιες που έχουν κεντρική θέση στα κείμενα της Commission για την προώθηση της ΣΚΕ και κατά συνέπεια η κριτική πηγάζει απ' τους οικονομικούς στόχους που υποκινούν τη μεταρρύθμιση του ΚΚ σε κράτος επένδυσης (Deeming and Smyth, 2015).

Ένα άλλο σημείο της κριτικής αφορά την έμφαση στην ενίσχυση των δεξιοτήτων των ανθρώπων, ώστε να καταστούν πιο ελκυστικοί και να αυξήσουν την προσφορά εργασίας, χωρίς να δίνεται αντίστοιχη προσοχή στην αύξηση της ζήτησης, ιδίως για ανθρώπους που αντιμετωπίζουν δυσκολίες ένταξης (Ahn and Kim, 2014). Η ΣΚΕ είναι κατ' ουσίαν μια στρατηγική που ενισχύει την προσφορά και συνεπώς δεν

μπορεί να χρησιμεύσει ως εναλλακτική λύση για ουσιαστική μακροοικονομική πολιτική (Hemerijck, 2014).

Επίσης, κριτική δέχθηκε για το γεγονός πως ενώ τα ποσοστά απασχόλησης σημειώνουν σταθερή άνοδο τα τελευταία χρόνια, όχι μόνο δεν μειώθηκαν τα ποσοστά φτώχειας, αλλά αντιθέτως αυξήθηκαν ακόμα και ανάμεσα στους εργαζόμενους. Συγκεκριμένα, το 2017 το 9,4% των εργαζομένων στην Ευρώπη αμειβόταν με λιγότερο από το 60% του εθνικού διάμεσου εισοδήματος (Doody, 2019). Επιπλέον, η αύξηση της απασχόλησης δείχνει πως λειτουργεί ευνοϊκά προς τα μεσαία στρώματα, οξύνοντας τις ανισότητες και τον κίνδυνο του «διπλού μειονεκτήματος», που προκύπτει από την μείωση της προστασίας στις ευάλωτες ομάδες (Vandenbroucke and Vleminckx, 2011; Begg, κ.α, 2015). Κατά τον Hemerijck (2014), η νέα πολιτική στόχευση θέλει τη μετατόπιση από την καταπολέμηση της ανεργίας, στην ενίσχυση της απασχόλησης. Συνεπώς, ζητήματα πρόσβασης στην αγορά εργασίας, ευέλικτων μορφών απασχόλησης και ενεργοποίησης ομάδων πληθυσμού (νεοεισερχόμενοι στην αγορά, άνεργοι με περιορισμένες δεξιότητες, μητέρες), αντιμετωπίστηκαν με μέτρα περιορισμού των αντικινήτρων για εργασία, αusterοποίησης των κριτηρίων επιλεξιμότητας και γενικότερα μείωση της προστασίας για όσους αντιμετώπιζαν τον κίνδυνο ανεργίας. Η αύξηση της απασχόλησης δηλαδή, δεν «υπόσχεται» επαρκή εργασιακά δικαιώματα και η «πολυτέλεια» στην εργασία δεν συνοδεύεται από μέτρα ποιοτικής απασχόλησης (Βενιέρης, 2013).

Τέλος, κριτική ασκείται και στο πλαίσιο διεύρυνσης των αρμοδιοτήτων της ΣΚΕ από την Commission, ενσωματώνοντας πρωτοβουλίες σχετικά με τη φτώχεια και την έλλειψη στέγης στο πλαίσιο της ΑΜΣ για την κοινωνική ένταξη. Με αυτό τον τρόπο, επιχειρείται η θεώρηση της ως υποκατάστατο της κοινωνικής προστασίας, υποδηλώνοντας ταυτόχρονα μείωση της κοινωνικής ευθύνης για την κάλυψη των κοινωνικών αναγκών, με σαφώς αντίθετα αποτελέσματα (Βενιέρης, 2013; Avlijas, 2017; Van Vliet and Wang, 2015).

Από τα παραπάνω καταλαβαίνουμε πως τα ζητήματα που προκύπτουν σχετίζονται ξεκάθαρα με τον τρόπο που εφαρμόζονται οι ΚΕ. Η αποτελεσματική λειτουργία τους σε συγκεκριμένες χώρες, βασίστηκε σε μακροχρόνιες επενδύσεις και μεταρρυθμίσεις στην εκπαίδευση και την αγορά εργασίας και σε περιβάλλον

κανονικότητας. Σήμερα όμως που δεν υφίστανται οι συνθήκες αυτές και ιδιαίτερα για χώρες που αντιμετωπίζουν πιέσεις για μείωση των κοινωνικών δαπανών, οι συνέπειες θα πλήξουν και την ποιότητα των ΚΕ, με αποτέλεσμα η αντίληψη πως μπορεί από μόνη της μία πολιτική ενεργοποίησης να προστατέψει από τις συνέπειες της αγοράς να οξύνει όχι μόνο τις ανισότητες μεταξύ των ανθρώπων, αλλά και μεταξύ των χωρών (Kazepov and Ranci, 2016).

Ωστόσο αυτό δεν πρέπει να ανακόψει την πορεία εκσυγχρονισμού του ΚΚ. Η επένδυση στο ανθρώπινο κεφάλαιο εξακολουθεί να είναι αναγκαία τόσο με όρους κοινωνικής, όσο και διαγενεακής δικαιοσύνης (Βενιέρης, 2013), ιδιαίτερα σε μία εποχή που η αναλογία εργαζομένων και συνταξιούχων βαίνει σε αρνητική και η ανάγκη εύρεσης ή εξοικονόμησης πόρων αναδεικνύεται σε μείζον ζήτημα. Η ενεργοποίηση του εργατικού δυναμικού, η εκπαίδευση, η κατάρτιση και η βελτίωση των ευκαιριών απασχόλησης, είναι πολιτικές που συνδέονται με την οικονομική μεγέθυνση μιας χώρας, καθώς συμβάλουν στην μείωση της υπογεννητικότητας και την αύξηση της παραγωγικότητας, ενώ παράλληλα έχουν μειωμένο κόστος και αυξημένα ανταποδοτικά οφέλη (Hemerijck and Santini, 2019). Αλλά για να αναδειχθεί η ΚΕ σε διαφορετική στρατηγική έναντι του νεοφιλελευθερισμού, είναι απαραίτητη η επαρκής προστασία των αδυνάτων και η έμφαση στο στοιχείο της “ποιότητας”, είτε μιλάμε για θέσεις εργασίας, είτε για εκπαίδευση (Nolan, 2013; Σακελλαρόπουλος και Αγγελάκη, 2016; Bussemeyer, κ.α, 2018). Στις επόμενες ενότητες του κεφαλαίου, θα αναλύσουμε την προώθηση από την Commission του τομέα εκείνου της ΣΚΕ που αφορά την επένδυση στα παιδιά, καθώς και τα αποτελέσματα που δείχνει να έχει αναφορικά με την μείωση της ΠΦ.

3.3 Η ευρωπαϊκή Σύσταση κατά της παιδικής φτώχειας

Η καταπολέμηση της φτώχειας και του κοινωνικού αποκλεισμού, αποτέλεσαν εκ των βασικών πυλώνων της στρατηγικής «Ευρώπη 2020». Η στρατηγική, περιελάμβανε και την ΠΦ σαν επιμέρους στόχο, ωστόσο ως ξεχωριστή προτεραιότητα φαίνεται πως θα

ενταχθεί στην ατζέντα 2021-2027, έπειτα από πρόταση του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου για την υλοποίηση της πρωτοβουλίας «Εγγύηση για τα Παιδιά». Η ευθύνη αντιμετώπισης της ΠΦ, εναπόκειται στις εθνικές κυβερνήσεις και η Commission δρα επικουρικά συμπληρώνοντας τις εθνικές δράσεις. Τα μέσα που μετέρχεται περιλαμβάνουν, τον ευρωπαϊκό πυλώνα κοινωνικών δικαιωμάτων, το ευρωπαϊκό εξάμηνο, τη σύσταση με τίτλο «Επένδυση στα παιδιά», καθώς και την δυνατότητα χρηματοδότησης και άντλησης πόρων από το ΕΚΤ, για την αντιμετώπιση του φαινομένου (Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο, 2019).

Τον Φεβρουάριο του 2013, η Commission εξέδωσε τη σύσταση προς όλα τα κράτη με τίτλο, «Επένδυση στα παιδιά: Σπάζοντας τον κύκλο της μειονεξίας», η οποία αποτελεί μέρος της ΣΚΕ. Η σύσταση μέσα από τις αναφορές για τις συνέπειες της ΠΦ παρείχε κατευθύνσεις προς τα κράτη μέλη για να αναπτύξουν πολιτικές αντιμετώπισης του φαινομένου. Η καινοτομία της έγκειται στο γεγονός πως δεν αντιμετωπίζει την ΠΦ ως απόρροια ελλιπούς οικογενειακού εισοδήματος αλλά ως αναφαίρετο και κατοχυρωμένο δικαίωμα των παιδιών (FRA, 2018; Eurochild, 2015).

Η σύσταση αποτελείται από 3 πυλώνες. Ο πρώτος, επικεντρώνεται στην άμεση σχέση της εργασίας με την ΠΦ, κάνοντας λόγο για πολιτικές που ενισχύουν την συμμετοχή των γονέων στην απασχόληση (ιδιαίτερα για μόνους γονείς), ως βασικό παράγοντα προαγωγής ευημερίας. Στόχος είναι η εξάλειψη των αντικινήτρων που ωθούν στην απασχόληση, μέσω παροχών (ΓΑ και ρύθμιση του εργάσιμου χρόνου) και φορολογικών ελαφρύνσεων, ώστε να γίνει η εργασία οικονομικά συμφέρουσα και ταυτόχρονα συμβατή και φιλική με την μητρότητα. Οι πολιτικές αυτές, πρέπει να πλαισιώνονται με την χωρίς αποκλεισμούς πρόσβαση στην ΠΦΕ, η οποία πρέπει να είναι σχεδιασμένη με τρόπο που θα διευκολύνει την αναζήτηση εργασίας και θα σέβεται τις επαγγελματικές δεσμεύσεις των γονέων (Commission, 2013).

Σε ζητήματα που σχετίζονται άμεσα με το παιδί, επικεντρώνεται ο δεύτερος πυλώνας. Συγκεκριμένα, αναφέρεται σε παροχές (σε χρήμα και σε είδος), που εξασφαλίζουν επαρκές βιοτικό επίπεδο, με γνώμονα την αποφυγή καταστάσεων διάκρισης και αποκλεισμού. Η χορήγηση επαρκών οικογενειακών και παιδικών επιδομάτων και η διασφάλιση ενός ελάχιστου εισοδήματος αφορά το σκέλος των παροχών σε χρήμα. Οι παροχές σε είδος αφορούν την διατροφή, την υγεία, την

στέγαση, την εκπαίδευση. Ιδιαίτερη μνεία γίνεται και για την πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες ΠΦΕ, ως βέλτιστη πολιτική άμβλυνσης των κοινωνικών ανισοτήτων, καθώς η έγκαιρη παρέμβαση για παιδιά που βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, παρουσιάζει θετικά αποτελέσματα (FRA, 2018).

Τέλος, στον πυλώνα που κάνει λόγο για την συμμετοχή των παιδιών, τόσο η Commission, όσο και το Συμβούλιο της Ευρώπης, έδωσαν κατευθύνσεις στα κράτη για το πως θα προστατευθεί το δικαίωμα της συμμετοχής των παιδιών. Η συμμετοχή αφορά σε κοινωνικές και πολιτιστικές εκδηλώσεις, στην ενημέρωση των παιδιών για θέματα που τα αφορούν, το δικαίωμα να εισακούγεται η άποψη τους και η πρόβλεψη χώρων για να την εκφράζουν (FRA, 2018).

3.4 Ελλείψεις και νέες προσεγγίσεις

Μπορούμε να πούμε πως η σύσταση για τα παιδιά είναι μια φιλόδοξη απόπειρα, αν όχι επίλυσης, τουλάχιστον σε πρώτο βαθμό αναγνώρισης των αιτιών της ΠΦ. Η έμφαση στην απασχόληση για τους γονείς και η πρόσβαση σε πόρους και υπηρεσίες δείχνουν σαν ένα πρώτο θετικό βήμα. Παράλληλα, παρουσιάζει και κάποιες ελλείψεις, όπως η απουσία αναφοράς σε ποσοτικούς στόχους μείωσης της ΠΦ (σε αντίθεση για π.χ με το συγκεκριμένο στόχο μείωσης της φτώχειας στο γενικό πληθυσμό κατά 20εκ, ως το 2020).

Επιπλέον, ενώ ποσοτικά η αύξηση της απασχόλησης (με εξαίρεση κάποιες χώρες) επιτεύχθηκε, παρατηρούνται κάποια ζητήματα σε ειδικότερους τομείς. Συγκεκριμένα, η σύσταση έκανε λόγο και για την ενίσχυση της ποιότητας και στην χωρίς αποκλεισμούς εργασία, ωστόσο σε πολλές χώρες οι ρυθμίσεις που υλοποιήθηκαν περιελάμβαναν χαμηλούς μισθούς, χωρίς δυνατότητες εξέλιξης και πλήρη συνταξιοδοτικά δικαιώματα, γεγονός που δημιουργήσε αντικίνητρα στην ένταξη και συνέτεινε στην απόκλιση μεταξύ των ποσοστών των χωρών (FRA, 2018).

Η σημαντικότερη όμως έλλειψη εντοπίζεται στην απουσία δεσμευτικότητας στις κατευθύνσεις της σύστασης, σχετικά με την προστασία των παιδιών. Η προσήλωση

στην απασχόληση και σε οικονομικούς στόχους, ανέδειξαν την υψηλή συμμετοχή στην ΠΦΕ σε προτεραιότητα, παραμελώντας άλλες πολιτικές που σχετίζονται με τα δικαιώματα των παιδιών. Το αποτέλεσμα ήταν μόνο 14 χώρες να ενισχύσουν τις δαπάνες για την οικογένεια, ενώ 8 χώρες τις μείωσαν, θέτοντας σε κίνδυνο το κρίσιμο ζήτημα της επάρκειας των χρηματικών παροχών και την ποιότητα των υπηρεσιών. Επιπρόσθετα, αν και η σύσταση έδινε τη δυνατότητα στα κράτη για πρόσβαση σε πόρους του ΕΚΤ, προκειμένου να διευκολυνθούν στη χάραξη κατάλληλων πολιτικών, εκείνα δεν το εκμεταλλεύτηκαν επαρκώς, ενώ με τη σειρά της η Commission δεν προέβη σε αρκετές συστάσεις προς τα κράτη για ενίσχυση των δράσεων τους, δείγμα του περιορισμένου ενδιαφέροντος στο συγκεκριμένο τομέα (FRA, 2018; Eurochild, 2015).

Στο πλαίσιο της ατζέντας «Ευρώπη 2021-27», η Commission επιχειρεί να καλύψει κάποια κενά της σύστασης και του «Ευρώπη 2020», θέτοντας την εισαγωγή σε εθνικό επίπεδο, στόχων για την μείωση του φαινομένου της ΠΦ. Οι στόχοι αυτοί αποτελούν προϋπόθεση για την χρηματοδότηση από το ΕΚΤ και το ΕΤΠΑ. Επιπλέον, καλεί τα κράτη-μέλη στην εφαρμογή του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων της ΕΕ, ανάμεσα στα άρθρα του οποίου περιλαμβάνονται τα δικαιώματα των παιδιών και η ισότητα πρόσβασης στην ΠΦΕ. Η τήρηση των κανόνων του Χάρτη, αποτελεί βασική προϋπόθεση χρηματοδότησης (FRA, 2018).

Ένα ακόμα βήμα, είναι η δημιουργία του ΕΚΤ+, το οποίο θα συγκεντρώνει πόρους από το ΕΚΤ, το ΤΕΒΑ και άλλα ταμεία στήριξης και θα δρα παράλληλα με το ΕΤΠΑ, λειτουργώντας ως ενισχυμένος μηχανισμός διαχείρισης πόρων. Η υποστήριξη θα πλαισιώνεται από τη διαδικασία του «Ευρωπαϊκού Εξαμήνου», το οποίο πέρα από μηχανισμός αξιολόγησης προόδου, θα έχει τη δυνατότητα να κατευθύνει τους πόρους σε συγκεκριμένους τομείς, ώστε να διατίθενται περισσότερο αποτελεσματικά. Αναφορικά με το ζήτημα της ΠΦ, το ΕΚΤ+ εντάσσει τα παιδιά ως ειδική ομάδα στόχου χρηματοδότησης και ως δυνητικά ωφελούμενους και κατευθύνει το 25% των πόρων του σε πολιτικές που στοχεύουν στην ένταξη, την προώθηση της πρόσβασης στην ΠΦΕ, την έμφαση στις ευάλωτες ομάδες και στην καταπολέμηση της σχολικής διαρροής (FRA, 2018). Στην επόμενη ενότητα, θα επικεντρωθούμε στα ζητήματα της πρόσβασης στην ΠΦΕ.

3.5 Προσχολική εκπαίδευση στην δύση του «Ευρώπη 2020»

Παρουσιάσαμε προηγουμένως τους τρεις πυλώνες που απαρτίζουν τη σύσταση για τα παιδιά. Στους δύο πρώτους, σημείο αναφοράς αποτέλεσε η πρόσβαση στην ΠΦΕ, όπου από κοινού με την αύξηση της απασχόλησης θα συνέθεταν μια στρατηγική κατά της ΠΦ. Ωστόσο πρακτικά, η αύξηση της απασχόλησης αφενός ευνοεί γυναίκες κυρίως μεσαίων στρωμάτων, αφετέρου και η πρόσβαση στην ΠΦΕ όπως θα αναλύσουμε, δείχνει να έχει τους ίδιους αποδέκτες (Hufkens, κ.α, 2019).

Στο ζήτημα των υπηρεσιών ΠΦΕ, το ενδιαφέρον των εθνικών πολιτικών διαφαίνεται αρκετά έντονο τα τελευταία χρόνια, με αποτέλεσμα να επιτευχθούν σε μεγάλο βαθμό, τόσο οι στόχοι της Βαρκελώνης το 2002 που έκανε λόγο για συμμετοχή 90% των παιδιών 3 ως 6 ετών, όσο και του πιο εμφατικού 95% του «Ευρώπη2020». Ωστόσο, η προσήλωση και μόνο στην υψηλή συμμετοχή έχει ως αποτέλεσμα να εντοπίζονται ελλείψεις στην παροχή ποιοτικών υπηρεσιών, στον αποκλεισμό παιδιών λόγω ηλικίας ή κόστους και στη δυνατότητα αποσύνδεσης του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντος από την παροχή ισότιμων ευκαιριών, συνεπώς στην προληπτική δυνατότητα της ΠΦΕ στη μείωση της ΠΦ (SIM EUROPE, 2016; Frazer and Marlier, 2011). Συγκεκριμένα:

Οι οικονομικοί περιορισμοί που αντιμετώπισαν τα κράτη για συγκράτηση των δημοσίων δαπανών, είχαν αντίκτυπο στις προσδοκίες για ποιοτικές υπηρεσίες ΠΦΕ, αλλά και γενικότερα στις ΚΕ οι οποίες αποδεικνύονται πιο ευάλωτες στις περικοπές σε σχέση με παραδοσιακά κοινωνικά προγράμματα (Busemeyer, Garritzmann and Neimanns, 2017). Επιπλέον, οδήγησαν στην απαίτηση για περισσότερη συμμετοχή στο κόστος από τους γονείς και στην αυστηροποίηση των προϋποθέσεων ένταξης, ως αντίμετρο διατήρησης των προγραμμάτων. Αυτό έχει ως αποτέλεσμα τον αποκλεισμό παιδιών, ενώ παράλληλα η υποβάθμιση των υπηρεσιών περιορίζει την δυνατότητα ανάπτυξης υψηλού γνωστικού κεφαλαίου (Στελλάκης, 2015). Τα τελευταία χρόνια, όλες οι χώρες μείωσαν τις δαπάνες τους για την ΠΦΕ, με εξαίρεση τη Δανία, τη Σουηδία, τη Φινλανδία, την Ισλανδία και τη Γερμανία, οι οποίες τις διατήρησαν σε ίδια επίπεδα, ενώ μόνο η Ολλανδία προχώρησε σε αύξηση των μισθών του προσωπικού, στοχεύοντας στην διατήρηση της ποιότητας. Χώρες που ωστόσο διατηρούσαν ήδη σε υψηλά επίπεδα

τις υπηρεσίες ΠΦΕ, σε αντίθεση με εκείνες που υπολείπονταν σε υπηρεσίες ΠΦΕ και προέβησαν σε μειώσεις (ESPN, 2015).

Εξετάζοντας το δεύτερο ζήτημα που αφορά τον αποκλεισμό παιδιών λόγω ηλικίας, η έμφαση του «Ευρώπη 2020» για μεγαλύτερη συμμετοχή στην ΠΦΕ και η ανάγκη βελτίωσης της εικόνας των χωρών στους δείκτες, οδήγησαν στην τροποποίηση της έννοιας της προσχολικής φροντίδας, αντικαθιστώντας την με αυτήν της προσχολικής εκπαίδευσης. Ταυτόχρονα όμως, άλλαξε και η ηλικιακή βαθμίδα των παιδιών που περιελάμβανε, από 3 ως 6 ετών, σε 4 ως 6, με αποτέλεσμα το 95,5% των παιδιών από 4 ετών και άνω να έχουν πρόσβαση σε δομές ΠΦΕ, ενώ το 66% των παιδιών 1 ως 4 ετών δεν έχουν αυτό το προνόμιο. Αυτή τη στιγμή μόνο 10 ευρωπαϊκές χώρες από τις 38 διασφαλίζουν πρόσβαση στην ΠΦΕ σε βρέφη μέχρι 18 μηνών, ενώ στις ηλικίες 2 ως 4 ετών οι μισές μόνο χώρες έχουν σχετικά υψηλά ποσοστά πρόσβασης. Αυτές οι χώρες εφαρμόζουν υψηλής ποιότητας οικογενειακές πολιτικές και η πρόσβαση των βρεφών ξεκινάει με την λήξη των ΓΑ (Quartz, 2019; Kvist, 2013).

Το τρίτο ζήτημα είναι αυτό της καθολικής πρόσβασης και των ίσων ευκαιριών. Η πρόσβαση στην ΠΦΕ ως επί το πλείστον αφορά οικογένειες μεσαίων στρωμάτων, που εργάζονται και οι δύο γονείς και έχουν υψηλό μορφωτικό προφίλ. Τα παιδιά τους συνεπώς αποκομίζουν περισσότερα οφέλη για το μέλλον, καθώς η πρόσβαση στην ΠΦΕ συνδέεται με καλύτερες σχολικές επιδόσεις. Αντίθετα, το υψηλό κόστος για οικογένειες με ένα ή χωρίς καθόλου εισόδημα, όταν δεν υπάρχουν δωρεάν ή επιδοτούμενες θέσεις θεωρείται αποτρεπτικός παράγοντας, αφού η πρόσβαση σε ιδιωτικές δομές αγγίζει το μισό ενός μέσου μισθού. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται σε όλες σχεδόν τις χώρες, με εξαίρεση τις Σκανδιναβικές (Abrassart and Bonoli, 2015; Quartz, 2019). Παρατηρούμε δηλαδή, το εξής οξύμωρο. Μια πολιτική που έχει σχεδιαστεί για να γεφυρώσει το χάσμα των ανισοτήτων, παρέχοντας ίσες ευκαιρίες, τελικά να ευνοεί αυτούς που είναι ήδη σε καλύτερη θέση.

Στην Ευρώπη το 2013, τα παιδιά κάτω των 3 ετών που προέρχονταν από φτωχές οικογένειες είχαν ελάχιστη εκπροσώπηση σε δομές ΠΦΕ. Τα ποσοστά ξεκινούν από 0% στην Πολωνία, 17% στην Ιταλία, 21% σε Γερμανία και Ηνωμένο Βασίλειο και 87% στη Δανία. Στις ίδιες χώρες και ηλικίες παιδιών από εύπορες όμως οικογένειες, τα ποσοστά παιδιών αυξάνονταν περίπου 5 μονάδες, με εξαίρεση τη Δανία που μείωνε τα

ποσοστά κατά 4 μονάδες, επιδεικνύοντας μεγάλη αποτελεσματικότητα στη μείωση της ΠΦ (Kvist, 2014). Αντίστοιχη αποτελεσματικότητα παρατηρούμε στην Ελβετία, στη Σουηδία, στο Βέλγιο, την Εσθονία και την Ουγγαρία, όταν παρέχεται η δυνατότητα στους γονείς από χαμηλότερα οικονομικά στρώματα, να κάνουν μεγαλύτερη χρήση υπηρεσιών ΠΦΕ, μέσω επιδοτούμενης ή δωρεάν πρόσβασης (Cantillon, 2011; Busemeyer, κ.α, 2018).

Τα θεωρητικά οφέλη συνεπώς από τη συμμετοχή στην ΠΦΕ επιβεβαιώνονται και στην πράξη μόνο στις χώρες που έχουν καταφέρει να αντισταθμίσουν το υψηλό κόστος της παιδικής μέριμνας, παρέχοντας ποιοτικές υπηρεσίες για όλες τις οικογένειες (Martin, κ.α, 2018). Επιπλέον, η επίδραση στη μείωση της ΠΦ είναι μεγαλύτερη αν οι υπηρεσίες ΠΦΕ συνδυάζονται με υψηλά ποσοστά απασχόλησης για γυναίκες χαμηλότερων στρωμάτων (Zoch, 2020). Στις περισσότερες χώρες όμως, οι οικονομικοί περιορισμοί έχουν οδηγήσει σε αποκλεισμό παιδιών και στην υποβάθμιση της ποιότητας, γεγονός που αντισταθμίζει τα οφέλη που παρέχει η συμμετοχή στην ΠΦΕ κατά της ΠΦ. Παράλληλα, η έμφαση που δίνεται στην επίτευξη ποσοτικών στόχων δείχνει πως η αύξηση της απασχόλησης αποτελεί προτεραιότητα για την Commission και τα δικαιώματα των παιδιών περνάνε σε δεύτερη μοίρα (Hufkens, κ.α, 2019; Kvist, 2013).

Στο πλαίσιο αυτό, το Συμβούλιο της ΕΕ (2019) καλεί τα κράτη να επενδύσουν στην ποιότητα των υπηρεσιών, τουλάχιστον σε εφάμιλλο ποσοστό με την πρωτοβάθμια υποχρεωτική εκπαίδευση και να δώσουν προτεραιότητα στα παιδιά από μειονεκτικό περιβάλλον, ώστε να αποφευχθούν καταστάσεις αποκλεισμού. Στο επόμενο κεφάλαιο, θα προχωρήσουμε στην διερεύνηση της ελληνικής περίπτωσης, ξεκινώντας από μία σύντομη περιγραφή του ΚΚ στην Ελλάδα.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΑΙΔΙΚΗ ΦΤΩΧΕΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΕΠΕΝΔΥΣΗΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

4.1 Το κοινωνικό κράτος στην Ελλάδα

Παρατηρώντας τους δείκτες φτώχειας στην Ελλάδα, διαπιστώνουμε μία διαχρονικά παγιωμένη κατάσταση στην ένταση του φαινομένου. Ήδη από τη δεκαετία του '90, τα ποσοστά κυμαίνονταν περίπου στο 20% αποτελώντας σταθερά τα υψηλότερα στην Ευρώπη. Σε μεγάλο βαθμό αυτό οφείλεται στη δομή του ΚΚ και τα τελευταία χρόνια στις συνέπειες της οικονομικής κρίσης.

Ξεκινώντας από την δομή του ΚΚ στην Ελλάδα, ζητήματα που σχετίζονταν με την αργοπορημένη βιομηχανική εξέλιξη της χώρας, τους πολέμους, την πολιτική σταθερότητα και την αποκατάσταση της δημοκρατίας συνέβαλαν στην καθυστερημένη ανάπτυξη του. Ακόμα και στην περίοδο της μακροοικονομικής ανάπτυξης για τη χώρα μετά τη δεκαετία του '50, δεν υπήρξε η «ένδοξη τριακονταετία» για το ΚΠ όπως συνέβη στην υπόλοιπη Ευρώπη (Λαλιώτη, 2018; Ferrera, 1996).

Οι πρώτες ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις όπως το εθνικό σύστημα υγείας, η σύνταξη για τους άπορους ηλικιωμένους, τα Κ.Α.Π.Η και η «εκτόξευση» των κοινωνικών δαπανών (από 10,2% τη δεκαετία του '80 σε 28% το 2009) άρχισαν να υλοποιούνται μετά το 1980, χωρίς ωστόσο να συνοδεύονται από αντίστοιχη αποτελεσματικότητα (Αγγελάκη, 2016). Χαρακτηριστικά, οι κοινωνικές μεταβιβάσεις (χωρίς τις συντάξεις) στην Ελλάδα ακόμα και σήμερα, μειώνουν τον κίνδυνο φτώχειας και τις ανισότητες κατά 20,26% (μόλις 4,7 μονάδες), ενώ στην υπόλοιπη Ευρώπη με εξαίρεση τις χώρες του Νότου, επιδρούν από 40% και άνω (ΕΛΣΤΑΤ, 2019). Αιτία αυτού στάθηκε η διάρθρωση του ΚΚ, που αντανακλούσε γενικότερες παθογένειες της ελληνικής κοινωνίας όπως πελατειακές σχέσεις και κομματικά συμφέροντα, διαφθορά,

υποβαθμισμένες υπηρεσίες και κακοδιαχείριση, συμπληρώνοντας στην εικόνα της καθυστερημένης ανάπτυξης το στοιχείο της υπολειμματικής λειτουργίας.

Βασικό χαρακτηριστικό αποτέλεσαν οι υψηλές παροχές σε χρήμα, με τη μερίδα του λέοντος να κατευθύνεται στις συντάξεις (το υψηλότερο ποσοστό στην Ευρώπη με 53,2%) (Ferrera, 1996; Eurostat, 2019). Επιπλέον, ο πολυκερματισμός στην τομέα της ασφάλισης και ο δυισμός στην αγορά εργασίας είχαν αποτέλεσμα την αναπαραγωγή προνομίων για τους «εντός» των τειχών και τη διαιώνιση άνισων ευκαιριών για τους «εκτός», που όχι μόνο δεν μείωναν τον κίνδυνο φτώχειας, αλλά δεν καλλιέργησαν και το αίσθημα δικαίου στην κοινωνία (Βενιέρης, 2011). Παράλληλα, απορροφούσαν το μεγαλύτερο μέρος των κοινωνικών δαπανών, περιορίζοντας σημαντικά τις παροχές για την εκπαίδευση, την προστασία των ανέργων, των γυναικών και όσων δεν προστατεύονταν από επαρκή εργασιακά δικαιώματα (Ματσαγγάνης, 2011).

Αντίστοιχα ζητήματα αποτυπώθηκαν και στο σύστημα υγείας, το οποίο αποτελούσε το πλέον εμβληματικό επίτευγμα της αναδιοργάνωσης του ΚΚ στην Ελλάδα. Το εθνικό σύστημα υγείας αν και βασίστηκε στην αρχή της καθολικότητας, εν τούτοις η κάλυψη του πληθυσμού χαρακτηρίστηκε από τα προνόμια που εξασφάλιζε η επαγγελματική θέση, ενώ και η χρηματοδότηση του κάθε άλλο παρά δίκαιη μπορεί να χαρακτηριστεί, καθώς επιβάρυνε ανισοβαρώς τις κοινωνικές ομάδες (Ferrera, 1999).

Ισχυρό αντίκτυπο είχαν και στον θεσμό της οικογένειας οι ελλείψεις του ΚΚ. Η οικογένεια σε γενικές γραμμές αποτέλεσε το ύστατο δίκτυο ασφαλείας, αναλαμβάνοντας αρμοδιότητες και άτυπες ευθύνες στην εκπαίδευση και τη φροντίδα των παιδιών, των ηλικιωμένων και των ΑΜΕΑ, επιβαρύνοντας σημαντικά τους προϋπολογισμούς της. Ο ρόλος του κράτους περιορίστηκε σε επικουρικός, με ισχνά επιδόματα και προστατεύοντας ακραίες κυρίως περιπτώσεις. Παράλληλα, η αναπαραγωγή του μοντέλου του άνδρα-εργαζόμενου και η εκτεταμένη παροχή οικογενειακής φροντίδας, περιόρισαν σημαντικά την ανάπτυξη των υπηρεσιών και κατ' επέκταση τη δυνατότητα των γυναικών να ενταχθούν στην αγορά εργασίας (Ferrera, 1999; ΚΕΘΙ, 2016).

Η εξάρτηση του ΚΚ από συντεχνιακά συμφέροντα και η έλλειψη πολιτικής βούλησης, κατέστησαν αδύνατη οποιαδήποτε προσπάθεια ουσιαστικής μεταρρύθμισης. Ακόμα και όταν αυτές επιχειρήθηκαν από την ΕΕ μετά την ένταξη της χώρας στην ΟΝΕ, στα μέσα της δεκαετίας του '90 (Σακελλαρόπουλος και Αγγελάκη, 2018).

Γίνεται κατανοητό συνεπώς, πως το ίδιο το ΚΚ στην Ελλάδα λειτουργούσε προστατευτικά για κάποιες ομάδες, την ίδια στιγμή που άφηνε εκτεθειμένες στον κίνδυνο της φτώχειας κάποιες άλλες.

4.2 Παιδική φτώχεια στην Ελλάδα

Η οικονομική κρίση ωστόσο, αποδείχθηκε καταλυτική στην όξυνση της ανεργίας και της φτώχειας, αφήνοντας έντονα τα σημάδια τους στην ελληνική κοινωνία και ιδιαίτερα στις οικογένειες. Ο κίνδυνος φτώχειας το 2013 έφτασε το μέγιστο 23,1% και σταδιακά άρχισε να μειώνεται, φτάνοντας σήμερα στα επίπεδα του 2006 (18,5%) (Κατσίκας, Καρακίτσιος, Φιλίνης και Πετραλιάς, 2014).

Εξετάζοντας όμως κάποιες άλλες παραμέτρους, παρατηρούμε πως οι συνέπειες είναι βαθύτερες. Αρχικά το χάσμα της φτώχειας, το οποίο μετά το 2008 από 24,1% ξεπέρασε το 32,5% και μόλις το 2018 έπεσε λίγο κάτω από το 30%. Αυτό μεταφράζεται σε περισσότερο ακραία φαινόμενα, καθώς το 50% των φτωχών διαθέτουν ετήσια εισοδήματα περίπου 3.345€, λιγότερα δηλαδή του 70% του ορίου της φτώχειας που υπολογίζεται στα 4.718€. Επίσης, αν οι μετρήσεις γίνουν με το κατώφλι του 2008 τα ποσοστά αγγίζουν το 45%, σηματοδοτώντας μία ραγδαία υποβάθμιση του επιπέδου διαβίωσης στην Ελλάδα η οποία δεν αποτυπώνεται στην ποσοτική μέτρηση της φτώχειας (ΕΛΣΤΑΤ, 2019). Τέλος, η δομή και η ανατομία του πληθυσμού που βιώνει εντονότερα τις συνέπειες της φτώχειας έχει αλλάξει. Σε αντίθεση με την εποχή της ευμάρειας όπου οι ηλικιωμένοι αντιμετώπιζαν τον υψηλότερο κίνδυνο, η κάθετη μείωση των μισθών και του ορίου της φτώχειας έχουν αντιστρέψει τις ευάλωτες ομάδες από τους ηλικιωμένους, στους νέους και στις οικογένειες με παιδιά (Κατσίκας, κ.α, 2014; Ματσαγγάνης και Λεβέντη, 2014). Ενδεικτικά, στην περίοδο μετά την κρίση οι ετήσιες απώλειες ανά άτομο αντιστοιχούσαν σε 4.400€ και η ανεργία διογκώθηκε με ρυθμό 3.800 ατόμων την εβδομάδα (ΟΟΣΑ, 2014). Έτσι, οι συντάξεις πλέον επαρκούν για την διασφάλιση ενός αξιοπρεπούς επιπέδου διαβίωσης, κάτι που δεν μπορούμε να

ισχυριστούμε ότι μπορεί να επιτύχουν οι απολαβές ενός γονέα σε καθεστώς εργασιακής επισφάλειας, με προφανείς τις συνέπειες στην παιδική ευημερία (Μητράκος, 2008).

Το 2018 ο κίνδυνος φτώχειας για τα παιδιά ανήλθε σε 22,7%, σημειώνοντας μείωση κατά 1,8 ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2017, ωστόσο κι εδώ το χάσμα αυξήθηκε ελαφρώς. Τον υψηλότερο κίνδυνο διατρέχουν οι μονογονεϊκές οικογένειες με 32,8%, οι πολύτεκνες οικογένειες με 23,3%, οι διευρυμένες οικογένειες με πολλά παιδιά με 29,1% και οι οικογένειες με 1 ή 2 ανήλικα τέκνα με 22,8%. Παράλληλα, το 9% των παιδιών στην Ελλάδα το 2018, διαβίωνε σε σπίτια με χαμηλής έντασης εργασία (ΕΛΣΤΑΤ, 2019).

Τα παιδιά βίωσαν και βιώνουν την κρίση στην Ελλάδα με το πλέον άδικο τρόπο, χάνοντας την προστασία σε βασικούς τομείς και σταθερές της ζωής τους. Σε οικογενειακό επίπεδο, η μείωση των εισοδημάτων και η εμμένουσα ανεργία διόγκωσαν τα περιστατικά αμέλειας και κακοποίησης, εγκατάλειψης του σχολείου, υποσιτισμού και παραμέλησης της ατομικής υγιεινής, ενώ η αύξηση των φαινομένων κατάθλιψης και άλλων ψυχικών νόσων που δημιούργησε η κρίση στη χώρα, ανάγκασε τα παιδιά να ζουν σε ακατάλληλο περιβάλλον (Kallinikaki, 2015). Συγκεκριμένα, στην περίοδο μετά το 2010 οι οικογένειες με δύο παιδιά κατέγραψαν μείωση στα εισοδήματά τους κατά 46%, περιορίζοντας την δυνατότητα να καλύψουν τις πάγιες ή και τις επιπλέον ανάγκες τους. Επίσης, τριπλασιάστηκε το ποσοστό των νοικοκυριών με δύο παιδιά που εμφάνιζε καθυστερούμενες οφειλές, ενώ και οι στεγαστικές δαπάνες αφορούν πλέον το 36% του ετήσιου εισοδήματος για μη φτωχά νοικοκυριά και το 75% για τα φτωχά, όταν τα αντίστοιχα ποσοστά στην Ευρώπη είναι 16% και 40% (Νεκτάριος, 2019).

Σε κοινωνικό επίπεδο λόγω των πιέσεων για περιορισμό των δαπανών, ο αντίκτυπος επηρέασε έντονα τις κοινωνικές υπηρεσίες, το σύστημα υγείας και το εκπαιδευτικό σύστημα. Έτσι και παρά τις αυξημένες ανάγκες σε περιόδους όξυνσης κοινωνικών φαινομένων, οι φορείς αυτοί κλήθηκαν να ανταπεξέλθουν με λιγότερο προσωπικό και λιγότερα μέσα, περιορίζοντας σημαντικά την ποιότητα ζωής και την προστασία των παιδιών (Kallinikaki, 2015). Συγκεκριμένα, μετά το 2008 όπως αναφέρει έκθεση του ΟΟΣΑ (2014), οι δαπάνες για την κοινωνική προστασία και την υγεία μειώθηκαν κατά περίπου 18%, σε σύγκριση με μια αύξηση κατά 14% του μ.ο των υπόλοιπων χωρών.

Παρατηρούμε συνεπώς, πως βασική παράμετρος της οικονομικής κρίσης και των συνεπειών αυτής αποδείχθηκε και η συρρίκνωση της κοινωνικής προστασίας, απόρροια των μνημονίων και της αμεσότερης παρέμβασης της ΕΕ στην διαμόρφωση της κοινωνικής πολιτικής στην Ελλάδα. Στην συνέχεια, θα αναφερθούμε εκτενέστερα.

4.3 Οι αλλαγές μετά την οικονομική κρίση

Στην ενότητα 4.1 αναφέραμε πως οι πρώτες απόπειρες της ΕΕ για μεταρρύθμιση του ΚΚ στη χώρα μας μετά τη δεκαετία του '90, δεν ευοδώθηκαν. Αιτία στάθηκε το γεγονός πως οι παρεμβάσεις της ΕΕ στις εθνικές πολιτικές πριν το 2010 είχαν περισσότερο ήπιο και οριζόντιο χαρακτήρα. Δρώντας κατά βάση υποστηρικτικά, καθώς ο ρόλος της σε κοινωνικά ζητήματα δεν κατοχυρωνόταν ως δεσμευτικός και με κύριο άξονα την ΑΜΣ και την ανάδειξη καλών πρακτικών, η ΕΕ επιδίωκε τη σύγκλιση των ευρωπαϊκών ΚΠ με τα πρότυπα του ΕΚΜ. Η πρωτοφανής και συνεχιζόμενη οικονομική κρίση και η κρίση χρέους μετά το 2008-2010 στην Ευρώπη όμως, επηρέασαν τον τρόπο παρέμβασης της ΕΕ ο οποίος απέκτησε περισσότερο κάθετο χαρακτήρα και βασίστηκε στην αυστηρή οικονομική διακυβέρνηση. Στην ενίσχυση δηλαδή του ΣΣΑ μέσω μιας σειράς νέων διαδικασιών, όπως το Six Pack, το Two Pack και το Φορολογικό σύμφωνο, τα οποία έθεταν αυστηρούς δημοσιονομικούς στόχους που συνοδεύονταν από μέτρα επιτήρησης και εξαναγκασμού για περιπτώσεις απόκλισης ή ελλειμμάτων, ενώ παράλληλα καθόριζαν τους ετήσιους προϋπολογισμούς και συνεπώς τη χάραξη της κοινωνικής πολιτικής (Φερώνας, 2018).

Η Ελλάδα πέρα από υπέρογκα ελλείμματα είχε να αντιμετωπίσει επιπλέον και την κρίση δανεισμού και ρευστότητας που την έφεραν στο κατώφλι σύναψης των 3 δανειακών συμβάσεων, καθιστώντας την μεταρρύθμιση του ΚΚ επιβεβλημένη με αντάλλαγμα τη λήψη χρηματοδότησης. Το αποτέλεσμα αυτών των παρεμβάσεων ήταν να ακολουθηθεί μία πορεία δημοσιονομικής λιτότητας, εσωτερικής υποτίμησης και διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων, που αποσκοπούσαν στη μείωση των δημοσίων

ελλειμμάτων και στην αύξηση της ανταγωνιστικότητας, πλήττοντας όλο το φάσμα του κοινωνικού τομέα στη χώρα μας (Θεοδωροπούλου, 2014; Φερόνας, 2018).

Οι κυριότερες παρεμβάσεις αφορούσαν: Μειώσεις σε μισθούς και συντάξεις, αύξηση ορίων ηλικίας, εισαγωγή στοιχείων κεφαλαιοποιητικού πυλώνα και οριοθέτηση βασικής εθνικής σύνταξης, περικοπές στην υγεία και συμμετοχή των πολιτών στην περίθαλψη και στα φάρμακα, μειώσεις προσωπικού, απελευθέρωση των απολύσεων, κατάργηση συλλογικών συμβάσεων (Κουζής και Δημουλάς, 2019). Ιδίως στον τομέα της απασχόλησης, οι αλλαγές συμπαρέσυραν και άλλα τμήματα του πληθυσμού όπως οι άνεργοι, καθώς οι νέες μορφές απασχόλησης, η μείωση του κατώτατου μισθού και η απελευθέρωση των απολύσεων, αύξησαν την ανεργία και επέφεραν αλλαγές τόσο στο ύψος όσο και στη διάρκεια των επιδομάτων, ενώ αυστηροποιήθηκαν τα κριτήρια λήψης αυτών (Θεοδωροπούλου, 2014; Φερόνας, 2018).

Γενικά, η διεισδυτικότητα των υπερεθνικών παρεμβάσεων ήταν υψηλότερη στους τομείς πολιτικής με πιο άμεσες συνέπειες για τους δημόσιους προϋπολογισμούς, συρρικνώνοντας σε μεγάλο βαθμό τις κοινωνικές δαπάνες και τις παροχές για κοινωνική προστασία. Παράλληλα όμως, επιχειρήθηκε και ο εκσυγχρονισμός του ΚΚ ο οποίος πέρα από την αρχική στόχευση της εξυγίανσης και της βιωσιμότητας, προέβλεπε και την αποτελεσματικότερη χρήση των πόρων του, προωθώντας ένα μοντέλο ευημερίας για όσους διαβιούν σε συνθήκες ακραίας φτώχειας, με αυστηρότερα μέτρα και κατόπιν ελέγχου (Ματσαγγάνης, 2011; Θεοδωροπούλου, 2014). Ενδεικτικά, μεταξύ 2012-2015 διπλασιάστηκαν οι δαπάνες κατόπιν ελέγχου πόρων και παράλληλα μειώθηκαν οι παροχές χωρίς έλεγχο κάτω από το μισό. Ωστόσο, το ποσοστό που εξοικονομήθηκε επανεπενδύθηκε σε μικρό ποσοστό (Κουζής, και Δημουλάς, 2019). Στις επόμενες ενότητες θα επικεντρωθούμε στις μεταρρυθμίσεις που πραγματοποιούνται στην Ελλάδα, με γνώμονα τις ΚΕ και τις πολιτικές προστασίας των οικογενειών.

4.4 Πολιτικές κοινωνικής επένδυσης στην Ελλάδα

Αξιολογώντας την συνολική εικόνα της Ελλάδας στην μεταρρύθμιση των κοινωνικών της πολιτικών, το ESPN (2015) κατέταξε μόνιμα τη χώρα μας σε μια υποομάδα χωρών, στις οποίες η προσέγγιση των ΚΕ δεν είχε καταγράψει πολλές σημαντικές επιπτώσεις στη διαδικασία χάραξης πολιτικής. Τα πεδία που εξετάστηκαν από εμπειρογνώμονες του ESPN αφορούσαν πολιτικές δράσεις για την ενεργό ένταξη στην αγορά εργασίας, την εκπαίδευση και τη δια βίου μάθηση, την παιδική φροντίδα και πολιτικές κατά της ΠΦ καθώς και την εισοδηματική στήριξη. Όπως προκύπτει, στη χώρα μας απουσιάζει μια ολοκληρωμένη προσέγγιση για την αντιμετώπιση του κοινωνικού αποκλεισμού και του αποκλεισμού στην αγορά εργασίας, η οποία να συνδυάζει ενεργητικές πολιτικές ένταξης, επαρκείς εισοδηματικές εγγυήσεις και πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες.

Σημαντικό στοιχείο για την δημιουργία δράσεων αποτέλεσε η δυνατότητα που έδινε η ΣΚΕ για την χρήση πόρων από το ΕΚΤ. Πράγματι στην Ελλάδα προγράμματα που σχετίζονται με την ΠΦ, όπως το πρόγραμμα «εναρμόνιση οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής», υλοποιήθηκαν με την συγχρηματοδότηση του ΕΚΤ και της ΕΕ. Ωστόσο, τα απόνερα της οικονομικής κρίσης και το ασφυκτικό πλαίσιο που κινούνται οι δημόσιοι προϋπολογισμοί, περιόρισαν σημαντικά την ανάπτυξη μιας ολοκληρωμένης στρατηγικής. Το αποτέλεσμα ήταν να περιοριστούν ή να αναβληθούν προγράμματα και να αλλάξουν χαρακτήρα και από καθολικά να στοχεύουν επιλεκτικά, καθώς και να αλλοιωθεί η ποιότητα τους (ESPN, 2015).

Το ίδιο δεινή ήταν και η θέση της χώρας μας, σύμφωνα με την έκθεση που δημοσίευσε το SIM EUROPE (2016), σχετικά με την αναγκαιότητα μεταρρυθμίσεων. Συγκεκριμένα, στην αξιολόγηση των ευρωπαϊκών χωρών η χώρα μας κατατάσσεται ως αυτή με τη μεγαλύτερη αναγκαιότητα μεταρρυθμίσεων, ενώ είναι 3η από το τέλος στην μεταρρυθμιστική δραστηριότητα, καταλαμβάνοντας παράλληλα τις 5 τελευταίες θέσεις και στους 6 επιμέρους τομείς: κοινωνικής δικαιοσύνης, προώθησης της κοινωνικής συνοχής, ισότιμης εκπαίδευσης, πρόσβασης στην αγορά εργασίας, πρόληψης της φτώχειας, βελτίωσης της υγείας,. Οι τομείς που οι μεταρρυθμίσεις κρίνονται επιβεβλημένες είναι κυρίως η αγορά εργασίας και ιδιαίτερα για τις γυναίκες, τους νέους

και τους μακροχρόνια άνεργους, η μείωση της εισοδηματική φτώχειας και ανισότητας και ιδιαίτερα η στόχευση σε ευάλωτες ομάδες, όπως τα παιδιά. Στον τομέα της εκπαίδευσης και της ΠΦΕ, οι περισσότερες ελλείψεις εντοπίζονται κυρίως σε ζητήματα ποιότητας και ισότιμης πρόσβασης, τα οποία ωστόσο παρατηρούνται και στις υπόλοιπες χώρες. Η έκθεση παράλληλα επισημαίνει πως το μεγάλο δημοσιονομικό χρέος συνέβαλε στη μειωμένη μεταρρυθμιστική προσπάθεια, χωρίς να θεωρείται αποκλειστική αιτία, καθώς και η απουσία συντονισμένης κυβερνητικής προσπάθειας ήταν σημαντική, με αποτέλεσμα οι περισσότερες αλλαγές να γίνουν κατόπιν ευρωπαϊκών απαιτήσεων.

Ωστόσο, από το 2017 παρατηρείται μία μεταρρυθμιστική προσπάθεια, όπως η καθολική εφαρμογή του ΕΕΕ και των οικογενειακών επιδομάτων με εισοδηματικά κριτήρια, που βελτιώνουν την εικόνα της χώρας. Συγκεκριμένα, η θεσμοθέτηση του ΕΕΕ παρά του ότι υπολείπεται 40% του εθνικού διάμεσου της φτώχειας, συμβάλλει στην μείωση του χάσματος για όσους βρίσκονται στα κατώτερα δεκατημόρια του πληθυσμού. Επιπλέον, η αναμόρφωση του επιδόματος τέκνων και το επίδομα στέγασης, μειώνουν το κίνδυνο και στα αμέσως ανώτερα δεκατημόρια, ενώ και οι αλλαγές στην φορολογία και στον τρόπο καταβολής των παροχών, έχουν επίσης θετική συμβολή (Commission, 2019; Leventi, κ.α, 2018).

Στις επόμενες ενότητες θα αναφερθούμε αναλυτικά στις μεταρρυθμίσεις σε επίπεδο επιδομάτων και παροχών σε είδος, στην ενίσχυση της γυναικείας απασχόλησης, τις υπηρεσίες ΠΦΕ και τις ΓΑ.

4.4.1 Οικογενειακές πολιτικές και επιδόματα

Οι δαπάνες για οικογενειακές παροχές στην Ελλάδα, διαχρονικά κινούνταν σε εξαιρετικά χαμηλά επίπεδα. Επιπλέον, αποτελώντας κι αυτές μέρος του σχεδίου εξυγίανσης των δημοσιονομικών μετά το 2008 σημείωσαν μεγαλύτερη μείωση, για να αρχίσει μία σταδιακή αύξηση από το 2015 κατά 40% (από 500εκ€ στα 910εκ€ το 2018). Ωστόσο, η αύξηση κατά τα 400εκ€ για οικογενειακά επιδόματα δεν μπόρεσε να

καλύψει τις εισοδηματικές απώλειες που είχαν καταγραφεί, ενώ δεν αντικατοπτρίζει και ουσιαστική αύξηση καθώς προέκυψε από περικοπές και συγχωνεύσεις άλλων επιδομάτων (Κουζής και Δημουλάς, 2019). Σήμερα, οι οικογενειακές δαπάνες αγγίζουν το 1,03% του ΑΕΠ και μόλις το 5,7% του συνόλου των κοινωνικών μεταβιβάσεων, που μας κατατάσσει στις τελευταίες θέσεις των χωρών της Ευρώπης (Eurostat, 2019; Chzhen, κ.α, 2019). Αν σε αυτό το ποσοστό προσθέσουμε και τις στεγαστικές δαπάνες, που σε μεγάλο βαθμό αφορούν οικογένειες, τότε το χάσμα με τις άλλες χώρες της ΕΕ διευρύνεται.

Πίνακας 1

Οικογενειακές δαπάνες ως % του συνόλου των κοινωνικών μεταβιβάσεων
2017

1 Εσθονία	13,10%	16 Ιρλανδία	8,50%
2 Ουγγαρία	12,10%	17 Λιθουανία	8,30%
3 Νορβηγία	11,60%	18 Σλοβενία	8,30%
4 Γερμανία	11,50%	19 Ρουμανία	7,70%
5 Δανία	11,20%	20 Γαλλία	7,60%
6 Λετονία	11,00%	21 Βέλγιο	7,60%
7 Βουλγαρία	10,70%	22 Κύπρος	6,70%
8 Ισλανδία	10,20%	23 Σερβία	6,50%
9 Σουηδία	10,20%	24 Ιταλία	6,30%
10 Φινλανδία	9,80%	25 Ελβετία	6,00%
11 Αυστρία	9,50%	26 Ελλάδα	5,70%
12 Ηνωμ. Βασίλειο	9,40%	27 Μάλτα	5,50%
13 Σλοβακία	9,10%	28 Ισπανία	5,40%
14 Τσεχία	8,80%	29 Πορτογαλία	4,90%
15 Κροατία	8,60%	30 Κάτω Χώρες	4,20%

Πηγή: Eurostat, 2019

Οι κυριότερες άμεσες παροχές για οικογένειες με παιδιά στη χώρα μας είναι:

α) Το επίδομα τέκνων, το οποίο αφορά την χρηματική στήριξη οικογενειών με παιδιά ως και 18 ετών (για λόγους σπουδών εκτείνεται στα 24 έτη). Το επίδομα είναι αφορολόγητο και χορηγείται κλιμακωτά βάσει εισοδήματος από το 2013. Η αναμόρφωση του από το 2018 (άρθρο 214 του Ν. 4512), περιελάμβανε την

αυστηροποίηση των κριτηρίων (για π.χ οικογένειες με 2 παιδιά από €30.000 που ίσχυε στις €25.000), την κατάργηση άλλων επιδομάτων (π.χ τρίτου παιδιού, ισόβια σύνταξη πολύτεκνης μητέρας, εφάπαξ παροχή 2.000 ευρώ για τη γέννηση κάθε παιδιού πέραν του τρίτου), αυξάνοντας παράλληλα την ενίσχυση στις φτωχότερες οικογένειες με ένα παιδί από 40€ το μήνα σε 70€ και στα 140€ για 2 παιδιά. Για μονογονεϊκές οικογένειες προβλέπονται πιο ελαστικά όρια ένταξης, ενώ για οικογένειες με 3 και άνω παιδιά τα ποσά διπλασιάζονται στο 3ο και αυξάνονται κατά 50% στα επόμενα (ΟΠΕΚΑ, 2019; Κουζής και Δημουλάς, 2019; Commission, 2019).

β) Το επίδομα τοκετού. Η παροχή (900€) χορηγείται εφάπαξ από τον ΕΟΠΥΥ, σε γυναίκες που επιλέγουν να γεννήσουν κατ' οίκον και από τον Αύγουστο του 2019 (είχε καταργηθεί το 2012) καλύπτει και την περιθαλψη σε γυναίκες που επιλέγουν να γεννήσουν σε ιδιωτικές κλινικές. Από το 2020 και για λόγους δημογραφικούς, το επίδομα θα ανέλθει στις 2.000€ και θα αφορά όλους τους τύπους τοκετού, χορηγούμενο σε δύο δόσεις, με εισοδηματικό όριο τις 70.000€ (Commission, 2019; Tanea.gr, 2019).

γ) Το επίδομα στέγασης, το οποίο εφαρμόζεται από το 2019 και αφορά 300.000 οικογένειες που ζουν στο ενοίκιο αλλά και δανειολήπτες, προστατεύοντας έτσι το δικαίωμα της πρώτης κατοικίας. Το επίδομα για μονοπρόσωπο νοικοκυριό αφορά 70€ μηνιαίως και φτάνει μέχρι τα 210€ για πολυμελείς οικογένειες. Πρόκειται για την ανανεωμένη εκδοχή του επιδόματος ενοικίου που ίσχυε με τον Ν 4320/2015 και αφορούσε 30.000 ωφελούμενους, έχοντας πλέον προϋπολογισμό 500εκ€ (Υπουργείο Ανάπτυξης, 2019).

δ) Η εφαρμογή του ΕΕΕ, σε εθνική κλίμακα από τον Φεβρουάριο του 2017 ενσωματώνοντας μέτρα για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης. Η ενίσχυση αφορά 200€ για τον ένα γονιό και 100€ για τον δεύτερο και 50€ για κάθε παιδί με την προϋπόθεση να μην έχουν άλλα εισοδήματα. Στις οικογένειες με ένα γονέα, στο πρώτο παιδί αντιστοιχεί το ποσό των 100€. Ωστόσο, τα εισοδήματα αυτά δεν αποδίδονται πλήρως, καθώς προσμετράται οποιοδήποτε άλλο επίδομα λαμβάνει η οικογένεια (π.χ τέκνων), με αποτέλεσμα να περιορίζεται το ποσό ενίσχυσης. Επιπλέον, παρέχει τη δυνατότητα σύνδεσης με τα προγράμματα απασχόλησης και κατάρτισης του ΟΑΕΔ, τα οποία για την ώρα είναι σε πρώιμο στάδιο και δεν έχουμε ακόμα σαφή στοιχεία

ωφελειών (Ματσαγγάνης και Λεβέντη, 2017). Επίσης, συνδέεται με το ΤΕΒΑ το οποίο υποστηρίζει τη διανομή τροφίμων και βασικών προϊόντων και το Εθνικό Δίκτυο Άμεσης Κοινωνικής Παρέμβασης που στοχεύει στην αντιμετώπιση της φτώχειας προσφέροντας κοινωνική, ψυχολογική και υλική υποστήριξη για να βοηθήσει τους ανθρώπους που βρίσκονται σε κατάσταση ανάγκης (Commission,2019; Κουζής και Δημουλάς, 2019). Σε βάθος χρόνου θα συνδεθεί με τα 100 «Κέντρα Οικογένειας» που θα δημιουργηθούν, τα οποία θα αφορούν δομές στήριξης με συμβουλευτικό χαρακτήρα για οικογένειες και παιδιά, ενώ παρέχει τη δυνατότητα χορήγησης voucher για βρεφονηπιακούς σταθμούς .

Επίσης, με τη μορφή παροχών σε είδος τα τελευταία χρόνια προωθούνται οι εξής δράσεις:

α) Αποσύνδεση της περίθαλψης από την ασφάλιση, με σκοπό την ίση πρόσβαση στην υγεία όλων, ιδίως για ανασφάλιστους, παιδιά και όσους ανήκουν στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Τα εισοδηματικά κριτήρια που συνοδεύουν την παροχή για δωρεάν φάρμακα είναι πολύ αυστηρά (π.χ, ετήσιο εισόδημα έως €4.800 για οικογένειες με 2 παιδιά) (Κουζής και Δημουλάς, 2019).

β) Τα σχολικά γεύματα για μαθητές του δημοτικού, που υλοποιείται σε 950 σχολεία 63 Δήμων όλης τη χώρας και απευθύνεται συνολικά σε 153.244 μαθητές (ΟΠΕΚΑ, 2018).

γ) Κατά τα πρότυπα των παραινήσεων της Commission για την προώθηση της ΣΚΕ, θεσμοθετήθηκαν τα Κέντρα Κοινότητας ως υπηρεσίες «μιας στάσης» για τις ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού και στο πλαίσιο του εκσυγχρονισμού των δημοσίων υπηρεσιών. Οι υπηρεσίες αυτές έχουν την αρμοδιότητα για τη χορήγηση των προνοιακών επιδομάτων (Υπουργείο Ανάπτυξης, 2019).

δ) Η παροχή υπηρεσιών οδοντιατρικής πρόληψης και περίθαλψης σε παιδιά μέχρι 18 ετών, από το 2019 με κάλυψη από τον ΕΟΠΥΥ (ύψους 40εκ€), μέσα από τη συνεργασία με ιδιώτες οδοντιάτρους (Υπουργείο Ανάπτυξης, 2019).

ε) Η κάρτα σίτισης και αλληλεγγύης για 300.000 ωφελούμενους καθώς και το Κοινωνικό Οικιακό Τιμολόγιο παροχών ηλεκτροδότησης και ύδρευσης, που αφορά τις πλέον ευάλωτες οικογένειες (Κουζής και Δημουλάς, 2019).

4.4.2 Εναρμόνιση Οικογενειακής και Επαγγελματικής Ζωής

Αποτελώντας μέρος της πολιτικής για την ισότητα των φύλων και με στόχο την ένταξη των γυναικών στην εργασία, η συμφιλίωση του οικογενειακού με τον επαγγελματικό βίο παρουσιάστηκε μέσω της Ευρωπαϊκής Στρατηγικής για την Απασχόληση της Συνθήκης του Άμστερνταμ (1997). Με δεδομένη την απόκλιση από το στόχο του 60% του Συμβουλίου της Λισσαβόνας για την γυναικεία απασχόληση, το πρόγραμμα «Εναρμόνιση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής», ξεκίνησε τη λειτουργία του στην Ελλάδα το 2012 με χρηματοδότηση του ΕΣΠΑ, στοχεύοντας ιδιαίτερα στις μητέρες από χαμηλότερα οικονομικά στρώματα. Οι πολιτικές που περιλαμβάνει αφορούν την προστασία της μητρότητας μέσω ΓΑ, την πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες ΠΦΕ και την ενίσχυση μορφών μερικής και ευέλικτης εργασίας (Διανέοσις, 2019; ΚΕΘΙ, 2016). Στην ενότητα αυτή, θα εξετάσουμε την αποτελεσματικότητα της δράσης σε σχέση με την απασχόληση.

Στη χώρα μας το πρόγραμμα μέχρι στιγμής, δεν αποδίδει τα αναμενόμενα αποτελέσματα. Όπως αναφέραμε και στην ενότητα 4.4, η σημαντική αύξηση των ποσοστών συμμετοχής στην ΠΦΕ δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη δραστηριότητα στις ενεργητικές πολιτικές ένταξης και τα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών είναι ακόμα χαμηλά. Ενδεικτικά, η γυναικεία απασχόληση στην χώρα μας το 2019 μόλις που ξεπερνούσε το 51,3%, το μικρότερο ποσοστό στην ΕΕ-28, ενώ αυξάνει με βραδύτερους ρυθμούς από την ανδρική. Το ποσοστό αυτό σημειωτέον, είναι το καλύτερο για τη χώρα μας την τελευταία δεκαετία.

Πίνακας, 2
Ποσοστά Γυναικείας απασχόλησης

	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Ελλάδα	44,30%	46,00%	46,80%	48,00%	49,10%	51,30%
ΕΕ-28	63,50%	64,30%	65,30%	66,50%	67,40%	68,20%

Πηγή Eurostat, 2019

Στους δείκτες μακροχρόνιας ανεργίας παρουσιάζουμε υπερδιπλάσιο ποσοστό 12,2% από την δεύτερη Ισπανία 5,3%, με ευρωπαϊκό μ.ο 2,5% και στις γυναίκες 15,4% στην Ελλάδα, 6,5% στην Ισπανία και 2,6% στην ΕΕ-28(Eurostat, 2019). Από το 2014 παρατηρείται κάποια βελτίωση στα ποσοστά απασχόλησης, ωστόσο υπολείπμαστε αρκετά τόσο από την επίτευξη του στόχου «Ευρώπη 2020» (75%), όσο και από τον ευρωπαϊκό μ.ο σε επίπεδο απασχόλησης των γυναικών με παιδιά. Επιπλέον, δεν είμαστε αισιόδοξοι για την ποιότητα των θέσεων εργασίας που έχουν καλυφθεί και το επίπεδο χρήσης δικαιωμάτων που καλύπτουν λόγω των δυσμενών συνθηκών που επέφερε η οικονομική κρίση στην αγορά εργασίας (Διανέοσις, 2019).

Πίνακας, 3

Ποσοστά μακροχρόνιας ανεργίας γυναικών

	2013	2015	2017	2019
Ελλάδα	21,40%	21,20%	19,40%	15,40%
Ισπανία	13,50%	12,40%	8,80%	6,50%
ΕΕ-28	5,10%	4,50%	3,50%	2,60%

Πίνακας, 4

Ποσοστό απασχόλησης εργαζόμενων μητέρων 2019
με κόκκινο χρώμα τα ποσοστά του 2012

Αριθμός παιδιών	Ελλάδα	ΕΕ-28
1	60,5% (52,1%)	69,2% (64,5%)
2	54,8% (50,5%)	67,3% (61,7%)
3 και άνω	51,6% (44,9%)	50,1% (48%)

Πηγή Eurostat, 2019

Απόρροια της οικονομικής κρίσης επίσης, ήταν και η μείωση των κρατικών δαπανών για πολιτικές εργασίας και ένταξης στην αγορά, περιορίζοντας τη χρηματοδότηση δράσεων που ενισχύουν την εναρμόνιση του οικογενειακού με τον επαγγελματικό βίο, καθώς μεταξύ 2010-2015 μειώθηκαν στα 45εκ€ από τα 288εκ€ οι δαπάνες κατάρτισης και από τα 73εκ€ στα 33εκ€ οι δαπάνες επανένταξης. Οι κυριότερες δράσεις που υλοποιήθηκαν αφορούσαν αρχικά στην επιδότηση μέρους των ασφαλιστικών εισφορών των επιχειρήσεων που δεν προέβησαν σε απολύσεις. Στη συνέχεια, επεκτάθηκαν στα προγράμματα κοινωφελούς εργασίας ή μαθητείας και επιδοτούμενης εργασίας, κυρίως για νέους και μακροχρόνια άνεργους. Ωστόσο, ο αριθμός τους δεν ξεπερνά τις 70.000-100.000 θέσεις ετησίως, εξαιρετικά μικρός σε σχέση με τα ποσοστά ανεργίας, ενώ και οι θέσεις που καλύπτουν λειτουργούν πολλές φορές ως υποκατάστατο στις ελλείψεις προσωπικού των υπηρεσιών (Κουζής και Δημουλάς, 2019).

Ζητήματα όμως υπάρχουν και για τις εργαζόμενες μητέρες. Έρευνα που δημοσίευσε η ΕΛΣΤΑΤ (2019) βασισμένη στον Κανονισμό (ΕΥ) 2016/2236 για την δράση «εναρμόνιση της οικογενειακής με την επαγγελματική ζωή», καταλήγει στα ακόλουθα συμπεράσματα:

- α) Η επίδραση της φροντίδας παιδιών επηρεάζει στην εργασία σε διπλάσιο ποσοστό τις γυναίκες από τους άντρες.
- β) Οι εργαζόμενες κάνουν περιορισμένη χρήση των υπηρεσιών ΠΦΕ, λαμβάνοντας αρκετή βοήθεια από το οικογενειακό περιβάλλον.
- γ) Η χρήση του μειωμένου ωραρίου για τις εργαζόμενες είναι ευκολότερη από την λήψη ολόκληρων ημερών με τη μορφή ΓΑ.
- δ) Οι ρυθμίσεις στην εργασία ποικίλουν σε επίπεδο ευελιξίας, ανάλογα το είδος και της θέσης που κατέχει ο γονέας σε αυτήν.
- ε) Η διακοπή της εργασίας για τουλάχιστον ένα χρόνο λόγω μητρότητας, αφορά το 60% των γυναικών.

Τέλος, πρόσθετο εμπόδιο για τις εργαζόμενες μητέρες, αποτελεί το ωράριο των δημόσιων βρεφονηπιακών σταθμών (7 π.μ. έως τις 4 μ.μ) και των παιδαγωγών (6 ½ ώρες ημερησίως), τα οποία δεν είναι επαρκώς ευέλικτα σύμφωνα με τα νέα πρότυπα των θέσεων εργασίας. Έτσι και λόγω του περιορισμένου αριθμού κλινών που μπορούν να φιλοξενήσουν παιδιά το μεσημέρι, αναγκάζει τους γονείς μετά τις 1:30 μ.μ, να πρέπει να στραφούν σε άλλες λύσεις (Καθημερινή, 2018).

4.4.3 Προσχολική Φροντίδα

Η ΠΦΕ στη χώρα μας αναπτύχθηκε με αρκετή καθυστέρηση και ως θεσμός ήταν αρκετά υποβαθμισμένος, συγκριτικά με τις υπηρεσίες που προσφέρει και την προσέγγιση που είχε στην υπόλοιπη Ευρώπη. Η ισχυρή παρουσία από το ευρύτερο οικογενειακό περιβάλλον στην παροχή υπηρεσιών φροντίδας και τα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στην αγορά εργασίας, ανέβαλαν σημαντικά την εξέλιξη της, ενώ ακόμα και όταν αυτή επιχειρήθηκε μέσω της ενοποίησης της ΠΦΕ με τα νηπιαγωγεία, συνάντησε αντιδράσεις σε συντεχνιακό επίπεδο (ΚΕΘΙ, 2016). Μέχρι και στις μέρες μας, η ΠΦΕ δρα αυτόνομα από το εθνικό σύστημα εκπαίδευσης και οι λειτουργίες της διαμορφώνονται σύμφωνα με την ηλικία των παιδιών. Συγκεκριμένα,

την ευθύνη των παιδιών από 4 ετών έως 6 ετών αναλαμβάνει το Υπουργείο Παιδείας, ενώ το Υπουργείο Εσωτερικών φροντίζει τα νήπια ως 4 ετών (Διανέοσις, 2017; Commission, 2019). Η αναβάθμιση της ΠΦΕ ουσιαστικά πραγματοποιείται τα τελευταία χρόνια με τη συνδρομή του ΕΣΠΑ και του προγράμματος «Εναρμόνιση της οικογενειακής και επαγγελματικής ζωής». Σε μία περίοδο δηλαδή, όπου η χώρα μας κλήθηκε να αυξήσει τα ποσοστά συμμετοχής των παιδιών και αυτά της γυναικείας απασχόλησης, ενώ παράλληλα η μείωση των εισοδημάτων μεγέθυνε τις ανάγκες για δωρεάν παροχή υπηρεσιών φροντίδας (ΚΕΘΙ, 2016).

Χαρακτηριστικό των ελλείψεων είναι πως το 2012 το 78% των γονιών αντιμετώπιζε δυσκολίες πρόσβασης λόγω κόστους, το 73% αντιμετώπιζε δυσκολίες ένταξης, το 63% ανέφερε σοβαρές ποιοτικές ελλείψεις και το 57% δυσκολίες φυσικής πρόσβασης, συνθέτοντας τα υψηλότερα ποσοστά στην Ευρώπη (Eurofound, 2012). Η πρόσβαση ωστόσο τα τελευταία χρόνια παρουσιάζει βελτίωση και αυτό σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στα voucher που χορηγεί με εισοδηματικά κριτήρια το ΕΣΠΑ, σε οικογένειες με παιδιά ηλικίας 2-5 ετών. Ενδεικτικά, η συμμετοχή σε δομές ΠΦΕ για παιδιά κάτω των 3 ετών αυξήθηκε από 8,9% το 2016, σε 40,9% το 2018. Το 2009 που ξεκίνησε η εφαρμογή του προγράμματος, αφορούσε 80.000 παιδιά και η χορήγηση τους προοδευτικά αυξήθηκε, φθάνοντας το 2017 τις 92.543, το 2018 τις 127.634 και το 2019 τις 154.947 εγγραφές παιδιών (ΕΕΤΑΑ, 2019).

Σημαντικό ρόλο στην αύξηση της συμμετοχής αναμένεται να παίξει και η καθιέρωση της υποχρεωτικής προσχολικής εκπαίδευσης από 1 χρόνο σε 2, για παιδιά που έχουν συμπληρώσει τα 4 έτη. Το πρόγραμμα έχει ξεκινήσει πιλοτικά από το 2018-19 σε 184 δήμους της χώρας και σε βάθος τριετίας θα αφορά όλους τους δήμους, εντασσόμενη στο πλαίσιο της 10ετούς υποχρεωτικής εκπαίδευσης (Commission, 2019). Συνοπτικά, σε επίπεδο συμμετοχής στην ΠΦΕ η εικόνα της χώρας μας το 2018 είχε ως εξής:

Πίνακας 5
Ποσοστά συμμετοχής στην ΠΦΕ ανά ηλικία το 2018

Ηλικίες	Ελλάδα	ΕΕ -28
Παιδιά ως 3 ετών	62 40,90%	35,20%
Παιδιά 3 ως 4 ετών	55,60%	86,30%
Παιδιά άνω των 4	81,50%	95,40%

πηγή, Eurostat, 2019

Βλέπουμε πως παρά τις σημαντικές προσπάθειες που έχουν γίνει, εξακολουθεί να υπάρχει απόσταση στη χώρα μας σε ποσοτικό επίπεδο σε σχέση με τον ευρωπαϊκό μ.ο, με εξαίρεση ίσως τα ποσοστά συμμετοχής για παιδιά μικρότερα των 3 ετών. Όμως γι' αυτές τις ηλικίες ενδεχομένως υπάρχει εξήγηση, καθώς σε αρκετές χώρες η θεσμοθετημένη ΓΑ για τις μητέρες στα πρώτα χρόνια μετά την γέννα, μπορεί να παρατείνει την παραμονή στο σπίτι για την ίδια και τα παιδιά, μειώνοντας παράλληλα την συμμετοχή στην ΠΦΕ. Μία ποιοτική διαφοροποίηση προκύπτει επίσης, αν παρατηρήσουμε και τον επόμενο πίνακα που μας δείχνει πως τα ποσοστά συμμετοχής στη χώρα μας εμφανίζονται υψηλότερα, όταν αφορούν λιγότερες ώρες την εβδομάδα (5 ώρες την ημέρα) και αρκετά μικρότερα όταν πρόκειται για περισσότερες ώρες. Αυτό δημιουργεί εύκολα συνειρμούς για περιορισμένη συνδρομή της συγκεκριμένης πολιτικής στην αύξηση της απασχόλησης, στη διευκόλυνση των εργαζόμενων γονέων, αλλά και λιγότερα οφέλη για τα παιδιά.

Πίνακας 6

Ηλικία	Εβδομαδιαία επίσημη φροντίδα παιδιών					
	2018		Εβδομαδιαία επίσημη φροντίδα παιδιών			
	Μ.ο σε ώρες		% μικρότερο των 30 ωρών		% 30 ώρες και άνω	
	Ελλάδα	ΕΕ-28	Ελλάδα	ΕΕ-28	Ελλάδα	ΕΕ-28
0 - 3 ετών	25	29,8	31,5%	16,2%	9,4%	18,9%
3 - 5 ετών	25	30,7	65,6%	32,7%	29,1%	54,1%

πηγή, Eurostat, 2019

Άλλο ένα ζήτημα αφορά τη δυνατότητα αύξησης των θέσεων για παιδιά, η οποία αποτυπώνεται τόσο σε επίπεδο διαθέσιμων εγκαταστάσεων, όσο και χρηματοδότησης, δημιουργώντας εμπόδια κυρίως σε οικογένειες χαμηλού εισοδήματος, αλλά και στην ποιότητα των υπηρεσιών. Έτσι, το 2019 μπορεί οι εγγραφές μέσω ΕΣΠΑ να άγγιξαν τις 155.000, ωστόσο οι αιτήσεις ξεπέρασαν τις 172.000, αποκλείοντας

συνεπώς περίπου 17.000 παιδιά, ενώ για το 2018 τα παιδιά αυτά ανήλθαν σε 40.000. Επιπλέον, υπολογίζεται με βάση τα στοιχεία της Eurostat (2020), πως τα παιδιά ηλικίας 1 ως 4 ετών στην Ελλάδα πλησιάζουν τις 300.000, όταν οι διαθέσιμες θέσεις σε δομές ΠΦΕ αντιστοιχούσαν στις 120.000 και οι παιδικόι σταθμοί στη χώρα μας (δημόσιοι και ιδιωτικοί που συμμετέχουν στο ΕΣΠΑ) υπολογίζονται περίπου στους 1.400 (Διανέοσις, 2017), αριθμός πολύ μικρός για να στεγάσει μεγαλύτερο αριθμό παιδιών.

Παράλληλα, τίθεται και ζήτημα βιωσιμότητας ή επάρκειας του προγράμματος, καθώς το ΕΣΠΑ θα χρηματοδοτήσει τη χρονιά 2020-21 για τελευταία φορά το πρόγραμμα, κατά συνέπεια θα πρέπει να καλυφθεί ένα κενό, περίπου 65εκ€. Αν σε αυτό, συνυπολογίσουμε και τη μείωση των δαπανών μεταξύ 2010-2017 κατά 2δις€ για την εκπαίδευση και κατά 60% στη χρηματοδότηση των Δήμων που είναι υπεύθυνοι για την ΠΦΕ, τότε δεν πρέπει να είμαστε αισιόδοξοι για τη βελτίωση της υπάρχουσας κατάστασης (Κουζής και Δημουλάς, 2019; ΚΕΘΙ, 2016).

Ελλείψεις ωστόσο, παρατηρούνται και σε επίπεδο εγκαταστάσεων. Το 2012 ο Επίτροπος για τα Δικαιώματα του Παιδιού, υπογράμμισε την ανάγκη εκσυγχρονισμού των κτιριακών υποδομών, κρίνοντάς τα ως ακατάλληλα, με μικρούς προαύλιους χώρους και ελλείψεις στη θέρμανση, τη συντήρηση και σε αναλώσιμα είδη (Στελλάκης, 2015). Με το ΠΔ 99/2017, οι δήμοι καλούνται να βρουν λύσεις για να εκσυγχρονίσουν τις κτιριακές υποδομές λαμβάνοντας προθεσμία συμμόρφωσης έως τον Σεπτέμβριο του 2022. Το 2021 στο Δήμο Αθηναίων, υπολογίζεται πως 3.100 παιδιά θα μείνουν εκτός δομών, λόγω της επιβεβλημένης ανακαίνισης των εγκαταστάσεων με προδιαγραφές που ζητούν κτήρια με συγκεκριμένα τετραγωνικά μέτρα αυλής και όχι περισσότερο από δύο ορόφους. Στο πλαίσιο αυτό, η «Εθνική Αναπτυξιακή Στρατηγική 2030» προβλέπει την ίδρυση νέων, όσο και την ανακαίνιση των παλαιών δομών ΠΦΕ σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα, με σκοπό το 2021 να έχει καλυφθεί η πλεονάζουσα ζήτηση (Υπουργείο Ανάπτυξης, 2019).

Σε επίπεδο επάρκειας προσωπικού η εικόνα δείχνει καλύτερη. Το 2017 η αναλογία παιδιών και παιδαγωγών στην προσχολική ηλικία ήταν 1 παιδαγωγός για 10,4 παιδιά, όταν ο μ.ο στην ΕΕ-28 είναι 1:13,3 (Eurostat, 2019). Αν όμως αναλογιστούμε την μικρότερη πρόσβαση παιδιών μάλλον θα ήταν μεγαλύτερη. Επιπλέον, η μείωση των προσλήψεων και του μόνιμου προσωπικού που σημειώθηκε μετά το 2008, καλύφθηκε

από συμβάσεις ορισμένου χρόνου μέσω ΕΣΠΑ με χαμηλότερες αποδοχές και με μεγαλύτερη επισφάλεια (περίπου το 11% των εργαζομένων), ενώ κυρίως επρόκειτο για βοηθητικό και όχι επιστημονικό προσωπικό (Κουζής και Δημουλάς, 2019; ΚΕΘΙ, 2016). Συνεπώς, προκύπτει ανησυχία για το επίπεδο κατάρτισης του προσωπικού αυτού (π.χ πρακτική άσκηση φοιτητών/τριών), όπως επίσης και για την διαρκή επιμόρφωση των παιδαγωγών, καθώς και για την έλλειψη υποστήριξης από εξειδικευμένο προσωπικό (π.χ. ψυχολόγοι, λογοθεραπευτές).

Τέλος, σε επίπεδο δημόσιων δαπανών αν και δεν υπάρχουν επίσημα στοιχεία, στον προϋπολογισμό του 2013 οι δαπάνες για την εκπαίδευση αποτελούσαν το 2,51% του ΑΕΠ και για την ΠΦΕ μόλις το 0,1%, όταν τα πρότυπα της UNICEF (2008) και της Commission (1996) κάνουν λόγο για το 1% του ΑΕΠ να επενδύεται στην ΠΦΕ. Αυτό μας καθιστά, το κράτος με το μικρότερο μερίδιο στην Ευρώπη. Στο παράρτημα 1, ακολουθεί αναλυτικός πίνακας με τα διεθνή πρότυπα για την ποιοτική ΠΦΕ.

4.4.4 Γονικές άδειες

Οι πρώτες ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις αναφορικά με τις ΓΑ στην Ελλάδα, υλοποιήθηκαν τη δεκαετία του '80 και περιελάμβαναν την επέκταση της άδειας μητρότητας, την παροχή μειωμένου ωραρίου για εργαζόμενες μητέρες στο δημόσιο, καθώς και τη δυνατότητα παρακολούθησης των σχολικών επιδόσεων των παιδιών τους. Κατά τις επόμενες δεκαετίες, σημειώθηκαν σημαντικές βελτιώσεις σε επίπεδο αμοιβών, πληθυσμιακής κάλυψης, χρονικής διάρκειας και ευελιξίας. Ενδεικτικά, το 1997 θεσμοθετήθηκε άδεια 16 εβδομάδων για προστασία της μητρότητας και το 1999 για τις εργαζόμενες του δημόσιου τομέα η άδεια ανατροφής για 9 μήνες ως εναλλακτική του μειωμένου ωραρίου. Το 2004 το αντίστοιχο δικαίωμα δόθηκε και για εργαζόμενες του ιδιωτικού τομέα (3,75 μήνες ισόποσης πλήρους απουσίας), ενώ το 2008 πάλι για τον ιδιωτικό τομέα εφαρμόστηκε το δικαίωμα πλήρους ασφαλιζόμενης άδειας μετά τη λήξη της άδειας μητρότητας, ίση με τον κατώτατο μισθό για 6 μήνες.

Μετά το 2008 οι βελτιώσεις περιορίστηκαν και οι κυριότερες αφορούσαν την ενίσχυση της άδειας ανατροφής στους 4 μήνες, διευρύνοντας παράλληλα την ηλικία του παιδιού από τα 3,5 στα 6 χρόνια και διπλασιασμό της άδειας για μόνους γονείς, καθώς και την πρόβλεψη για επίδομα προστασίας της μητρότητας 14 εβδομάδων για αυτοαπασχολούμενες υποψήφιες μητέρες, σύμφωνα με το Ν 4097/2012 (ΚΕΘΙ, 2016; ΙΝΕ ΓΣΕΕ, 2019, oae.gr). Στον πίνακα που ακολουθεί, παραθέτουμε συνοπτικά τις βασικότερες αμειβόμενες ΓΑ στη χώρα μας. Στο παράρτημα 2 της εργασίας, υπάρχει αναλυτική παρουσίαση.

Πίνακας 7

Τύπος άδειας	Επίδομα μητρότητας (κυοφορίας-λοχείας)	Ειδική παροχή προστασίας μητρότητας	Γονική άδεια
Διάρκεια	119 ημέρες 56 που προηγούνται του τοκετού και 63 που έπονται	Έως 6 μήνες	30 μήνες μετά την άδεια λοχείας μειωμένο ωράριο κατά 1 ώρα. Ή 18 μήνες μειωμένο ωράριο κατά 2 ώρες τους πρώτους 12 και και τους υπόλοιπους 6 μήνες μειωμένο ωράριο κατά 1 ώρα
Ύψος παροχής	50% του ημερομισθίου συν επίδομα τέκνου 10% του ανωτέρου ποσού για κάθε παιδί	Ποσό ίσο με το νόμιμο κατώτατο μισθό	Χωρίς μείωση αποδοχών

Πηγή, Commission, 2019

Εκτιμώντας συγκριτικά το επίπεδο των ΓΑ στην Ελλάδα, έρευνα της UNICEF (2019) για πολιτικές φιλικές προς την οικογένεια κατατάσσει τη χώρα μας στην 20η

θέση μεταξύ 41 χωρών του ΟΟΣΑ, κρίνοντας το επίπεδο θεσμοθέτησης των ΓΑ στη χώρα μας ως ικανοποιητικό. Υπάρχουν όμως ζητήματα που εντοπίζονται κυρίως στην κάλυψη μεταξύ δημόσιου και ιδιωτικού τομέα, το ύψος των αμοιβών καθώς και το ποσοστό χρήσης. Επίσης, ζητήματα προκύπτουν από την ραγδαία επιδείνωση των συνθηκών στην αγορά εργασίας μετά την κρίση, περίοδος κατά την οποία αυξήθηκαν τα φαινόμενα αδήλωτων μορφών εργασίας, καταστρατήγησης δικαιωμάτων και εργασιακής ανασφάλειας, ενώ η μείωση του κατώτατου μισθού επηρέασε αρνητικά και το επίδομα μητρότητας (ΚΕΘΙ, 2016).

Η θεσμική κάλυψη του πληθυσμού ευνοεί σαφώς τις εργαζόμενες στο δημόσιο, παρέχοντας μεγαλύτερης διάρκειας, πιο ευέλικτες και με ικανοποιητικές αμοιβές ΓΑ. Στον ιδιωτικό τομέα, οι ΓΑ δημιουργούν ένα μωσαϊκό με λιγότερα προνόμια, πολλαπλές ρυθμίσεις και προϋποθέσεις, εξαιρώντας σημαντικό κομμάτι των εργαζομένων και ευνοώντας μόνο όσες καλύπτονται από ισχυρές συμβάσεις. Παράδειγμα, για τις άδειες μητρότητας και ανατροφής απαιτούνται 200 μέρες εργασίας τα προηγούμενα 2 χρόνια και ένας χρόνος συνεχόμενης ή μη εργασίας στον ίδιο εργοδότη αντίστοιχα. Ωστόσο, μεγαλύτερες ανισότητες παρατηρούμε στην προστασία των αυτοαπασχολούμενων, οι οποίες αποτελούσαν το 2015 το 31% των εργαζομένων και απολαμβάνουν ισχνά προνόμια, ενώ αντίστοιχη είναι και η κατάσταση στις γυναίκες που εργάζονται εκ περιτροπής (ΚΕΘΙ, 2016; ESPN, 2015).

Σε επίπεδο χρήσης, το 2011 το 19,6% των γυναικών έκανε λήψη ΓΑ κατά τον πρώτο χρόνο μετά την γέννα, το οποίο αποτελεί από τις μικρότερες επιδόσεις στην Ευρώπη, ενώ σε επίπεδο μη αμειβομένων αδειών τα ποσοστά είναι σχεδόν μηδενικά. Επιπλέον, το 2018 στην Ελλάδα σχεδόν το 70% των γυναικών δήλωνε πως δυσκολεύεται να συνδυάσει τις ευθύνες της οικογένειας με τις επαγγελματικές δεσμεύσεις της (ΕΛΣΤΑΤ, 2019; ΚΕΘΙ, 2016). Σε αυτό συμβάλλει και το γεγονός πως δεν υπάρχει θεσμοθέτηση για άμεση ένταξη των παιδιών των εργαζομένων στην ΠΦΕ, μετά τη λήξη της ΓΑ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

5.1 Συμπεράσματα από τη θεωρητική ανάλυση και την πρακτική εφαρμογή

Η παρούσα εργασία φιλοδοξεί να αποδείξει (μέσα από το πρώτο ερευνητικό ερώτημα που θέτει) πως το πλαίσιο των ΚΕ αντιμετωπίζει αποτελεσματικά τις πολυδιάστατες συνέπειες του φαινομένου της ΠΦ, στοχεύοντας κατά βάση στους παράγοντες που την προκαλούν. Η ΠΦ συνήθως προκύπτει από άνισες ευκαιρίες, μειονεκτικό περιβάλλον και υποβαθμισμένες συνθήκες διαβίωσης. Από την ανάλυση μας αποδεικνύεται πως η ΚΕ παρεμβαίνει σε αυτούς τους τομείς, αναβαθμίζοντας τις δεξιότητες των ανθρώπων και «σπάζοντας» τον κύκλο της μειονεξίας που τους εγκλωβίζει σε μια ζωή με περιορισμένες δυνατότητες εξέλιξης.

Η υψηλή σύνδεση της φτώχειας με την ανεργία και το επίπεδο εκπαίδευσης καθώς και η συσχέτιση της συμμετοχής στην ΠΦΕ με ανώτερες σχολικές επιδόσεις, την αναγάγουν σε πολιτική που πρέπει να επενδύσουν όλες οι κοινωνίες. Τα παιδιά που έχουν τουλάχιστον ένα χρόνο συμμετοχή σε πρόγραμμα ΠΦΕ, παρουσιάζουν καλύτερες σχολικές επιδόσεις και καλύτερες μελλοντικές προοπτικές σε επίπεδο εργασίας και απολαβών και τα οφέλη είναι με διαφορά μεγαλύτερα στα παιδιά από φτωχές οικογένειες.

Σημαντικά είναι τα οφέλη της ωστόσο και με πιο βραχυπρόθεσμο ορίζοντα. Επαρκή οικογενειακά επιδόματα, ΓΑ και πρόσβαση στην ΠΦΕ, περιορίζουν τα αντικίνητρα για ένταξη στην απασχόληση, δίνοντας τη δυνατότητα στους γονείς να ανταπεξέρχονται των επαγγελματικών τους δεσμεύσεων χωρίς να θυσιάζουν χρόνο από την οικογένεια τους. Επιπλέον, τα οικονομικά οφέλη από την αμειβόμενη εργασία και τα επιδόματα λειτουργούν αποτρεπτικά σε καταστάσεις φτώχειας, προστατεύοντας το γνωστικό κεφάλαιο των παιδιών στο οποίο προσβλέπει η ΚΕ και περιορίζουν τις ανισότητες με παιδιά που προέρχονται από καλύτερο περιβάλλον.

Τα θεωρητικά οφέλη όμως των ΚΕ αποδίδονται στην πράξη όταν τηρούνται κάποιες απαραίτητες συνθήκες. Συγκεκριμένα:

- α) Η πρόσβαση σε υπηρεσίες ΠΦΕ πρέπει να αφορά πρωτίστως παιδιά από χαμηλότερα οικονομικά στρώματα, να είναι υψηλής ποιότητας και οικονομικά προσιτές, ώστε να μεγιστοποιούν τα οφέλη και να μην αποτρέπουν τους γονείς να εντάξουν τα παιδιά τους σε αυτές.
- β) Οι γονείς φτωχότερων οικογενειών να μην βιώνουν τον αποκλεισμό στην εργασία. Αντιθέτως, να καταλαμβάνουν θέσεις με πλήρη εργασιακά δικαιώματα.
- γ) Τα επιδόματα στήριξης των οικογενειών να προφυλάσσουν επαρκώς από τον κίνδυνο της φτώχειας.

Όπως αποδεικνύεται όμως στην πράξη τόσο η πρόσβαση στην απασχόληση, όσο και στις υπηρεσίες ΠΦΕ φαίνεται πως ευνοεί οικογένειες από μεσαία στρώματα και τα οφέλη των ΚΕ όχι μόνο δεν είναι τα προσδοκώμενα στη μείωση της ΠΦ, αλλά μεταβαίνουν και σε αρνητικά οξύνοντας τις ανισότητες. Αυτό οφείλεται αρχικά στη μορφή που έχει η αγοράς εργασίας σήμερα, με υψηλότερες απαιτήσεις για καλά αμειβόμενες θέσεις και λιγότερες αμοιβές και δικαιώματα για ευέλικτες θέσεις. Επίσης, εντείνεται από τον περιορισμό των δαπανών του ΚΚ για κοινωνική προστασία, αλλά και στην ελλιπή στόχευση προς τις ευάλωτες ομάδες. Οι Σκανδιναβικές χώρες για π.χ. κατάφεραν να εφαρμόσουν όλες τις παραπάνω συνθήκες, στηρίζοντας τα νοικοκυριά με χαμηλότερα εισοδήματα και μετριάζοντας το κίνδυνο της φτώχειας γι αυτές, παραβλέποντας το υψηλό κόστος το οποίο το αντιμετώπισαν ως επένδυση με πολλαπλά οφέλη.

Σε επίπεδο ΕΕ αντίθετα, ο στόχος της ανταγωνιστικότητας και το διακύβευμα της βιωσιμότητας των ΚΚ λόγω του δημογραφικού και της υψηλής ανεργίας, προέκριναν τη λύση της ΣΚΕ. Η διαφοροποίηση της από το Σκανδιναβικό πρότυπο, προκύπτει κυρίως σε επίπεδο ευθύνης. Ενώ στις βόρειες χώρες το κράτος λειτουργούσε ως εγγυητής, στην υποβόσκουσα ρητορική της Commission η ευθύνη μεταβαίνει στον άνθρωπο. Έτσι, η προσήλωση σε οικονομικούς στόχους δεν αφήνει περιθώρια στα κράτη για ενίσχυση της εισοδηματικής στήριξης και η επάρκεια που η Commission διατείνεται είναι έννοια σχετική, πλήττοντας επιπλέον και την ποιότητα των παρεχόμενων υπηρεσιών, καθώς με δεδομένη την αναγκαιότητα των παραδοσιακών κοινωνικών προγραμμάτων οι πολιτικές ΚΕ είναι οι πλέον ευάλωτες σε περικοπές.

Παράλληλα, η έλλειψη θεσμικής κατοχύρωσης της ΣΚΕ με μόνη δέσμευση την προϋπόθεση χρηματοδότησης από το ΕΚΤ, αφήνει την εφαρμογή της στην διακριτική ευχέρεια και οικονομική δυνατότητα των κρατών. Κατά συνέπεια, χώρες που εξακολουθούν να κρατάνε σε υψηλά επίπεδα τις παροχές για τις οικογένειες και τα παιδιά, θα αποκομίζουν τα οφέλη των ΚΕ μεγαλώνοντας την απόσταση από τις άλλες χώρες, οι οποίες θα βυθίζονται σε φαινόμενα φτώχειας και ανισοτήτων καθότι η κοινωνική προστασία θα ελαχιστοποιείται και οι ποιοτικές επενδύσεις δεν θα είναι εφικτές. Συνεπώς, για να μπορέσουν τα κράτη να υλοποιήσουν ουσιαστικές μεταρρυθμίσεις με όρους ΚΕ και χωρίς να βαθαίνουν οι αποκλίσεις μεταξύ τους, πρέπει η Commission να άρει τους δημοσιονομικούς περιορισμούς και την αυστηρά οικονομική διακυβέρνηση. Σε αντίθετη περίπτωση, οι ΚΕ δεν μπορούν παρά να θεωρηθούν ως μία ηπιότερη έκφραση νεοφιλελευθερισμού.

Κρίνοντας και με βάση την Σύσταση της Commission για την επένδυση στα παιδιά, τα μόνο στοιχεία που δείχνουν θετικά είναι η υψηλότερη συμμετοχή στην απασχόληση για τις μητέρες και στην ΠΦΕ για τα παιδιά. Κάνοντας στην άκρη όμως τα διαθέσιμα ποσοτικά στοιχεία, παρατηρούμε ζητήματα ποιότητας που επιβεβαιώνουν τον παραπάνω ισχυρισμό. Ζητήματα ποιότητας τόσο στις θέσεις εργασίας, όσο και στις υπηρεσίες ΠΦΕ που όχι μόνο περιορίζουν τα όποια οφέλη θα μπορούσαν να αναπτυχθούν στη μείωση της ΠΦ, αλλά διευρύνουν το χάσμα με παιδιά από πιο ευνοημένο περιβάλλον, δείχνοντας παράλληλα πως τα δικαιώματα τους περνάνε σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με τους δείκτες απασχόλησης.

5.2 Η ελληνική περίπτωση

Εξετάζοντας τα δεδομένα της ΠΦ στην Ελλάδα, διαπιστώνουμε πως το φαινόμενο είναι απόρροια κυρίως των ελλείψεων του ΚΚ. Η πενιχρή προστασία που απολαμβάνουν η ελληνική οικογένεια και τα παιδιά αποτυπώνεται ακόμα και σήμερα, όπου η χώρα μας εξακολουθεί να δαπανά τα λιγότερα ποσά για την ΠΦΕ σε όλη την Ευρώπη, περίπου 4% του ΑΕΠ για την εκπαίδευση και 5,7% των κοινωνικών δαπανών για την οικογένεια. Επιπρόσθετα, οι δαπάνες αυτές είναι αναποτελεσματικές, μειώνοντας τον κίνδυνο της φτώχειας μόλις 20%.

Μία άλλη διαπίστωση, αφορά στην περιορισμένη προστασία της οικογένειας με όρους υπηρεσιών. Η αναπαραγωγή του μοντέλου του άνδρα-κουβαλητή, η επικέντρωση στις χρηματικές παροχές και οι αποτυχημένες προσπάθειες μεταρρυθμίσεων, έφεραν τις γυναίκες εγκλωβισμένες σε μία άτυπη αγορά παροχής υπηρεσιών φροντίδας για παιδιά και ηλικιωμένους και την καθυστερημένη ένταξη τους στην απασχόληση, χωρίς τις κατάλληλες δομές ΠΦΕ ή άλλες υπηρεσίες.

Το φαινόμενο όμως της ΠΦ δεν είχε αναδειχθεί σε μείζον, καθότι η ισχυρή προστασία που παρείχε ο ευρύς πυρήνας της ελληνικής οικογένειας διασφάλιζε την επαρκή προστασία των παιδιών. Η έλευση της κρίσης ουσιαστικά, έπληξε τις σταθερές που διασφάλιζαν την ευημερία τους και υποβάθμισε το επίπεδο διαβίωσης τους.

Ωστόσο, η εφαρμογή των μνημονίων συντέλεσε και σε κάποιες μεταρρυθμίσεις, σε σχέση κυρίως με την ανάπτυξη των υπηρεσιών και με την αποτελεσματικότερη κατανομή των κοινωνικών δαπανών και όχι τόσο στην αύξηση τους, λόγω των οικονομικών περιορισμών που αντιμετωπίζει η χώρα. Γενικότερα παρατηρούμε:

- α) Μια τάση εξευρωπαϊσμού με την εφαρμογή μέτρων όπως η θεσμοθέτηση του ΕΕΕ, των υπηρεσιών «μιας στάσης», των προληπτικών ελέγχων υγείας, την ενίσχυση επιδομάτων, την αύξηση της συμμετοχής στην ΠΦΕ.
- β) Εξορθολογισμό των κοινωνικών δαπανών και δικαιότερη κατανομή τους. Αυτό πραγματοποιήθηκε με αρχική περικοπή των πολυκερματισμένων επιδομάτων, την

αναμόρφωση τους σε πιο συγκεντρωτικά και με αυστηρότερες προϋποθέσεις, δημιουργώντας ένα δίκτυ προστασίας για ακραία φαινόμενα φτώχειας. Παράδειγμα, το επίδομα τέκνων, στέγασης και το ΕΕΕ, τα οποία αποδίδονται με εισοδηματικά κριτήρια, αποκλείοντας οικογένειες με μεσαία εισοδήματα.

γ) Μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα των κοινωνικών δαπανών, καθώς σταδιακά μειώνεται ο κίνδυνος της φτώχειας για πολλές οικογένειες. Η έρευνα μας έδειξε, πως η εφαρμογή του ΕΕΕ, τα επιδόματα παιδιών και στέγασης, ωφελούν κυρίως νοικοκυριά που ζουν κάτω από το όριο της φτώχειας. Ωστόσο, με δεδομένο πως τα φαινόμενα αυτά ήταν πολύ έντονα, η ορθολογικότερη κατανομή των κοινωνικών δαπανών, ιδίως μετά το 2017 ήταν λογικό να είχε θετικό αντίκτυπο.

δ) Παρά την αναδιανεμητική τους επίδραση, τα μέτρα αυτά δεν δείχνουν επαρκή ώστε να αντισταθμίσουν τις απώλειες και να μειώσουν την ΠΦ. Για π.χ, η εφαρμογή του ΕΕΕ υπολείπεται σημαντικά του εθνικού διάμεσου εισοδήματος, ενώ και τα 70€ το μήνα για ένα παιδί, δεν μπορούν να θεωρηθούν ως επαρκής οικογενειακή στήριξη.

Πέρα όμως από την εξέταση των πολιτικών στήριξης των οικογενειών, αντικειμενικό σκοπό στην έρευνα μας αποτέλεσε η ανάλυση των πολιτικών που εφαρμόζονται με όρους ΚΕ και το γενικό συμπέρασμα που προκύπτει είναι πως το ελληνικό ΚΚ απέχει παρασάγγας από το να χαρακτηριστεί επενδυτικό. Παρά τα θετικά βήματα που σημειώθηκαν την τελευταία δεκαετία, εξακολουθούν να υφίστανται ελλείψεις οι οποίες αφορούν τόσο ζητήματα επάρκειας και ποιότητας, όσο και του απαραίτητου συνδυασμού των δράσεων που συνθέτουν τις πολιτικές ΚΕ. Συγκεκριμένα:

α) Η πρόσβαση στην ΠΦΕ αυξήθηκε σημαντικά, αλλά ακόμα υπολείπμαστε από τον ευρωπαϊκό μ.ο σχεδόν 30% στα παιδιά 3 ως 4 ετών και 11% στις ηλικίες 4 ετών και άνω. Κυρίως όμως, υπάρχουν κρίσιμα ζητήματα σε επίπεδο προσφοράς, χρηματοδότησης και ποιότητας. Ακόμα και με την δεδομένη αύξηση των ποσοστών στις ηλικίες άνω των 4, λόγω της δίχρονης υποχρεωτικής εκπαίδευση στα νηπιαγωγεία, οι θέσεις δεν επαρκούν για όλα τα παιδιά και αυτό ενδέχεται να οξυνθεί μόλις σταματήσει η χρηματοδότηση του ΕΣΠΑ. Επιπλέον, υπάρχουν βασικές ελλείψεις σε επίπεδο εξοπλισμού, ενώ όπως επισημάνθηκε πολλές κτιριακές εγκαταστάσεις χρήζουν ανακαίνισης. Σε επίπεδο προσωπικού τα πράγματα δείχνουν λίγο καλύτερα, αλλά με

δεδομένη την υψηλή συμμετοχή βοηθητικού προσωπικού με συμβάσεις και τη μειωμένη συμμετοχή παιδιών, δημιουργούνται κι εδώ ερωτήματα σε σχέση με την ποιότητα. Τέλος, οι δείκτες εβδομαδιαίας επίσημης φροντίδας των παιδιών και τα ωράρια λειτουργίας τους, δείχνουν πως δεν είναι επαρκώς ευέλικτα, σύμφωνα με τις επαγγελματικές δεσμεύσεις των γονιών και πως δεν συμμετέχουν δυναμικά στην αύξηση της απασχόλησης.

β) Η αύξηση της συμμετοχής στην ΠΦΕ, δεν συνοδεύεται από αντίστοιχη αύξηση στα ποσοστά απασχόλησης των γυναικών με παιδιά, υποβαθμίζοντας έτσι τον ένα πυλώνα προστασίας από την ΠΦ που προσφέρει η προσέγγιση των ΚΕ. Τα ποσοστά γυναικείας απασχόλησης και μακροχρόνιας ανεργίας των γυναικών είναι με διαφορά τα χειρότερα στην Ευρώπη και σε αυτό συντελούν τόσο οι περιορισμένες δαπάνες, ιδιαίτερα μετά την κρίση, όσο και η έλλειψη σχεδίου ανάπτυξης θέσεων εργασίας πλήρους ή μερικής απασχόλησης από το ελληνικό κράτος.

γ) Δυσκολίες αντιμετωπίζουν και οι εργαζόμενες μητέρες όμως, παρά το επαρκές θεσμικό πλαίσιο που διέπει τις ΓΑ, καθώς η συχνή χρήση τους αφορά κυρίως τον δημόσιο τομέα. Στον ιδιωτικό τομέα αντίθετα και ιδιαίτερα σε θέσεις χαμηλής ειδίκευσης, με το καθεστώς της εργασιακής ανασφάλειας που επικρατεί η χρήση ΓΑ δεν είναι δεδομένη, ενώ και τα προνόμια είναι λιγότερα. Από την ανάλυση μας προκύπτει πως το 70% των γυναικών αντιμετωπίζει δυσκολίες να συνδυάσει τις επαγγελματικές με τις οικογενειακές υποχρεώσεις. Επιπλέον, δηλώνουν ευκολότερο να ρυθμίζουν το ωράριο εργασίας τους παρά να παίρνουν άδειες, ενώ η διακοπή της καριέρας για την φροντίδα των παιδιών αποτελεί βασικό εμπόδιο στην εργασία τους.

Συνεπώς, η ανεπάρκεια των επιδομάτων, η υποβάθμιση της ΠΦΕ και ο αποκλεισμός παιδιών από αυτήν και η έλλειψη ενός πλάνου ανάπτυξης θέσεων εργασίας συμβατών με τη μητρότητα και με διασφαλισμένα δικαιώματα, δεν μπορεί να φιλοδοξούν στην αποκόμιση των ωφελειών των ΚΕ για τη μείωση της ΠΦ.

Με δεδομένο όμως, πως το οικονομικό πλαίσιο στην Ελλάδα δεν ήταν ευνοϊκό για μεταρρυθμίσεις ΚΕ, ιδίως για άμεσα ορατά αποτελέσματα, θα ήταν χρήσιμο να δούμε τα επόμενα χρόνια κατά πόσο οι πολιτικές που εφαρμόζονται προς την κατεύθυνση αυτή έχουν υλοποιηθεί σε μεγαλύτερο βαθμό και ποια θα είναι η αποτελεσματικότητά τους. Και αυτό θα φανεί πρωτίστως στα ποσοστά της γυναικείας

απασχόλησης και της συμμετοχής των παιδιών στην ΠΦΕ, αλλά θα εξαρτηθεί από την οικονομική δυνατότητα να προχωρήσει η χώρα μας σε μεταρρυθμίσεις.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

Abrassart, A., Bonoli, G. (2015), “Availability, Cost or Culture? Obstacles to Childcare Services for Low-Income Families”, *Journal of Social Policy*. Cambridge University Press, 44 (4), pp. 787-806. doi: 10.1017 / S0047279415000288.

Αγγελάκη, Μ. (2016), “Policy Continuity and Change in Greek Social Policy in the Aftermath of the Sovereign Debt Crisis”, *Social Policy & Administration*, 50 (2), pp. 262–277. DOI: 10.1111/spol.12214

Ahn, S. H., Kim, S. W. (2014), “Social investment, social service and the economic performance of welfare states”, *International Journal of Social Welfare*. 24, pp. 109-119. DOI: 10.1111/ijsw.12094

Andersen, E. G. (2006). *Γιατί Χρειαζόμαστε Ένα Νέο Κοινωνικό Κράτος*. Αθήνα: Διόνικος.

Avlijas, S. (2017), “Revisiting the Baltic Growth Model: From Neoliberalism to the Social Investment Welfare State”, *Sciences Po LIEPP Working Paper n°66*, 2017-04-21. Available at: <https://www.researchgate.net/publication/316438276> Πρόσβαση (12/12/2019)

Begg, I. Mushövel, F. and Niblett, R. (2015), “The Welfare State in Europe: Visions for Reform”, *Chatham House*, Research Paper Available at: <https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/publications/research/20150917WelfareStateEuropeNiblettBeggMushovelFinal.pdf> (Πρόσβαση 11/11/2019)

Βενιέρης, Δ. (2011). “ Κοινωνική Πολιτική σε Οικονομική Κρίση; Η Τριτοκοσμική «Ελληνική» Απάντηση (2010-11)”, *Ο Ρόλος της Κοινωνικής Πολιτικής Σήμερα: Κριτικές Προσεγγίσεις και Προκλήσεις*, 4ο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Αθήνα, 9-11 Νοεμβρίου 2011, Επιστημονική Εταιρεία Κοινωνικής Πολιτικής, σελ. 1-23.

Βενιέρης, Δ. (2013). *Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και Κοινωνικά Δικαιώματα: Το Τέλος των Ύμνων*. Αθήνα: Τόπος & Δ. Βενιέρης.

Bonoli, G. (2005). “The Politics of the New Social Policies: Providing Coverage Against New Social Risks in Mature Welfare States”. *Policy & Politics*, 33 (3), pp. 431–49. DOI: 10.1332/0305573054325765

Bonoli, G. (2013). “The Origins of Active Social Policy: Labour Market and Childcare Policies in a Comparative Perspective”, 44 (02), pp. 401-402 doi: 10.1017 / S0047279414000932

Bonoli, G. (2016). “Europe’s Social Safety Net Under Pressure”, *Current history*, New York, 115 (779): 102-107. Available at: https://www.researchgate.net/publication/298818048_Europe's_Social_Safety_Net_Under_Pressure (Πρόσβαση 08/10/2019)

Bråthen, M. Fløtten, T. (2016). “The Norwegian Social Model: an Inspiration for Greece?”, *Fafo*, ISBN 978-82-324-0333-2 Available at: https://www.researchgate.net/publication/313920129_The_Norwegian_Social_Model_-_an_inspiration_for_Greece (Πρόσβαση 09/11/2019)

Busemeyer, M. R., Garritzmann, J. L., and Neimanns, E. (2017). “Investing in Education in Europe: Evidence from a New Survey of Public Opinion”, *Journal of European Social Policy*, 1 (21), pp. 34-54 <https://doi.org/10.1177/0958928717700562>

Busemeyer, M. R., De la Porte, C., Garritzmann, J. L and Pavolini, E. (2018), “ The Future of the Social Investment State: Politics, Policies and Outcomes”, *Journal of European Public Policy*. 25 (6), pp. 801-809. DOI: 10.1080/13501763.2017.1402944

Busch, K. (2010). “World Economic Crisis and the Welfare State: Possible solutions to reduce the economic and social imbalances in the world economy, Europe and Germany”. *International Policy Analysis*. Available at: <http://progressive.ge/uploads/files/World%20Economic%20Crisis%20and%20the%20Welfare%20State.pdf> (Πρόσβαση 12/11/2019)

Cantillon, B. (2011), “The Paradox of the Social Investment State: Growth, Employment and Poverty in the Lisbon Era”, *Journal of European Social Policy*. 21 (5), pp. 432-449. Available at: <https://doi.org/10.1177/0958928711418856>

Cantillon, B., Van Lancker, W. (2013), “Three Shortcomings of the Social Investment Perspective”. *Social Policy and Society*. Cambridge University Press, 12 (4), pp. 553–564. doi: 10.1017/S1474746413000080.

Chzhen, Y., Gromada, A and Rees, G. (2019), “How Family-Friendly Are European Countries?”. *Social Europe*. Available at: <https://www.socialeurope.eu/how-family-friendly-are-european-countries> (Πρόσβαση 19/10/2019)

Διανέοσις, (2017), “Γιατί η Ελλάδα Πρέπει να Επενδύσει Στην Προσχολική Αγωγή”, Διαθέσιμο στο: https://www.dianeosis.org/2017/02/prosxoliki_agogi/ (Πρόσβαση 25/07/2019)

Διανέοσις, (2019), “Η Χαμηλή Γονιμότητα στην Ελλάδα, Δημογραφική Κρίση και Πολιτικές Ενίσχυσης της Οικογένειας”, Διαθέσιμο στο: https://www.dianeosis.org/wp-content/uploads/2019/01/ekke_family_policies.pdf (Πρόσβαση 12/11/2019)

Deeming, C., Smyth, P. (2015). “Social Investment after Neoliberalism: Policy Paradigms and Political Platforms”, *Journal of Social Policy*. 44 (2), pp. 297–318. Available at: DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047279414000828> (Πρόσβαση 18/10/2019)

de la Porte, C. Natali, D. (2018), “Agents of Institutional Change in EU Policy: the Social Investment Moment”. *Journal of European Public Policy*, 25 (6), pp. 828-843, Available at: <https://doi.org/10.1080/13501763.2017.1401110>

Doody, J. (2019), “The ranks of the working poor”. Social Europe. Available at: <https://www.socialeurope.eu/the-ranks-of-the-working-poor> (Πρόσβαση 23/01/2020)

“Δράση: Εναρμόνιση Οικογενειακής & Επαγγελματικής Ζωής”, Στατιστικά Στοιχεία Ωφελουμένων του Προγράμματος, Ιούλιος 2019. Διαθέσιμο στο: https://www.eetaa.gr/enarmonisi/paidikoi_stathmoi_2019/stats/StatOfeloymenoi2019.pdf (Πρόσβαση 11/01/2020).

Ελληνική Δημοκρατία. (2019). “Εθνικό Πρόγραμμα Μεταρρυθμίσεων”. Διαθέσιμο στο: https://www.espa.gr/el/Documents/2127/National_Reform_Programme_Apr2019.pdf (Πρόσβαση 23/01/2020)

Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2019), “Ειδική Έρευνα για τον Συνδυασμό Οικογενειακής Ζωής και Εργασίας: Hoc Module 2018”. Δελτίο Τύπου. Πειραιάς, 21/11/2019. Διαθέσιμο στο: https://www.statistics.gr/el/statisticsp_p_id=documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN&p_p_lifecycle=2&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_cacheability=cacheLevelPage&p_p_col_id=column-

[2&p_p_col_count=4&p_p_col_pos=1&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_javax.faces.resource=document&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_in=downloadResources&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_documentID=390570&documents_WAR_publicationsportlet_INSTANCE_qDQ8fBKKo4IN_locale=el](https://www.statistics.gr/documents/20181/f532929a-3cd7-57c2-43a5-5307f601d66f)

Ελληνική Στατιστική Αρχή. (2019). “Έρευνα Εισοδήματος και Συνθηκών Διαβίωσης των Νοικοκυριών: Έτος 2018”, Δελτίο Τύπου, Κίνδυνος Φτώχειας, Πειραιάς, 21/06/2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.statistics.gr/documents/20181/f532929a-3cd7-57c2-43a5-5307f601d66f> (Πρόσβαση 26/03/2020)

Eurochild. (2015). Is Europe doing enough to invest in children? Eurochild Report on the European Semester. Eurochild Report on the European Semester Available at: https://www.eurochild.org/fileadmin/public/05_Library/Thematic_priorities/02_Child_Poverty/Eurochild/Eurochild_SemRep_FINAL.pdf Πρόσβαση 14/10/2019

Eurofound. (2012). Quality of life in Europe: Impacts of the crisis. 3rd European Quality of Life Survey. Available at: https://www.eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_publication/field_ef_document/ef1264en_0.pdf (Πρόσβαση 02/02/2020)

Eurofound. (2013). Ευρωπαϊκό Ίδρυμα για τη Βελτίωση των Συνθηκών Διαβίωσης και Εργασίας: Πακέτο Κοινωνικών Επενδύσεων, Available at: <https://www.eurofound.europa.eu/areas/socialcohesion/socialinvestmentpackage2013> (Πρόσβαση 16/10/2019)

European Social Policy Network. (2015). Social Investment in Europe: A Study of National Policies. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Διαθέσιμο στο: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=738&langId=en&pubId=7881&furtherPubs=yes> (Πρόσβαση 26/10/2019)

European Union Agency For Fundamental Rights. (2018). Combating Child Poverty: an Issue of Fundamental Rights”. Διαθέσιμο στο: https://fra.europa.eu/sites/default/files/fra_uploads/fra-2018-combating-child-poverty_en.pdf (Πρόσβαση 26/09/2019)

Eurostat. (2019a). Ποσοστό απασχόλησης ανά φύλο, ηλικιακή ομάδα 20-64 ετών. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/t2020_10/default/table?lang=en (Πρόσβαση: 04/11/2019)

Eurostat. (2019b). Ποσοστό Μακροχρόνιας Ανεργίας ανά Φύλο. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_40/default/table?lang=en (Πρόσβαση: 05/11/2019)

Eurostat. (2019c). Ποσοστό κινδύνου φτώχειας μετά τις κοινωνικές μεταβιβάσεις ανά φύλο. Διαθέσιμο στο: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tesov250/default/table?lang=en> (Πρόσβαση: 05/11/2019)

Eurostat. (2019d). Ποσοστό Κινδύνου Φτώχειας στην Εργασία κατά Ένταση Εργασίας του Νοικοκυριού (Πληθυσμός Ηλικίας 18 έως 59 Ετών). Διαθέσιμο στο: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_iw03&lang=en (Πρόσβαση: 04/11/2019)

Eurostat. (2019e). Κοινωνικές Δαπάνες Ανά Λειτουργία ως Ποσοστό των Συνολικών Παροχών. Διαθέσιμο στο:

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00106/default/table?lang=en>

(Πρόσβαση: 05/12/2010)

Eurostat. (2019f). Δαπάνες Κοινωνικής Προστασίας ανά Κάτοικο. Διαθέσιμο στο:

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00100/default/table?lang=en>

(Πρόσβαση: 05/12/2019)

Eurostat. (2019g). Δημόσιες Δαπάνες για την Εκπαίδευση ανά Επίπεδο Εκπαίδευσης και Προσανατολισμό Προγράμματος ως % του ΑΕΠ. Διαθέσιμο στο:

https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_uae_fine06&lang=en

(Πρόσβαση: 05/12/2019)

Eurostat. (2019h). Παιδιά που Κινδυνεύουν από Φτώχεια ή Κοινωνικό Αποκλεισμό.

Διαθέσιμο στο: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tespm040/default/table?lang=en> (Πρόσβαση 23/12/2019)

Eurostat (2019i). Ποσοστό απασχόλησης ενηλίκων ανά φύλο, ηλικιακές ομάδες, επίπεδο εκπαίδευσης, αριθμός παιδιών και ηλικία του μικρότερου παιδιού. Διαθέσιμο στο:

<https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>

(Πρόσβαση 12/03/2020)

Eurostat (2019j). Ποσοστό κινδύνου- φτώχειας ανά ηλικιακή ομάδα. Διαθέσιμο στο:

<https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tessi012/default/table?lang=en>

(19/12/2019)

Eurostat (2019k). Συμμετοχή στην παιδική εκπαίδευση κατά φύλο. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_04_30/default/table?lang=en
(Πρόσβαση 19/12/2019)

Eurostat (2019l). Παιδιά ηλικίας κάτω των 3 ετών σε επίσημη φροντίδα. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tepsr_sp210/default/table?lang=en
(Πρόσβαση 16/12/2019)

Eurostat (2019m). Επίσημη φροντίδα παιδιών κατά διάρκεια και ηλικιακή ομάδα. Διαθέσιμο στο: <https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/tps00185/default/table?lang=en> (Πρόσβαση 04/03/2020)

Eurostat (2019n). Συμμετοχή στην παιδική εκπαίδευση κατά φύλο. Διαθέσιμο στο: https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_04_30/default/table?lang=en
(Πρόσβαση 25/01/2020)

Eurostat (2019o). Αναλογία μαθητών προς καθηγητές και ακαδημαϊκό προσωπικό ανά επίπεδο εκπαίδευσης και προσανατολισμό προγράμματος. Διαθέσιμο στο: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=educ_uoe_perp04&lang=en
(Πρόσβαση 04/03/2020)

Eurostat. (2019p). Μέσος αριθμός εβδομαδιαίων ωρών επίσημης φροντίδας ανά ηλικιακή ομάδα -παιδιά με τουλάχιστον 1 ώρα επίσημης φροντίδας -Έρευνα EU-SILC. Διαθέσιμο στο: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=ilc_camdforg0&lang=en (Πρόσβαση 16/01/2020)

Eurostat (2020). Πληθυσμός την 1η Ιανουαρίου ανά Φύλο. Διαθέσιμο στο: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do> (Πρόσβαση 07/05/2020)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (1996). Quality Targets in Services for Young Children. European Commission Network on Childcare and Other Measures to Reconcile the Employment and Family Responsibilities of Men and Women Proposals for a Ten Year Action Programme. Available at: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc8_eng.pdf (Πρόσβαση 06/05/2020)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2011) Προσχολική Εκπαίδευση και Φροντίδα: Παροχή σε Όλα τα Παιδιά μας του Καλύτερου Δυνατού Ξεκινήματος για τον Κόσμο του Αύριο. Ανακοίνωση Ευρωπαϊκής Επιτροπής. Βρυξέλλες. Διαθέσιμο στο: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2011:0066:FIN:EL:PDF> (Πρόσβαση 08/05/2020)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2013a) Towards Social Investment for Growth and Cohesion. Commission Recommendation. Brussels: European Commission

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2013b) Investing in Children: Breaking the Cycle of Disadvantage. Commission Recommendation Brussels: European Commission.

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019a) Ελλάδα - Παροχές μητρότητας/πατρότητας. Διαθέσιμο στο: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1112&langId=el&intPageId=4561> (Πρόσβαση 06/03/2020)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019b). Ελλάδα: Εθνικές Μεταρρυθμίσεις στην Προσχολική Αγωγή και Εκπαίδευση”. Eurydice. Διαθέσιμο στο: <https://eacea.ec.europa.eu/national->

[policies/eurydice/content/national-reforms-early-childhood-education-and-care-27_el](#) (Πρόσβαση 04/01/2020)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019c). Ελλάδα: Προσχολική Φροντίδα και Εκπαίδευση. Eurydice. Διαθέσιμο στο: https://eacea.ec.europa.eu/national-policies/eurydice/content/early-childhood-education-and-care-33_el (Πρόσβαση 07/05/2020)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2019d). “*Ευρωπαϊκό Εξάμηνο 2019: Αξιολόγηση της Προόδου Σχετικά με τις Διαρθρωτικές Μεταρρυθμίσεις, την Πρόληψη και τη Διόρθωση των Μακροοικονομικών Ανισορροπιών και Αποτελέσματα των Εμπεριστατωμένων Επισκοπήσεων Βάσει του Κανονισμού (ΕΕ) αριθ. 1176/2011*”. Έγγραφο Εργασίας, Έκθεση Χώρας, Ελλάδα. Βρυξέλλες: Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/file_import/2019-european-semester-country-report-greece_el.pdf (Πρόσβαση: 03/03/2020)

Ευρωπαϊκή Επιτροπή. (2020). Ελλάδα: Οικογενειακά επιδόματα. Διαθέσιμο στο: <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?catId=1112&langId=el&intPageId=4560> Πρόσβαση (08/05/2020)

Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο. (2019). *Οι Ελεγκτές Αξιολογούν τις Προσπάθειες της ΕΕ για Μείωση της Παιδικής Φτώχειας*. Δελτίο Τύπου. Λουξεμβούργο: Ευρωπαϊκό Ελεγκτικό Συνέδριο

Ευρωπαϊκό Συμβούλιο., Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (2019). Καλύτερη Ισορροπία Μεταξύ Επαγγελματικής και Ιδιωτικής Ζωής για τους Γονείς και τους Φροντιστές στην ΕΕ: Έγκριση Νέων Κανόνων από το Συμβούλιο. Δελτίο Τύπου. Διαθέσιμο στο: <https://www.consilium.europa.eu/el/press/press-releases/2019/01/24/better-work-life-balance-for-eu-citizens-presidency-reaches-provisional-agreement-with-the-european-parliament/> (Πρόσβαση 24/01/2020)

Ferrera, M. (1996). “The Southern Model of Welfare in Social Europe”. *Journal of European Social Policy*, 6 (1), pp. 17-37. DOI: 10.1177/095892879600600102

Ferrera, M. (1999). “Η Ανασυγκρότηση του Κοινωνικού Κράτους στην Νότια Ευρώπη”. Προοπτικές του κοινωνικού κράτους στη Νότια Ευρώπη, σελ 33-65. Διαθέσιμο στο: https://www.academia.edu/6556720/MaurizioFerrera_%CE%97_%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%83%CF%85%CE%B3%CE%BA%CF%81%CF%8C%CF%84%CE%B7%CF%83%CE%B7_%CF%84%CE%BF%CF%85_%CE%BA%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D_%CE%BA%CF%81%CE%AC%CF%84%CE%BF%CF%85%CF%82_%CF%83%CF%84%CE%B7_%CE%9D%CF%8C%CF%84%CE%B9%CE%B1_%CE%95%CF%85%CF%81%CF%8E%CF%80%CE%B7 Πρόσβαση 19/12/2019

Ferrera, M. (2008), “The European Welfare State: Golden Achievements, Silver Prospects”, *West European Politics*, 31: 1-2, pp.82–107. DOI: 10.1080/01402380701833731

Ferrera, M. (2013), “Liberal Neo- Welfarism: New Perspectives for the European Social Model”, *European Social Observatory*. Opinion Paper No.14. Available at: http://www.ose.be/files/publication/OSEPaperSeries/Ferrera_2013_OpinionPaper14_Liberal_neowelferism.pdf

Φερόνας, Α. (2013). *Εξευρωπαϊσμός της Κοινωνικής Πολιτικής: Θεωρητικό Πλαίσιο Μεθοδολογικά Προβλήματα και η Ελληνική Εμπειρία*. Αθήνα: Διόνικος.

Φερόνας, Α.(2018). “*The New Face of Europeanization in Times of Crisis: Imposing the EU "Recipe" on the Greek Welfare State Reforms*”. Στο: Σαρίδη, Μ., Σουλιώτης, Κ. “The Impact and Implication of Crisis a Comprehensive Approach Combining Elements of Health and Society”. *Nova Science*. Publishers. New York: 2018.

Φερόνας, Α. (2019). *Κοινωνικός Αποκλεισμός και Κοινωνική Αλληλεγγύη Στην Ελλάδα της Κρίσης*. Αθήνα: Διόνικος.

Frazer, H., Marlier, E. (2011). “Assessment of Progress Towards the Europe 2020 Social Inclusion Objectives: Main Findings and Suggestions on the Way Forward”. *EU Network of Independent Experts on Social Inclusion*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/283859366_2011_Assessment_of_progress_towards_the_Europe_2020_social_inclusion_objectives_Main_findings_and_suggestions_on_the_way_forward/citations#fullTextFileContent

Heckman, J., Moon, S. H., Pinto, R., Savelyev, A and Yavitz, A. (2009). “*The Rate of Return to the High Scope: Perry Preschool Program*”. *Working Paper* No. 15471, 94 (1-2), pp.114-128. DOI:10.1016/j.jpubeco.2009.11.001

Hemerijck, A., Vandenbroucke, F. (2012). “Social Investment and the Euro Crisis: The Necessity of a Unifying Social Policy Concept”. *The Welfare State After the Great Recession. Intereconomics*, 47 (4), pp. 200-229. Available at: https://www.researchgate.net/publication/301821796_Social_investment_and_the_euro_crisis_the_necessity_of_a_unifying_social_policy_concept

Hemerijck, A. (2014). “The Social Investment Package And The Europe 2020 Policy Agenda”. *Social Europe*. Available at: <http://www.socialeurope.eu/2014/07/social-investment-package/> (Πρόσβαση 03/09/2019)

Hemerijck, A. (2018). “Social Investment as a Policy Paradigm”. *Journal of European Public Policy*, 25 (6), pp. 810-827. DOI: 10.1080/13501763.2017.1401111

Hemerijck, A. Santini, M. (2019). “Rescue, not Renewal: Social Investment for Future Wellbeing”, *Social Europe*. Available at: <https://www.socialeurope.eu/author/anton-hemerijck-and-massimiliano-santini> (Πρόσβαση 02/01/2020)

Hufkens, T., Figari, F., Vandelannoote, D. and Verbist, G.(2019). “Investing in Subsidized Childcare to Reduce Poverty”. *Journal of European Social Policy*. pp: 1 –14. DOI: 10.1177/0958928719868448

Θεοδωροπούλου, Σ. (2014). “Has the EU Become More Intrusive in Shaping National Welfare State Reforms? Evidence from Greece and Portugal. Working Paper 2014.04. *European Trade Union Institute*. Διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=2512681> ή <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2512681>

Ινστιτούτο Εργασίας, ΓΣΕΕ. (2019). “Γυναίκα και Εργασία: Οδηγός Εργασιακών και Κοινωνικοασφαλιστικών Δικαιωμάτων για την Εργαζόμενη Γυναίκα”. Διαθέσιμο στο: https://www.kepea.gr/uplds/file/2019/3910_GinekaErgasiaFinWeb2.pdf (Πρόσβαση 04/01/2020)

International Labour Organization. (2000). “Προώθηση της Κοινωνικής Δικαιοσύνης. Προώθηση της Αξιοπρεπούς Εργασίας: Διεθνή Πρότυπα Εργασίας για την Προστασία της Μητρότητας”. Σύμβαση για την Προστασία της Μητρότητας. (No, 183). Διαθέσιμο στο: <https://www.ilo.org/global/standards/subjects-covered-by-international-labour-standards/maternity-protection/lang--en/index.htm>

Jenson, J. (2009). “*Redesigning Citizenship Regimes after Neoliberalism: Moving Towards Social Investment*”. In N. Morel, B. Palier and J. Palme (eds.), *What Future for Social Investment?*. Stockholm: Institute for future studies, pp. 27-44.

Jenson, J. Saint-Martin, D. (2003). “New Routes to Social Cohesion? Citizenship and the Social Investment State”. *Canadian Journal of Sociology*, 28(1): 77-99. <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

Καθημερινή. (2018). “Απειλούνται με κραχ οι παιδικοί σταθμοί μετά το 2020”. Ημερομηνία έντυπης έκδοσης 17.12.2018. Ανακτήθηκε 25/11/2019 από ηλεκτρονική

έκδοση <https://www.kathimerini.gr/1000383/article/epikairothta/ellada/apeiloyntai-me-krax-oi-paidikoi-sta8moi-meta-to-2020>

Kallinikaki, T.(2015). “Child Protection in Times of Crisis in Greece”. *International Journal of Social Pedagogy- Special Issue: Social Pedagogy in Time of Crisis in Greece*. 4(1). 177-189. DOI: 10.14324/111.444.ijsp.2015.v4.1.013.

Κατσίκας, Δ., Καρακίτσιος, Α., Φιλίνης, Κ και Πετραλιάς, Α. (2014). “Έκθεση για το Κοινωνικό Προφίλ της Ελλάδας σε Σχέση με τη Φτώχεια, τον Κοινωνικό Αποκλεισμό και την Ανισότητα Πριν και Μετά από την Εκδήλωση της Κρίσης. Διαθέσιμο στο: http://crisisobs.gr/wp-content/uploads/2015/01/%CE%88%CE%BA%CE%B8%CE%B5%CF%83%CE%B7-%CE%9A%CE%BF%CE%B9%CE%BD%CF%89%CE%BD%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%A0%CF%81%CE%BF%CF%86%CE%AF%CE%BB_%CE%A3%CF%85%CE%BD%CE%AD%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%BF-14-12.docx.pdf (Πρόσβαση 16/02/2020)

Kazepov, Y., Ranci, C. (2016). “Is Every Country Fit for Social Investment? Italy as an Adverse Case”, *Journal of European Social Policy* 1 (15), pp. 90-104. DOI: [10.1177/0958928716673314](https://doi.org/10.1177/0958928716673314)

Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητα. (2016). “Βιβλιογραφική Επισκόπηση και Ανάλυση Πολιτικών Σχετικά με τη Συμφιλίωση Επαγγελματικής και Οικογενειακής Ιδιωτικής Ζωής.” *Εργαστήριο Σπουδών Φύλου, Πάντειο Πανεπιστήμιον*. Πακέτο Εργασίας Νο 2. Αθήνα 2016. Διαθέσιμο στο: https://kethi.gr/wp-content/uploads/2016/07/Deliverable-EOX_16.6.2016- FINAL-1.pdf (Πρόσβαση 16/11/2019)

Κογκίδου,Δ. (2005). “Κατανοώντας την Παιδική Φτώχεια και τον Κοινωνικό Αποκλεισμό τον 21ο Αιώνα: Από την οπτική των παιδιών”. *Εισήγηση στο 10ο Συνέδριο Ψυχολογικής Έρευνας*. Ιωάννινα: Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων.

Κουζής, Ι. Δημουλάς, Κ. (2019). “Οι Κοινωνικές Επιπτώσεις των Μνημονίων στην Ελλάδα”. Αθήνα 2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.nikoschountis.gr/wp-content/uploads/2019/05/Nikos.chountis.eurwbouleuths.pdf> (Πρόσβαση 13/02/2020)

Kvist, J. (2013). “The Post-Crisis European Social Model: Developing or Dismantling Social Investments?”. *Journal of International and Comparative Social Policy*, 2013. 29(1), pp. 91-107. <http://dx.doi.org/10.1080/21699763.2013.809666>.

Kvist, J. (2014). “A Framework for Social Investment Strategies: Integrating Generational, Life Course and Gender Perspectives in the EU Social Investment Strategy”. *Comparative European Politics*. 13(1), pp.1-19. DOI: 10.1057 / cep.2014.45

Λαλιώτη, Β. (2018). “Καθιερωμένα Κράτη Πρόνοιας”. Στο: Λαλιώτη, Β. “*Όψεις Συγκριτικής Κοινωνικής Πολιτικής*”. ISBN:978-960-499-251-5. Αθήνα. Εκδόσεις Τόπος. Αρ. Σελ: 253.

Leventi, C. Sutherland, H. Tasseva, I, V. (2018). “Improving Poverty Reduction in Europe: What Works Best Where?”. *Journal of European Social Policy*, 29(1), pp. 29-43. DOI:10.1177 / 0958928718792130

Ματσαγγάνης,Μ. (2011a). “The Welfare State and the Crisis: the Case of Greece”. *Journal of European Social Policy*, 21(5), pp. 501-512. DOI:10.1177/0958928711418858.

Ματσαγγάνης, Μ. (2011b). “Προοπτικές της Κοινωνικής Ευρώπης Μετά την Κρίση”. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 37, σελ.17-40. DOI: <https://doi.org/10.12681/hpsa.14517>

Ματσαγγάνης Μ., Λεβέντη Χρ. (2014β), Ενημερωτικό Δελτίο 8/2014, «Η κατανομή εισοδήματος στην Ελλάδα (2009-2013)», Οικονομικό Πανεπιστήμιο Αθηνών.

Ματσαγγάννης, Μ., Λεβέντη, Χ. (2017). “Πώς Αντιμετωπίζει Τη Φτώχεια Το Ελληνικό Κράτος”. *Διανέοσις*. Διαθέσιμο στο: <https://www.dianeosis.org/2017/12/antimetopisi-tis-ftoxeias-kai-kratiki-politiki/> (Πρόσβαση 03/03/2019)

Martin, E. B., Blanco- Arana, M. C. and Moreno-Perez, C, S. (2018). “Social Transfers and Child Poverty in European Countries: Pro-poor Targeting or Pro-child Targeting?”. *Journal of Social Policy*: 47(4), pp. 739–758. doi:10.1017/S0047279418000090.

Μητράκος,Θ.(2008). “Παιδική Φτώχεια: Πρόσφατες Εξελίξεις και Προσδιοριστικοί Παράγοντες”. Οικονομικό Δελτίο. Νο 30. Τράπεζα της Ελλάδος.

Morel, N., Palier, B. and Palme, J. (2009). “What Future for Social Investment?”. Institute for Future Studies, Research Report, 2009/1. Available at: https://www.researchgate.net/publication/271271427_What_Future_for_Social_Investment/stats (Πρόσβαση 23/01/2020)

Μουσένα, Ε. (2017). “Πολιτικές για την Ποιότητα στην Προσχολική Εκπαίδευση και Αγωγή: Η Ευρωπαϊκή Εμπειρία”. *Προκλήσεις και Προοπτικές της Προσχολικής Αγωγής και Εκπαίδευσης στην Κοινωνία του 21ου Αιώνα*. 14ο Πανελλήνιο Μετεκπαιδευτικό Συνέδριο Προσχολικής Αγωγής. Χαλκιδική. 31 Μαρτίου και 1&2 Απριλίου 2017.

Νεκτάριος, Μ. (2019). “Η εξέλιξη της φτώχειας στην περίοδο 2008-2018”. *European Business Review*, 28/08/2019 Διαθέσιμο στο: <https://www.europeanbusiness.gr/page.asp?pid=5428> (Πρόσβαση 04/1/2020)

Nolan, B. (2013). “What Use is ‘Social Investment’?”. *Journal of European Social Policy*, 23(5), pp. 459 –468. DOI: 10.1177/0958928713499177

ΟΑΕΕ. (2019). Παροχές σε Χρήμα. Επίδομα Μητρότητας. Διαθέσιμο στο: http://www.oaee.gr/xrhma.asp?catxr_id=168 (Πρόσβαση 07/05/2020)

ΟΟΣΑ. (2012). *Starting Strong III: A Quality Toolbox for Early Childhood Education and Care*, *OECD Publishing*. doi: 10.1787/9789264123564-en.

ΟΟΣΑ.(2014). “Η Κοινωνία με μια Ματιά 2014: ΟΟΣΑ Κοινωνικοί Δείκτες”. ΟΟΣΑ 18/03/2014. Διαθέσιμο στο: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/soc_glance-2014-sum-el/index.html?itemId=/content/component/soc_glance-2014-sum-el (Πρόσβαση 06/11/2019)

ΟΟΣΑ. (2019). “Αποτελέσματα PISA 2018”. Διαθέσιμο στο: https://www.oecd-ilibrary.org/education/pisa_19963777 (Πρόσβαση 23/12/2019)

ΟΟΣΑ (2020), "Οικογενειακά οφέλη για δημόσιες δαπάνες" (δείκτης). Διαθέσιμο στο: <https://doi.org/10.1787/8e8b3273-en> (Πρόσβαση 08/05/2020).

ΟΠΕΚΑ. (2018). “ Σχολικά Γεύματα”. Διαθέσιμο στο: <https://opeka.gr/oikogeneies/scholika-gevματα/> (Πρόσβαση 14/01/2020)

ΟΠΕΚΑ. (2019). “Επίδομα Παιδιού: Πίνακες και Παραδείγματα”. Διαθέσιμο στο: <https://opeka.gr/oikogeneies/epidoma-paidiou/pinakes-paradeigmata/> (Πρόσβαση 15/01/2020)

Palme, J. Cronert, A. (2015). “Trends in the Swedish Social Investment Welfare State: The Enlightened Path’ or ‘The Third Way’ for ‘the Lions’?.” *Improve Working Paper* No. 15/12. Antwerp: Herman Deleeck Centre for Social Policy – University of Antwerp. <http://improve-research.eu>

Pierson, P. (2001). Coping with permanent austerity: welfare state restructuring in affluent democracies. In P. Pierson (ed.), *The new politics of the welfare state*. Oxford: Oxford University Press.

Πετμεζίδου, Μ. (2014). *Από την Χρυσή Εποχή Στην Εποχή της Κρίσης*. Πρόλογος Επιμελήτριας για την Β' Έκδοση "Οι Τρεις Κόσμοι του Καπιταλισμού της Ευημερίας".

Quartz. (2019). Even Europe's Most Family-Friendly Countries Don't Invest Enough in Their Youngest Kids. 15/07/2019. Available at: <https://qz.com/1664782/europe-doesnt-invest-enough-in-kids-under-three/> (Πρόσβαση 23/07/2019)

Razavi, S. (2019). "Social Policy Starts at Home". *Social Europe*. 05/09/2019. Available at: <https://www.socialeurope.eu/social-policy-starts-at-home> (Πρόσβαση 12/09/2019)

Σακελλαρόπουλος, Θ. (2011). "Ζητήματα Κοινωνικής Πολιτικής". Δεύτερη Έκδοση. Αθήνα: Διόνικος

Σακελλαρόπουλος, Θ. Αγγελάκη, Μ. (2016). "Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική: Από την Άτολμη Ανάπτυξη στο Αβέβαιο Μέλλον". Στο: Μαραβέγιας Ναπολέον (επιμ.), *Ευρωπαϊκή Ένωση. Δημιουργία, Εξέλιξη, Προοπτικές*, σσ.421-436. Αθήνα: Κριτική.

Σακελλαρόπουλος, Θ. Αγγελάκη, Μ. (2018). "Ευρωπαϊκή Κοινωνική Πολιτική και το Κοινωνικό Κράτος στην Ελλάδα". Στο: Μαραβέγιας Ναπολέον & Θεόδωρος Σακελλαρόπουλος, (επιμ.), *Ελλάδα και Ευρωπαϊκή Ενοποίηση. Η Ιστορία μιας Πολυκύμαντης Σχέσης*. σσ.311-330. Αθήνα: Διόνικος.

"*Social Inclusion Monitor Europe. Social Policy in the EU— Reform Barometer 2016*". Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: https://www.eurashe.eu/library/modernising-phe/BSt_SIM_Reform-Barometer2016_WEB.PDF (Πρόσβαση 26/09/2019)

Στελλάκης, Ν. (2015). “Πρόσβαση και η Ποιότητα της Προσχολικής Εκπαίδευσης και Φροντίδας στην Ελλάδα”. *Ερευνώντας τον κόσμο του παιδιού*, 14, σελ. 78-99. DOI:<https://doi.org/10.12681/icw.17943>

Τα Νέα. (2019). “Επίδομα Τοκετού : Πώς και σε Ποιους θα Χορηγούνται τα 2.000 Ευρώ”. *Τα Νέα*. 26/12/2019. Διαθέσιμο στο: <https://www.tanea.gr/2019/12/26/economy/economy-greece/epidoma-toketou-pos-tha-xorigountai-ta-2-000-eyro-stous-dikaiouxous/> (Πρόσβαση 29/12/2019)

Tunyogi, R. (2019). “Wellbeing: An Economy that Works for Children”. *Social Europe*. 10/10/2019. Available at: <https://www.socialeurope.eu/wellbeing-an-economy-that-works-for-children> (Πρόσβαση 18/10/2019)

Thévenon, O., Neyer, G. (2014). “ Family Policies and Diversity in Europe: The State-of-the-Art Regarding Fertility, Work, Care, Leave, Laws and Self-Sufficiency”. *Families and Societies*. Working Paper Series. Available at: <http://www.familiesandsocieties.eu/wp-content/uploads/2014/12/WP7ThevenonNeyer2014.pdf> (Πρόσβαση 28/10/2019)

UNICEF (2008). The child care transition: A League Table of Early Childhood Education and Care in Economically Advanced Countries. Report Card 8. Florence: UNICEF Innocenti Research Centre. Available at: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/rc8_eng.pdf (Πρόσβαση 28/02/2020)

UNICEF (2013). “Children’s Rights Alliance: Summary of the UN Convention on the Rights of the Child”. 07/2013. Available at: https://www.childrensrights.ie/sites/default/files/information_sheets/files/SummaryUNCRC.pdf (Πρόσβαση 23/11/2019)

UNICEF (2019). “Είναι οι Ποιο Πλούσιες Χώρες του Κόσμου Φιλικές Προς την Οικογένεια;”. Έκθεση για τις Πολιτικές Φιλικές Προς την Οικογένεια. Πολιτική στον

ΟΟΣΑ και στην ΕΕ. 13/06/2019 Available at: https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/Family-Friendly-Policies-Research_UNICEF_%202019.pdf
(Πρόσβαση 23/11/2019)

Vandenbroucke, F. Vleminckx, K. (2011), “Disappointing Poverty Trends: Is the Social Investment State to Blame?”. *Journal of European Social Policy*, 21(5), pp.450-471.
<https://doi.org/10.1177/0958928711418857>

Vandenbroucke, F., Hemerijck, A. and Palier, B. (2011). “The EU Needs a Social Investment Pact”. *European Social Observatory*. Opinion Paper, No 5. Available at: https://pure.uva.nl/ws/files/2781101/179011_OpinionPaper5_Vandenbroucke_Hemerijk_Palier_2011.pdf (Πρόσβαση 12/11/2019)

Vandenbroucke, F. (2014). “The Case for a European Social Union: From Muddling Through to a Sense of Common Purpose”. *KU Leuven, Faculty of Economics and Business, Centre of Public Economics*. Available at: https://www.researchgate.net/publication/270745685_The_Case_for_a_European_Social_Union_From_Muddling_Through_to_a_Sense_of_Common_Purpose (Πρόσβαση 28/11/2019)

Van Kersbergen, K. Hemerijk, A.(2012). “Two Decades of Change in Europe: The Emergence of The Social Investment State”. *Cambridge University Press*, 41 (3), pp. 475–492. doi: 10.1017 / S0047279412000050.

Valentova, M.(2018). “The Impact of Parental Leave Policy on the Intensity of Labour-Market Participation of Mothers: Do the Number of Children and Pre-Birth Work Engagement Matter?”. *Journal of European Social Policy*, 29(3), pp. 428-445. DOI: 10.1177/0958928718776826

Van Vliet, O., Wang, C. (2015). “Social Investment and Poverty Reduction: A Comparative Analysis across Fifteen European Countries”. *Journal of European Social Policy*, 44(3), pp. 611–638. DOI:10.1017/S0047279415000070

Υπουργείο Ανάπτυξης. (2019). “Ελλάδα: Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030”. Μία Στρατηγική Ανάπτυξης για το Μέλλον. Διαθέσιμο στο: http://www.mindev.gov.gr/wp-content/uploads/2019/05/%CE%91%CE%BD_%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B9%CE%B1%CE_%BA%CE%AE-%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE_%B7%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%AE-2030.pdf

Zoch, G. (2020). “Public Childcare Provision and Employment Participation of East and West German Mothers with Different Educational Backgrounds”, *Journal of European Social Policy* 00 (0), pp. 1-16. <https://doi.org/10.1177/0958928719892843>

ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Εκτελεστικός Κανονισμός της ΕΕ 2016/2236 της Επιτροπής της 12ης Δεκεμβρίου 2016 για τον καθορισμό των τεχνικών χαρακτηριστικών για την ενότητα ad hoc 2018 σχετικά με τον συνδυασμό επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής”. Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/?uri=CELEX:32016R2236> (Πρόσβαση 11/02/2020).

Οδηγία 2010/41/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου για την εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών που ασκούν αυτοτελή επαγγελματική δραστηριότητα και για την κατάργηση της οδηγίας 86/613/ΕΟΚ του Συμβουλίου Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης Στρασβούργο, 07/07/2010. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο: <https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/38e20eca-876b-11e9-9f05-01aa75ed71a1> (Πρόσβαση 11/02/2020).

“Σύσταση του Συμβουλίου της ΕΕ 22ας Μαΐου 2019 σχετικά με συστήματα προσχολικής εκπαίδευσης και φροντίδας υψηλής ποιότητας (2019/C 189/02) Επίσημη Εφημερίδα της Ευρωπαϊκής Ένωσης”. Διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο:

<https://op.europa.eu/el/publication-detail/-/publication/38e20eca-876b-11e9-9f05-01aa75ed71a1> (Πρόσβαση 04/01/2020)

ΠΗΓΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑ

Νόμος υπ' αριθμ. 4320, «*Ρυθμίσεις για τη λήψη άμεσων μέτρων για την αντιμετώπιση της ανθρωπιστικής κρίσης, την οργάνωση της Κυβέρνησης και των Κυβερνητικών οργάνων και λοιπές διατάξεις*», Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αριθμός Φύλλου 29, τεύχος Α', 19 Μαρτίου 2015.

Νόμος υπ' αριθμ. 4097, «*Εφαρμογή της αρχής της ίσης μεταχείρισης ανδρών και γυναικών κατά την άσκηση αυτοτελούς επαγγελματικής δραστηριότητας - Εναρμόνιση της νομοθεσίας με την Οδηγία 2010/41/ΕΕ του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου*». Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αριθμός Φύλλου 235, τεύχος Α', 03 Δεκεμβρίου 2012.

Νόμος υπ' αριθμ. 4512, «*Ρυθμίσεις για την εφαρμογή των διαρθρωτικών μεταρρυθμίσεων του Προγράμματος Οικονομικής Προσαρμογής και άλλες διατάξεις. [Νέα οικογενειακά επιδόματα από 1.1.2018 - Κούρεμα 40% στις προσαυξήσεις και τα πρόστιμα - Ηλεκτρονικά οι πλειστηριασμοί - Νέα υπηρεσία ερευνών οικονομικών εγκλημάτων]*». Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αριθμός Φύλλου Α' 5, τεύχος Α', 17 Ιανουαρίου 2018.

Προεδρικό Διάταγμα 99 «*Καθορισμός προϋποθέσεων αδειοδότησης και λειτουργίας των παιδικών και βρεφονηπιακών σταθμών που λειτουργούν εντός νομικών προσώπων των δήμων ή υπηρεσίας των δήμων*». Εφημερίς της Κυβερνήσεως της Ελληνικής Δημοκρατίας, Αριθμός Φύλλου 141, τεύχος Α', 28 Σεπτεμβρίου 2017.

Παράρτημα

1. Διεθνή πρότυπα ποιοτικών υπηρεσιών ΠΦΕ.

Τα διεθνή πρότυπα ποιοτικών υπηρεσιών ΠΦΕ όπως προκύπτουν από τη σύνθεση των παρακάτω κειμένων: European Commission Network on Childcare, (1996), Ανακοίνωση της Commission για την Προσχολική Εκπαίδευση και Φροντίδα- Παροχή σε Όλα τα Παιδιά μας του Καλύτερου Δυνατού Ξεκινήματος για τον Κόσμο του Αύριο (2011), Σύσταση της Commission για την Επένδυση στα Παιδιά, (2013) και Unicef, The child care transition: A League Table of Early Childhood Education and Care in Economically Advanced Countries, (2008) .

1	Γονική άδεια ενός έτους και τουλάχιστον 50% αναπλήρωση μισθού
2	Προτεραιότητα στα μη προνομιούχα παιδιά για μείωση των ανισοτήτων
3	Πρόσβαση σε επιδοτούμενες θέσεις ΠΦΕ για τουλάχιστον το 33% των παιδιών κάτω των 3 ετών
4	Συμμετοχή για τουλάχιστον το 95% των παιδιών άνω των 4 ετών σε συστήματα προσχολικής εκπαίδευσης
5	Τουλάχιστον το 50% του προσωπικού να είναι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης
6	Το 80% του προσωπικού να έχει λάβει ειδική εκπαίδευση
7	Η εκπαίδευση του προσωπικού πρέπει να βελτιώνεται συνεχώς
8	Οι αμοιβές του προσωπικού να είναι ισότιμες με των δασκάλων
9	Η αναλογία παιδαγωγών παιδιών πρέπει να είναι: για παιδιά 0-1 έτους 1:4, για παιδιά 1 ως 2 ετών 1:6, για παιδιά 2 ως 3 ετών 1:8 και για μεγαλύτερα παιδιά 1:15
10	Τουλάχιστον το 1% του ΑΕΠ να επενδύεται στην ΠΦΕ και να προβλέπεται δυνατότητα βελτίωσης των υποδομών
11	Όταν δεν υπάρχει δυνατότητα δωρεάν πρόσβασης, το ποσοστό συμμετοχής στο

	κόστος από τους γονείς δεν πρέπει να υπερβαίνει το 15% από το μηνιαίο εισόδημα τους
12	Να μειωθεί η παιδική φτώχεια κάτω του 10%
13	Δυνατότητα καθολικής πρόσβασης σε βασικές υπηρεσίες υγείας ιδιαίτερα για τα μη προνομιούχα παιδιά

2. Γονικές άδειες εργαζομένων στην Ελλάδα

Οι ΓΑ στη χώρα μας, περιλαμβάνουν τις παρακάτω κατηγοριοποιήσεις:

α) Άδεια τοκετού-λοχείας: Στον ιδιωτικό τομέα, αφορά συνολικό χρόνο 17 εβδομάδων, με τις 8 εβδομάδες να αφορούν την πριν τον τοκετό περίοδο και τις υπόλοιπες 9 για μετά. Η αποζημίωση προκύπτει από τον μέσο όρο αποδοχών των τελευταίων 30 ημερών του τελευταίου ημερολογιακού έτους και συμπληρώνεται από το ειδικό επίδομα του ΟΑΕΔ, ώστε να φτάσει το σύνολο των αποδοχών. Στο δημόσιο τομέα, χορηγείται άδεια μητρότητας με πλήρεις αποδοχές 2 μήνες πριν και 3 μήνες μετά τον τοκετό. Σε περίπτωση τέκνου πέραν του 3ου, η άδεια μετά τον τοκετό προσαυξάνεται κάθε φορά κατά 2 μήνες (INE ΓΣΕΕ, 2019).

β) Ειδική άδεια προστασίας της μητρότητας: Ισχύει μόνο για τις εργαζόμενες του ιδιωτικού τομέα, διαρκεί ως και 6 μήνες και η αποζημίωση της καταβάλλεται από τον ΟΑΕΔ. Το σύνολο της αποζημίωσης είναι ίσο με βάση τον εκάστοτε κατώτατο μισθό, όπως προκύπτει από την ΕΓΣΣΕ, καθώς και η αναλογία δώρων και επιδομάτων αδείας. Σε περίπτωση που η εργαζόμενη απασχολείται 4 ώρες την ημέρα ή τις μισές μέρες του μήνα η αποζημίωση μειώνεται κατά 50% (INE ΓΣΕΕ, 2019). Σε ανασφάλιστες γυναίκες δίνεται το ποσό των 600€ περίπου από τον ΟΑΕΔ. Επίσης, σύμφωνα με την 2010/41/ΕΕ οδηγία του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, από το 2015 ο ΕΦΚΑ υποχρεούται να καταβάλει στις αυτοαπασχολούμενες μητέρες του ΟΑΕΕ και του ΕΤΑΑ 600€ και 800€ αντίστοιχα σε 4 δόσεις, για προστασία της μητρότητας, (oae.gr).

γ) Άδεια θηλασμού και φροντίδας παιδιού: Για τον ιδιωτικό τομέα αφορά το χρονικό διάστημα μετά το πέρας των δύο προηγούμενων αδειών, περίπου δηλαδή 8-9 μήνες μετά τον τοκετό και με μέγιστη χρονική διάρκεια τους 30 μήνες. Αυτό το διάστημα, οι εργαζόμενες μητέρες μπορούν είτε να προσέρχονται αργότερα, είτε να αποχωρούν νωρίτερα από την εργασία τους κατά μία ώρα κάθε ημέρα. Εναλλακτικά, με συμφωνία

του εργοδότη, το ημερήσιο ωράριο των μητέρων μπορεί να ορίζεται μειωμένο κατά δύο ώρες ημερησίως για τους πρώτους 12 μήνες και κατά μία ώρα για 6 επιπλέον μήνες. Επίσης, αντί του μειωμένου ωραρίου έχουν τη δυνατότητα να απουσιάσουν από την εργασία τους για 3,75 μήνες (INE ΓΣΕΕ, 2019). Το μειωμένο ωράριο αμείβεται κανονικά ως χρόνος εργασίας, δεν εμπίπτει σε δυσμενέστερη αντιμετώπιση και προστατεύεται από την ΕΓΣΣΕ. Στο δημόσιο ο χρόνος εργασίας του γονέα υπαλλήλου μειώνεται κατά 2 ώρες ημερησίως εφόσον έχει τέκνα ηλικίας έως 2 ετών και κατά 1 ώρα εφόσον έχει τέκνα ηλικίας από 2 έως 4 ετών και για μόνους γονείς το κατά 1 ώρα μειωμένο ωράριο προσαυξάνεται κατά 6 μήνες. Αντί του μειωμένου ωραρίου, οι μητέρες μπορούν να κάνουν χρήση συνεχόμενης αμειβόμενης άδειας 9 μηνών.

δ) Άδεια ανατροφής του παιδιού: Διαρκεί μέχρι το παιδί να κλείσει τα 6 χρόνια και πρόκειται για άδεια άνευ αποδοχών που αφορά χρονικό διάστημα τουλάχιστον 4 μηνών και μπορεί να δοθεί ολόκληρο ή τμηματικά, με την προϋπόθεση συνεχούς ή μη προϋπηρεσίας για τουλάχιστον ένα χρόνο στον ίδιο εργοδότη. Για τους δημοσίους υπαλλήλους δεν υπάρχει πρόβλεψη για ειδική άδεια ανατροφής, ωστόσο υπάρχει δυνατότητα απουσίας ως 5 χρόνια χωρίς αποδοχές, μέχρι το παιδί να συμπληρώσει τα 6 χρόνια και με αποδοχές για 3 μήνες σε τρίτεκνους ή πολύτεκνους γονείς.(INE ΓΣΕΕ, 2019).

ε) Άδεια απουσίας για παρακολούθηση σχολικής επίδοσης που χορηγούνται τμηματικά και αμείβονται κανονικά. Αφορά 4 ημέρες το χρόνο για 1 παιδί, 5 ημέρες για 2 ή περισσότερα παιδιά και 6 ημέρες αν τα παιδιά φοιτούν σε διαφορετικά σχολεία.

στ) Άδεια για μόνες μητέρες. Πρόκειται για χορήγηση επιπλέον 6 ή 8 ημερών αδειάς (ανάλογα τον αριθμό των παιδιών) με πλήρεις αποδοχές (INE ΓΣΕΕ, 2019).

ε) Για τους πατέρες, οδηγία του Ευρωπαϊκού Συμβουλίου τον Ιούλιο του 2019, προτείνει στα κράτη μέλη που δεν εφαρμόζουν ευνοϊκές ρυθμίσεις για την πατρότητα, την χορήγηση 10 εργάσιμων ημερών με απολαβές, καθώς επίσης και τη χορήγηση 4 μηνών και για τους δύο γονείς (Ευρωπαϊκό Συμβούλιο και Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, 2019). Μέχρι τώρα ισχύει το δικαίωμα 2 ημερών που καταβάλλεται από τη γέννηση του παιδιού.

ζ) Σε περίπτωση ασθένειας ή νοσηλείας του παιδιού, οι γονείς που εργάζονται στο δημόσιο δικαιούνται άδεια ενός μήνα χωρίς αποδοχές. Στον ιδιωτικό τομέα ισχύει το

ίδιο μόνο σε περίπτωση νοσηλείας και αν ο γονέας έχει εξαντλήσει την ΓΑ, ενώ για απλή ασθένεια παρέχονται 6 μέρες αν ο γονέας έχει ένα παιδί, 8 μέρες για δύο παιδιά και 14 μέρες αν έχει περισσότερα. Επίσης, προβλέπονται επιπλέον διευκολύνσεις και κατοχυρώσεις δικαιωμάτων για ειδικές περιπτώσεις γονέων με παιδιά με χρόνιες παθήσεις ή ΑΜΕΑ (ΚΕΘΙ, 2016).

η) Για θετούς γονείς στο δημόσιο, προβλέπεται άδεια 3 μηνών με αποδοχές αν η υιοθεσία πραγματοποιηθεί όταν το παιδί είναι μικρότερο των 6 ετών, άδεια φροντίδας αν είναι μικρότερο των 4 ετών και άδεια ανατροφής αν είναι μέχρι 6 ετών. Για τον ιδιωτικό τομέα ισχύει τόσο η άδεια φροντίδας όσο και ανατροφής μέχρι το παιδί να κλείσει τα 6 του χρόνια (ΚΕΘΙ, 2016).